

Ára: 1450 Ft

Sok története van a közelmúlt Magyarországnak, de közülük biztosan ez az egyik.

Lakner Zoltán

Minden egyes évvel elmélyülnek a társadalmi egyenlőtlenségek és a felkorbácsolt félelmek. Aki nem ezeket a folyamatokat akarja megállítani, az maga is felelős értük.

Lendvai Ildikó

Ha egy politikusi visszaemlékezés történeti forrás, akkor ez a könyv a jelenkor, a félig vagy tán félig sem magunk mögött hagyott múlt egy története. Magyarországnak egy története. Sok története van Magyarországnak, de közülük biztosan ez az egyik.

Ez a könyv továbbá politikus-életrajz, egyben elbeszél politikatörténet, mégis: a benne felmerülő élethelyzetek tapasztalatai alkalmazhatók a politikán kívül is. Akár úgy is lehet tehát olvasni, mint egy vezető pozíciókat betöltő nő pályarajzát, aki történetesen a politikában vállalt szerepet.

Lakner Zoltán készített életútinterjút Lendvai Ildikóval; a beszélgetést magyarázó és elemző betétek egészítik ki, így jön létre a „hibrid életrajz” műfaja.

A kötetet keresse kedvezményes áron a Napvilág Kiadó webshopjában!

www.napvilagkiado.eu

MOZGÓ VILÁG

2024/1

1 MOZGÓ VILÁG

2024/1

Csorba Lászlóval beszélget F. Szabó Emese • „Aki Leninhez nyúl, jól kösse föl” – Réti Pál esszéje egy festmény kapcsán • Ujvárosi Emese Déry Tibor két művének értelmezési teréről • Ferdinandy György novellái Rab László bevezetőjével • Háy János regényrészlete

Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Faragó Dániel • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Istók Anna • Körizs Imre • Majtényi László • Mélyi József • Parászka Boróka • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Tatár Sándor • Vadas József • Vásárhelyi Mária • Végel László

F. Szabó Emese	3	Ha Jónás prédikál a sivatagban <i>Beszélgetés Csorba Lászlóval</i>
Gárdonyi László	14	A forma emlékezete <i>Wechter Ákos képeiről</i>
Réti Pál	19	„Aki Leninhez hozzányúl, jól kösse föl...” <i>Dokumentumok</i>
Ujvárosi Emese	33	<i>A befejezetlen mondat</i> , valamint az <i>Ítélet nincs</i> új értelmezési tere <i>Esszé</i>
Istók Anna	41	10 mondat egy élettelen dologról; folyamatos múlt <i>Versek</i>
Tatár Sándor	43	(Azért van, amit még lehet!); Életlötty <i>Versek</i>
Faragó Dániel	44	És neje; FAQ számúzótteknek; Sózat <i>Versek</i>
Háy János	47	Két esküvő, egy regény <i>Regényrészlet</i>
Ferdinandy György	66	Töredékes történetek <i>Novellák</i>

Hónapló

Dalos György	74	Múltak, jelenek
Hargitai Miklós	77	Jobb, ha kipróbálsz
Parászka Boróka	80	Kései temetés
Végel László	83	Ellopják azt, ami az ölünkbe hullott

Reflex

Majtényi László	87	Szörnytvörvény
Révész Sándor	94	Életet vagy szuverenitást?
Vásárhelyi Mária	101	Nesze semmi, fogd meg jól!

-ról, -ről

Pető Iván	104	Dwa bratanki
Kőríz Imre	107	Szerb Antal-díjat az Ádámoknak!
Csepeli György	112	Hamis Napóleon
Csengery Kristóf	115	Glinka, Csajkovszkij, Rachmaninov
Stuber Andrea	118	Te jáú isten!
Vadas József	121	Budapest
Mélyi József	125	Gondoskodás vagy vigasz

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1450 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 12 000 forint.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Következő számunk dupla terjedelemben március második felében jelenik meg.

Megjelent a

MÁZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

UK Új Köztársaságért
Alapítvány

CONCORDE

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Horn Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Salusinszky András

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

B | BRAUN
SHARING EXPERTISE

2

Mozgó Világ 2024/január

ötvenedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Ssongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművé-szet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Varró József (gazdasági vezető), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Ala-pítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Elő-fizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfeliszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: bat-thyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 12 000 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Ha Jónás prédikál a sivatagban

Csorba Lászlóval beszélget F. Szabó Emese

Csorba László történész három évre vállalta a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatói feladatainak ellátását. A Nemzeti Múzeum egykori főigazgatójaként már szerzett tapasztalatot intézményvezetésben, egy városi múzeum persze más, ráadásul több tagintézményt is felügyelni kell. Mit jelent a „budapestiség”, mik a divatok és trendek, és mikor lehet a múzeumokba vinni a történelemoktatást? – többek között erről kérdeztük.

– *Három évre vállalta el a Budapesti Történeti Múzeum (BTM) főigazgatói feladatainak ellátását. Miért csak három évre?*

– Azt mondják, az él jól, az hozza ki a legtöbbet a lehetőségeiből, aki tervezetten gazdálkodik az idejével és az energiáival. Sajnos én egész eddigi életemben a lényegtelen, apró dolgokkal is legalább annyit foglalkoztam, mint a fontosabb és nagyobb művek létrehozásával. Így azt gondoltam, legalább most, hetven fölött érdemes kicsit kalkulálnom, mire van még időm. Amikor eldől, hogy beleállok ebbe az új feladatba, számot kellett vetnem azzal a közismert lélektani ténynyel, hogy az emberek óhatatlanul összekötik az intézményt és annak vezetőjét: ha ez utóbbinak láthatóan van bőven energiája, lendülete, életkedve, perspektívája, akkor azt önkéntelenül rávetítik az általa vezetett intézményre is. Bár bízom benne, hogy van kellő erőm és aka-

ratom, mégis arra jutottam, hogy a feladatomban most mégsem az, hogy egy teljesen új programmal látványosan földübörögjek a barikádokra. Inkább a jövőbeli kívánatos változás előkészítése, az ezt akadályozó problémák szisztematikus megoldása, az ellentétek racionális és empatikus elsimítása, a majdani haladáshoz szükséges vágányok lerakása az a feladat, amelyre vállalkoznom érdemes – és amit amúgy is mindenképpen meg kell csinálnia valakinek ahhoz, hogy majd a fölfelé ívelés meginduljon. A jövőkép megvan, csak el kell kezdeni ezt a munkát, és ennek során megtalálni azokat a nálam nyilván fiatalabb munkatársakat, akik azután majd ezen az úton továbbviszik az intézményt. A barátokkal, leendő kollégákkal beszélgetve alakult azután úgy a perspektíva, hogy ehhez három év elegendőnek látszik.

– *Amikor lejár majd a mandátuma 2027-ben, akkor lesz 140 éves a Budapesti Történeti Múzeum. Ha visszatekintünk az egész 140 éves történetre, most hol van ez az intézmény?*

– A Fővárosi Közgyűlés 1887-ben hozott arról határozatot, hogy létrejön a fővárosi múzeum. Azóta van egy alapvető folyamatosság, amely abból fakad, hogy minden csoport életében elérkezik egy pillanat, amikor azzal erősíti meg tagjai számára az összetartozást, hogy elkezd gyűjteni a saját múltjára vonatkozó tárgyi emlékeket. A múlt állandó földidézése a csoportélet egyik alap-

élménye, az identitás megélésének nagyon fontos része. Úgy határozzuk meg magunkat, hogy folyton fölidézzük a múltunkat, a csoport alapításának és életének – amúgy könnyen és hamar mitizálódó – történeteit. Ez a fölidézés lényegét tekintve rítus, és ebbe a rítusba illeszkedik bele a saját múlt tárgyainak gyűjtése – majd a modern korban ezeknek a tárgyaknak a tudományos feldolgozása, őrzése és bemutatása a csoport újabb és újabb nemzedékei számára. Az emberi kultúra egyik legerősebb csoportfajtája a város és a városi közösség. Nem véletlen, hogy Budapest lakói is rátaláltak a történelmi emlékgyűjtés csoportmegerősítő formájára, és megszületett a fővárosi múzeum gondolata. Ahogy a város maga változik, ahogyan a város lakói változnak, úgy mindig egy kicsit másképp képzelik el önmagukat és azt az örök feladatot, hogy a múltjukra emlékezzenek, a jelenükről és a jövőjükéről beszéljenek. E hármasságban lehet mindig megnézni, hogy épp egy adott pillanatban mi a helyzet, mi az, ami leginkább foglalkoztatja a város lakóit, milyen az a fókuszpont, ahonnan a múltba visszanéznek. Itt tartunk tehát: ismét előttünk az az örökké visszatérő, aktuális feladat, hogy a történeteinket a tárgyak segítségével újrameséljük, mert természetesen sosem a múlt változik meg, hanem az, amit éppen róla gondolunk.

– *És mit gondolnak a budapestiek a saját városukról?*

– Sokféle Budapest van egymás mellett. Lehet, hogy napjainkban az egyik legfontosabb feladat annak fölismerése, hogy ezek hogyan

tudnak egymás mellett létezni, egymást észrevenni, egymással párbeszédet folytatni. A közösséget valamilyen szempontból egységesnek vesszük, miközben tudjuk, hogy millió részből áll. Minden ember egyszerre többes identításban él. A „budapestiség”-et is többféle módon, több szinten éljük meg. Megéljük a lakókörnyezetet, a munkakörnyezetet. Megéljük a politikai közösséget, a *démosz*-létet, amikor az önkormányzatunkról, a saját szabadságunkról döntünk. Megéljük a várost mint világnézeteink geográfiai terepét. Megéljük természeti tájként és épített örökségként, továbbá mint műalkotások és művészeti produkciók helyszínét, ahol a kulturális árukat úgy fogyasztjuk, mint életünk fontos szellemi táplálékait. És megéljük mindezt persze olyan klasszikus közösségi kategóriákban is, mint például a családi élet, az első és az utolsó szerelmek, az öröme és a gyász színterei, és még a társaslet sok más formájában. A „budapestiség” annak az intellektuális és érzelmi élménye, amely ezt az összes identitásmozzanatot össze tudja kötni. Ez a közösség olyan, mint a folyó: állandóan változik, de attól még ugyanaz a folyó marad. A város is egy életfolyó, amelyben megpróbáljuk megélni a mindenkori jelenünket, és amelyben a múlttól és a jövőről is folyton gondolkodunk. Úgy vélem, valamiképp ezt a komplexitást kell manapság képviselnie egy korszerű városmúzeumnak.

– *Erre rímel a Vármúzeumban a Budapest Hatás című kiállítás a Budapest 150 apropóján.*

– Ennek őszintén örülök. Még nem láttam, de hamarosan megnézem.

– *Mindenkinek ajánlom, nagyon kedves és hangulatos.*

– *Apropó, 150! Szokták mondani, hogy miért mindig csak az évfordulókra emlékezünk. De hát nem lehet egyfolytában emlékezni. Imádjuk Petőfi Sándort, de nem lehet Petőfivel fogat mosni, reggeltől estig a kezét fogni, folyton vele vacsorázni. Igenis el kell fogadni, hogy az életnek van egy belső ritmusa, amelyben a visszatérő évfordulók nagy szerepet játszanak, és ezt a tradíció megfelelően számontartja. Bizonyos szertartástípusok kifejezetten az évfordulókra épülnek. Ezt vállalni kell, és ezért volt magától értetődő gondolat, hogy Budapest egyesítésének 150. évfordulóját többek között egy komoly és szép kiállítással ünnepli meg a közösség.*

– *A BTM-hez több tagintézmény is tartozik, és amikor a jelenlegi főigazgató, Népessy Noémi hivatalba lépett, azt a célt tűzte ki, hogy ezek arculata valamelyest egységes legyen. Az, hogy ezt a központosítással is össze kívánja kapcsolni, más dolog. Továbbra is cél az egységes brand kialakítása?*

– *Elvileg aligha vitatható, az hasznos dolog, ha egy több elemből álló intézménynek közös, jól fölismérhető arculata van. Ha megnézzük a nagyvárosi múzeumok kialakulási folyamatát, akkor azt látjuk, hogy sok helyen a városi polgárok ajándékai, végrendeleti hagyományai gyarapították a portfóliót. Tehát nem egy átgondolt muzeológiai tervezés eredményeként jött létre az intézmény ingatlanállománya, hanem véletlenek folytán. Ilyen esetekben a közös brand kialakítása segítheti a tágabb közösségben tudatosítani azt a tényt, hogy ezek mindnyájan*

immár a közös múlt emlékeit őrző intézményhez tartoznak. Ehhez persze az is kell, hogy az eredendően véletlenszerű adottságokat ne problémáknak, hanem lehetőségeknek tekintsük, és így aknázzuk ki a kommunikáció során. Ebből a szempontból a BTM – úgy vélem – különösen jó helyzetben van. A tagintézmények mindegyike részben történeti, részben pedig művészeti intézmény, így tudományos és közösségi tevékenységeik során remekül kiegészíthetik egymást. Nem ördögtől való gondolat, hogy a város történetében reálisan létező kapcsolataiknak kellően látszódnuk kell, de nem kívülről rájuk erőltetve, hanem valamiképp a tevékenységükön és a produkcióikon keresztül. Aligha mondok újat, ha úgy vélem, hogy a központosítást nem egy adminisztratív vízfej növelésével kell elképzelni, hanem a tagintézmények kapcsolatainak jobb átgondolásával és a kiállításokban, a kommunikációban való megfelelő érzékeltetésével.

– *Egyébként át kell dolgozni az SZMSZ-t? A sajtó is hírt adott arról a vitáról, hogy az elmúlt években elkészült egy új szervezeti és működési szabályzat, de ezt nem sikerült a fenntartóval elfogadtatni.*

– *Fogalmam sincs, meg fogom nézni. A korábbi SZMSZ-eket is meg fogom nézni, hogy mik voltak a javaslatok, milyen viták zajlottak, és ha az ellentétek továbbra is fennállnak, akkor megpróbálom viszonylag gyorsan lefolytatni az egyeztetéseket, és utána a döntéseket meghozni. Az SZMSZ az intézményi működés egyik leghasznosabb munkaeszköze, a szakigazgatás modern struktúrájának nélkülözhetetlen eleme.*

Persze ha rosszul szabályozza a folyamatokat, ha túlteng a bürokrácia, akkor az gondot okozhat. Remélem, hamar észszerű kompromisszumokat tudunk kötni, és olyan SZMSZ-ünk lesz, amely nem gátolja, hanem segíti a hatékony munkavégzést.

– *Az emberi erőforrást illetően lesz-e változás?*

– Ezt sem tudom még. A személyi döntésekhez nyilván kell valamenyi idő, míg kiderül, valaki a helyén van-e – ha pedig nincs ott, akkor majd lépek a megoldás érdekében.

– *Időnként felröppennek a hírek, hogy a Várnegyedben zajló átalakítások természetesen érintik a BTM-et is.*

– Semmilyen előzetes információ nincs ezzel kapcsolatban. Bízom benne, hogy időben megismerhetjük a terveket, hiszen a BTM jövőjét alapvetően befolyásolhatja, ha a jelenlegi ingatlanhelyzet megváltozna.

– *Nemzetközi szinten egy kiállítás ma már nemcsak műtárgyak felvontatása, hanem valamiféle attrakció is. Minden múzeum igyekszik komplexebb szolgáltatást, csomagot nyújtani, amellett, hogy impozáns tárgyak, illetve képek vannak kiállítva. Ebben a trendben Budapest, illetve Magyarország hol tart?*

– Ez valóban olyan alapvető folyamat, amely összefügg a globalizációval és azzal, hogy a múzeumok helyzete az utóbbi harminc-negyven évben drámaian megváltozott. Röviden arról van szó, hogy a modern államok a 20. század második felében már nem képesek, illetve nem hajlandók azt a kultúrafinanszírozó szerepet eljátszani, mint korábban.

A nemzeti múzeumokat – még a szakmúzeumokat is – a 19. században a vallásos kötődés mintáját követő nemzeti érzés virágzása idején hozták létre, így ezek a múzeumok a nemzeti kultúra templomaiként működtek. Elég csak az épületekre nézni: a görög-római templomok formatípusát használta föl a klasszicista és a romantikus építészet. És ahogy a szülő kézen fogja a gyermekét, elmegy vele a templomba, végignézi vele az oltárképeket, majd részt vesz a szertartásban, miáltal bevezeti őt a vallásos kultúrába, ugyanúgy megy el vele a szülő a múzeumba is, és a kiállításokat megtekintve ugyanígy bevezeti, beavatja őt a nemzeti kultúrába. A párhuzam nyilvánvaló. A közösség ezért nagyon komoly anyagi eszközöket fordított e „templomok” gondozására és arra, hogy azokban ez a bizonyos identitásépítő folyamat végbemenjen. Ám ez a funkció és ez a helyzet a 20. században alapvetően és drámaian megváltozott.

– *Miért? Mert már mindent összeraboltak az államok, amit be lehetett pakolni a múzeumokba?*

– Érdekes ötlet, de nem, mert a funkció működése valójában nem függ attól, hogy mennyi tárgyat őriz a múzeum. A modern egységesülés folyamata minden korábbinál jobban tudatosítja a demokráciák lakóiban, hogy mindenki többes identításban él, így csökken annak a vágya, és fizikailag is nagyon nehezzé válik, hogy egy teljes államszervezet csupán egyetlen nemzeti identitás kizárólagos képviselője legyen. Mivel pedig már nem kizárólagos az az ideológia, amelynek rajongói annak „templomait” fönntartják, elkezdett

csökkenni a nekik nyújtott közvetlen állami támogatás. A múzeumoknak tehát ki kellett lépniük a tágabb kulturális piacra, ahol viszont kemény küzdelem folyik a figyelem (és a vásárlóerő) megszerzéséért. És aki nagyobb látványt, nagyobb attrakciót csinál, az nagyobb figyelmet arat és több bevételt szerez. Ez elkerülhetetlen folyamat, mindenütt a világon zajlik, végső soron nálunk is ez a helyzet. A kérdés az, hogy a múzeumok ezt mennyire ismerik föl, és mennyire képesek arra, hogy tevékenységükben harmonizálják az alaptevékenységet és a piaci részvételt. Elvileg – a jövő nemzedékekhez fűződő erkölcsi kötelezettség miatt – a hármas alapfeladatból nem szabad engedni: őrzés (gyűjtés, konzerválás), tudományos feldolgozás és művészi bemutatás. Akkor van komoly baj, ha ennek költségeit a fenntartó már nem tudja vagy nem akarja biztosítani, így a bázisfinanszírozás egy részét az intézménynek a látványpiacon kell megkeresnie. Nyilvánvaló, hogy egy múzeumi tárlat sosem fogja azt a bevételi szintet elérni, mint egy popkoncert vagy egy futballmeccs. A múzeumnak csak egy eszköze van: a saját műtárgyainak gyűjteménye. Ennek megfelelő tálalását ugyanakkor össze lehet kötni a kulturális cselekvéssel, amelynek azután lehetnek akár látványosabb elemei is. A múzeum akkor segíti a legjobban a közösség önerősítését, amikor a tárgyi múltját újraértelmezi. A hagyomány újraértelmezése ugyanis az általános kulturális párbeszéd része, ami nem tisztán csak a múzeumi tárgyról, hanem azok révén valójában az egész közösség jelenéről és jövőjéről folyik. Hogy ez mennyire fontos társadalmi tevékenység, jól

mutatja, hogy ahol ezt fölismerik, elképesztő felfutása látható a modern múzeumépítészetnek! A csúcstárgyak elragadtatott bámulása és a jelenről való kulturális párbeszéd miatt megéri ezeket a lenyűgöző sztárépületeket létrehozni, mert vonzzák a közönséget. Ez tehát a tágabb környezet, valamiképp minden múzeum ebbe az irányba mozdult el, és hogy a kérdésre közvetlenül feleljek: igen, az attrakció immár nélkülözhetetlen – de annak a múzeumok esetében a műtárgyakhoz kell kötődnie. Nem szabad behozni a múzeumba olyan látványelemeket, amelyek a tárgykinccseitől idegenek.

– *Tavasszal megnéztem Amszterdamban a Vermeer-kiállítást. Amire számítottak a szervezők, ahhoz képest is elképesztő figyelem kísérte. Mi volt ennek a titka? Nyilván Vermeer zseni, de sok zseni van még rajta kívül is. Mit tudott ez a fickó, mit tudnak a munkái 2023-ban, hogy túlzás nélkül az egész világ megőrült érte?*

– A múzeumlátogatók egy rétege a legmagasabb szintű értelmiségi, ám a nézők zöme sokkal inkább divatból megy el a tárlatra – de ez egyáltalán nem baj. A klasszikusoktól tudjuk: sosem lehet tudni, hogy ha Jónás prédikál a sivatagban, Ninivében kinek az agyában-szívében moccan meg valami ezzel kapcsolatban... Alapvetően tehát jó dolog, ha valaki divatból elmegy a kiállításra, mert őrá is hatni fog valamennyire a művészet lenyűgöző karizmája és emberátalakító ereje. De egy ekkora világsikerhez a múzeumlátogató divat önmagában nem elég: ehhez természetesen nagyon komoly professzionális tömegkommunikációs munkára van szükség. Hiába a világ

zsenije valaki, ha a jó értelemben vett reklám nem győzi meg az embereket arról, hogy őt kell megnézni. Manapság világhírű művész Duccio di Buoninsegna, a sienai gótikus iskola egyik órása, sokan úgy vélik, a Giotto előtti trecento festészet legnagyobbja. Egyik fő műve, a *Madonna gyermekkel* New Yorkban látható, a The Metropolitan Museum of Arts (*The Met*) egyik büszkesége. Nos, a szakmai pletykák szerint a jeles intézmény nem volt elégedett a látogatói számokkal, mire egy szakmailag és kereskedelmileg alaposan átgondolt marketingstratégiával fölépítette Duccio amúgy jól megérdemelt nimbuszát, és bár ez komoly anyagi áldozatokkal járt, végül megérte, mert manapság ez a kép is a Met egyik nagy közönségcsalogató attrakciója. Nem elég tehát a művészi zsenialitás ahhoz, hogy valakiből világszám legyen, az is kell, hogy egy tudományosan és pszichológiailag jól megtervezett csúcskampány épüljön rá. Napjainkban át kell fogalmazni a régi mondást: bizony, a jó bornak is kell cégér. Olyan mértékű az információs verseny, hogy a legjobbat is reklámozni kell – de a befektetés szinte mindig megtérül, ahogy ez Vermeer esetében is látható.

– *Ami szembetűnő volt külföldön, például Hágában, ahol a Lány gyöngy fülbevalóval lakik, egy szoba van berendezve annak az egyetlen képnek, mindenféle vicces parafrázis és karikatúra lóg a kép mellett...*

– Azok már egy igazi brand kellékei.

– *Igen. De hasonlót láttam Oslóban, az Edvard Munch Múzeumban, ahol a legfelső emeleten berendeztek egy tők sötét termet...*

– Ahol sikoltozni lehet...?

– *Sokkal jobb. Egy norvég metálzenekar készített egy albumot, amit Munch inspirált. Ebben a teremben ezt a zeneművet játsszák néhány repó társaságában. Ami nekem nagyon tetszett, az a játékoság, vagy melegség, hogy hozzá mernek másképp nyúlni a legfontosabb értékeikhez. És én ezt Magyarországon nem nagyon látom.*

– Talán ennek az az oka, hogy mi még túl közel vagyunk ahhoz a korszakhoz, amikor vallásos áhítattal viszonyultunk a nemzeti múltunkhoz. Még kissé mereven ünnepélyesek az emlékezési formáink. Pedig tudjuk, a mintának tekinthető vallási-egyházi kultúrában is számos példa található az ironikus és önironikus, tréfás és vicces reflexióra. De vegyünk egy „hazafias” példát Itáliából. Emlékszem, amikor ösztöndíjasként a Garibaldi-könyvemet írtam, láttam egy ásványvízreklámot. Van egy nagyon híres kép Garibaldiról, a magyaros kalapjában, színes ponchóval a vállán. A reklámban szerepelt ez a kép, mégpedig három változatban. Az elsőt teljesen le volt borotváltva a bajusza és a szakálla, és az a szöveg volt odaírva, hogy nagyon kevés ásványvíz. A másik képen térdig ért a szakálla, és a szöveg hozzá: nagyon sok ásványvíz. És végül jött maga az eredeti kép, hozzá a víz a maga jellegzetes palackjában: na, ez az igazi! Teljes mértékben egyetérttek azzal, hogy az ilyen fajta ötletek, trükkök nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a múlt nagyjai ne oszlopszentekként, hanem személyes ismerőseinkként éljenek közöttünk. Vegyük például egy másik kedvencemet, Széchenyi Istvánt! Láttam vele

egy telefonreklámot, és ez jó irány: manapság ő igazi „kütyübolond” lenne, biztos minden műszaki újdonságot azonnal kipróbálna. Vannak tehát találó példák arra, hogyan lehet oldani a múlt nagy alakjainak túlságosan merev és ünnepélyes, kultikus szemléletét. De hadd említsek egy teljesen más jellegű, ám szintén nagyon hatékony lehetőséget. Kollégáimmal 2011-ben készítettünk egy kiállítást a Nemzeti Múzeumban a 19. század egyik legjelentősebb politikusa, Teleki László gróf halálának 150. évfordulójára. Teleki a reformellenzék kiemelkedő tagja volt, majd a szabadságharc diplomáciájának irányítója, később pedig a Kossuth-emigráció egyik vezetője, aki 1861-ben öngyilkos lett. Hosszú ideig élt a pletyka, hogy más az „igazság”: valójában a bécsi udvar ölette meg, tehát egy klasszikus összeesküvés-elmélet is fonódott a halála köré.

– *Mint Zrínyi Miklós és a felbérelt vadkan...*

– Vagy Mátyás király megmérgezése, és így tovább. Nos, mivel Teleki halálakor készültek a magyar bűnüldözés-történet első helyszínelő fényképfelvételei, így kollégáim nagyszerű ötlete nyomán felkértünk rendőrtiszteket, hogy a kiállítás kedvéért játsszák el a hivatalos helyszínelést egy berendezett enteriőrben. Örömmel belementek a mókába, ami ugyanakkor szakmailag teljesen korrekt és pontos eljárás volt – erről videófilm készült, és azután több alkalommal is nagy sikerrel szerepeltek vele tudományos és közönségkapcsolati rendezvényeken. Nos, Teleki alakját és a múzeumot sok száz emberhez hozta közelebb ez a rendhagyó vállalkozás, lebilincsel-

ve a ma emberét, aki úgy szórakozik, hogy közben nem is veszi észre, mennyi mindent tanul, és ért meg a múlt eseményeiből.

– *Mennyire tud versenyképes lenni Budapest, avagy Magyarország a nemzetközi szinten? Nyilván vannak olyan nevek, akikért megőrülnek az emberek: Bosch, Rembrandt, Renoir. De mennyire tudunk folyamatosan tényezőként fenn lenni a térképen?*

– Itt a funkciókat kell világosan látni. Egy fővárosi gyűjtemény sosem lesz olyan, mint egy képzőművészeti specializációjú múzeum, amely nem csupán egy adott közösségnek a művészeti hagyatékát őrzi, hanem a világtörténelem, az egész emberiség vizuális emlékezetének jó néhány csúcstarabját, amelyek reprodukciói mindenkinek gyermekkorától ott rezegnek a recehártáján. A magyar arisztokrácia egykoron a legdrágább európai piacról tudott beszerezni olyan műtárgyakat, amelyek ma is a világ élvonalába tartoznak. Ez az oka annak, hogy a Szépművészeti Múzeum révén Magyarország és Budapest világszínvonalon áll, és a kellő ügyességgel és tudományos alapon zajló menedzselés révén a teljes földgolyóval csereberélve, állandóan kölcsönöz és fogad fő műveket. Ám világosan kell látni, hogy egy fővárosi múzeum nem ez a kategória. Mi arra alapozhatunk, hogy a látogatóközönség valójában kettős természetű. Elsősorban a világszámok érdeklők – de nemcsak az. A főváros lakossága boldogan tolong, hogy egy újabb Cézanne-t láthasson, de azért időnként eszébe jut, hogy „itt van a város, vagyunk lakói, maradunk itt, neve is van, Budapest...”

Mert érdekli saját maga, a környezete, amelyben a mindennapi életét éli. Nem egyetlen alkalommal megy az ember múzeumba egész életében, hanem szerencsés esetben oda „jár”, hogy a különböző identitásait a tárgyak segítségével megélje. A fővárosi múzeum erre a szükségletre válaszol, a szenzációi és a poénjai ehhez vannak méretezve – de azért azok valódi szenzációk és poékok, amelyek mindeközben a lokális „otthon” értékeit közvetítik. Sokfelé megfigyelhető a nagyvilágban, hogy a turista elájul a csodáktól, amelyekkel találkozik – és közben néha valami kis apróság is megfogja, mert a múltjára, a közvetlen környezetére emlékezteti. Kedvenc példám itt is Itália, mert a magyar történelem ezer szállal kötődik az Appennini-félszigethez. Amikor én ott dolgoztam, az egyik feladatomban tekintettem, hogy a magyar emlékekre fölhívjam a figyelmet. Ezek sok szempontból apró dolgok: egy sír, egy épület, egy emléktábla, netán szobor – amúgy a kutya alig venné észre. De azért, hogy behozzuk a köztudatba, meg tudja dobogtatni az arra járó magyar ember szívét. A Szent Péter-bazilikában Lorenzo Bernini és Francesco Borromini alkotásait naponta ezek bámulják meg – de néhány honfitársunk azután a padlót is végigbogarássza, ahol a világ nagy katolikus székesegyházainak a bejárattól mért távolsága csillogó sárgaréz betűkkel van beleillesztve a márványba. És valahol a szentély felé haladva, az út kétharmadánál egyszer csak fölbukkan az esztergomi bazilika neve is! A minta világos: a városi múzeum valami „otthonos”-at is képvisel a látványvilágban (az érdekes és a tudományos mellett), és a tárla-

tok állandó sikerei azt bizonyítják, hogy ez jó irány. Ráadásként említem a belföldi és külföldi turistákat is, akik számára mindig nagyszerű indítás lehet a budapesti kószálás előtt a múzeum termeiben egy tömör várostörténeti bevezető.

– *Egy-egy kiállítás megszervezésénél a főigazgatónak van valamilyen ethosza, szellemisége? Mennyire kapnak szabad kezet a munkatársak, akár egy ötlet kidolgozására?*

– Ez vezetői stílus kérdése, ami összefügg a személyiséggel.

– *Önnél mennyire fognak szabad kezet kapni?*

– Egy ilyen kérdésre aligha lehet mást felelni, mint azt, hogy természetesen törekszem majd arra, hogy nyitott és toleráns legyek... De túl a viccen, szerencsére eddig nemigen hallottam vissza olyan panaszt, miszerint én vezetőként bárkit a legcsekélyebb mértékben is akadályoztam volna elképzelései kifejtésében és megvitatásában. Azt az utat követem, amelyet egyik kedvenc történelmi anekdotám szerint a pétervári francia nagykövet, Maurice Paléologue jegyzett fel a naplójában 1917 februárjában az angol és az orosz hatalmi-politikai doktrína különbségéről. II. Miklós cár egyeduralmi logikájával szemben ugyanis megemlítette, hogy hét évszázaddal korábban Robert Winchelsey canterbury érsek így írt VIII. Bonifác pápának: „Az angol királyságban az a szokás, hogy a közérdekű ügyekben mindig kikérik az érintett felek véleményét.” Ez elég jól bevált doktrínának látszik, így szívesen követem én is... Arra is régen rájöttem, hogy ha a kollégák

megérik a bizalmat, akkor „kinyílik az agyuk”, és elkezdenek szárnyalni. És kiderül, hogy egy látszólagos szabotudós elképesztő nyitottsággal tud a mai világra reflektálni, és bizony sokszor jobb látványötleteket talál ki, mint az úgynevezett „kreatívak”. És ekkor elkezdődik a párbeszéd a kiállításépítőkkal, akik valódi grafikusok, szobrászok és festőművészek, akik a hagyományos eszközök mellett az akusztikai berendezések, a számítógépek, a modern technika virtuózai is. És a pezsgő együttgondolkodásból végül megszületnek azok az ötletek, amelyek megoldják az aktuális problémákat. Mivel sokszor átéltem már ilyen alkotó pillanatokat és sikeres együttműködést, biztos vagyok benne, hogy ugyanez lesz a helyzet az új kollégákkal is.

– *Van olyan tematika, amit ha egy mód van rá, akkor szívesen látna valamelyik intézményben?*

– Itt megint döntő a bizalom azokban, akik a BTM munkatársaiként mindezzel már évek, netán évtizedek óta foglalkoznak. Nem zárom ki, hogy lesznek majd ötleteim, de nincs értelme addig ezen gondolkodnom, amíg bele nem tanulok az ottani világba, amíg fel nem veszem a munkaritmust. Most folyik a jövő évi kiállítási naptár tervezése. Nyilván a legtöbb (vagy mindegyik) ötlet teljesen rendben lesz, így én is támogatni fogom majd a megvalósítást. Így most csak olyan elvi-elméleti dolgokat mondhatok, hogy például biztos elősegítenék olyan ötleteket, amikor a történeti kiállítások és a kortárs művészetek kapcsolatba kerülnek egymással. De a konkretizálásban is a lehető legteljesebb mértékben figyelni szeretnék majd a kollégák

szavára. Én nagyon sok mindent tudok erről a múzeumról. Évtizedek óta együttműködöm számos munkatársával, írtam kritikákat a kiállításairól már húsz évvel ezelőtt is. Mindig ismertem a vezetőket, számos gyűjteményben kutattam. De mindent természetesen nem tudok, nem tudhatok. Ám miután tájékozódtam, és úgy látom majd, tényleg van olyan ötletem, ami odafér, akkor ezt persze nem fogom elhallgatni.

– *Az most divat, hogy sötét egy múzeumbelső? Végigjártam a BTM intézményeit a beszélgetést megelőzően, és általánosan azt tapasztaltam, hogy sötét volt, és a kiállítás második felére már elfáradt a szemem. Ez a Kiscelliben adottság, de akkor is fárasztó volt, hogy nem láttam.*

– Nem tudok róla, hogy létezne ilyen divat, de attól még persze lehetséges. Gondoljunk arra, hogy például a Corvin Áruház is be volt dobozolva, és nemrégiben nyitották ki az ablakokat, hogy beáradjon a fény. A belső dobozépítés népszerűségének egyik oka az lehet, hogy sokkal könnyebb úgy megcsinálni egy kiállítást, ha nem kell figyelembe venni a külső elemeket, több a felület, és nincs napfény, ami azért sok műtárgy (pl. a grafikák) híres ellensége.

– *Igen, de a falat azért be lehetne festeni fehérre.*

– Ez igaz, és persze sok mindent lehet még csinálni, hogy ne legyen a kiállítótér nyomasztóan fekete. De az is igaz, hogy a rajzot, akvarellt valóban csak adott ideig szabad fénybe állítani, és utána vissza kell vinni a raktárba. Ahol nem porosodik, ez a legsötétebb és legostobább félreértések egyike, ami csak a mu-

zeológiában létezik. A raktár a tárgy pihenésének, töltekezésének, a vele zajló szakmai munkának a helyszíne, ahol fizikailag a restaurátorok kezében újjászületik, és ahol a tudományos feldolgozás történik. De hogy a kérdésre válaszoljak, mintha valóban csökkenni kezdene a fekete doboz típusú installációk száma. Ugyanakkor természetesen nem vitatható, hogy megvan a helye olyan esetekben, amikor éppen erre a különleges atmoszférára van szükség (például egy templomi kriptá rekonstrukciója stb.).

– *Beszéltünk arról, hogy a városlakók vagy a városlátogatók identitásához igazodik egy-egy múzeum, illetve interpretálja az adott kort. De ezen túlmenően hogy lehet közelebb hozni a múzeumot az emberekhez? Két éve az amszterdami maraton útvonala átment a Rijks Múzeum kertjén, és a maraton alkalmából egy, a múzeum logójával dekorált cipőt is terveztek. De volt a Vármúzeumnál is hasonló, rendeztek a várban több tájfutó versenyt is, keresztül-kasul lehetett futni a várban, és aki nevezett, az ingyen bemehetett a múzeumba. Ezekon túlmenően, hogy lehet valahogy úgy közel hozni egy múzeumot az emberekhez, hogy ne valami ünnepnap jusson eszünkbe, hanem benne legyen a köztudatban?*

– Említettem, hogy nem tartom olyan nagy bajnak, ha az évfordulón, ünnepnapokon gondol valaki a múzeumra. De a felsorolt PR-fogások kitűnőek, pontosan ilyesmiket kell kitalálni a múzeumok népszerűsítése érdekében. Hasonlóak lehetnek a jótékonyági akciók vagy a különféle ünnepi játékok, fesztiválok, közönségcsalogató rendezvények. Ám van-

nak más elemek is, hadd említsek ezek közül kettőt. Az egyik a múzeumpedagógia. Manapság az oktatáskutatók sokszor vázolják fel azt a jövőképet, hogy bizonyos tantárgyak ki fognak jönni az iskola négy fala közül. Ma már a testnevelés nagy része nem az osztályban vagy az iskolai tornateremben folyik, hanem elmennek az uszodába, kimennek a stadionba, és egyszerűen ott zajlik maga az óra. Hasonlóan nagyon régóta létezik a múzeumpedagógia, vagyis az a lehetőség, hogy a látogató diákok számára akár kihelyezett történelemórákat is lehet tartani a múzeumban. Így előfordulhat, hogy akár már pár évtized múlva a történelemoktatás teljes egészében kilép az iskolából, és átköltözik a múzeumba. Ezáltal minden gyerek már kisdíák korában megtanulja a múzeum nyelvét és megszereti komplex élményeit. Még aki nem kedveli a történelmet, az is sokkal jobban érzi magát két római gladiátor szoborfeje meg három végvári mozsárgolyó között, mint a hajdani osztályteremben.

– *Aki nem szereti a történelmet, annak egyszerűen nincs jó tanára.*

– Ez így van, és ez persze minden tantárgyra igaz. De egyszerűen sokkal szórakoztatóbb lesz maga a történelemoktatás, ha a valódi tárgyak között hangzik el a magyarázat. Ez az egyik irány, amely várhatóan közelebb fogja hozni az emberekhez a múzeumot. A másik irány, amelyet említeni szeretnék, a kifejezetten tudatos közösség-szervezés-közösségépítés a múzeum köré. Ez a múzeumbaráti körök magasabb szintje. A múzeumbaráti körök egyidősek a múzeumokkal. Amikor a

civil társadalom kialakult a 18–19. században, sokféle egyesület és egyesület jött létre, közöttük azokkal, amelyek céljuknak tekintették az adott helyi közösség múzeumának létrehozását, támogatását, műtárgyak és adományok gyűjtését stb. A tagok között néha komoly szakemberek is akadtak, tehát nem tisztán civil tevékenység volt ez. Nos, ezt a hagyományt használja fel az úgynevezett „közösségi múzeum” gondolata, amelynek elkötelezettjei megpróbálják a múzeumbaráti kört egy magasabb szintre fejleszteni, tudatosabbá tenni a múzeummal való foglalatosságot olyannyira, hogy azután a közösség azon tagjait, akik például önkéntesként szívesen segítik a munkát, esetleg bevonhassák bizonyos tervezési folyamatokba, akár még abba is, hogy milyen kiállítások legyenek. Természetesen ez azért alapvetően szakmai terület, de mégis, az a fajta új szemlélet, amely ma az úgynevezett közösségi múzeumoknál megjelenik, tud abban segíteni, hogy kialakuljon egy szorosabb holdudvar az intézmény körül. Az ebben a közegben terjedő jó hír pedig javítja a múzeumi ismertséget, társadalmi értékét és megbecsültségét.

– A tagintézményeket nézve a Vár-múzeum szerencsés helyen van, a Kiscelli kuriózum, az Aquincum Múzeum pedig alap, mert mindenkit érdekel, mit csináltak a rómaiak, amikor éppen nem ölték vagy szerették egymást... Viszont a Budapest Galériánál gondolkodtam, hogy mi lehet a megkülönböztető jegye a többi, kisebb galériához képest. Nincs túl jó helyen, és mintha nem lenne annyira jól kitalálva.

– Volt a Budapest Galériának egy nagyszerű kiállítóhelye a Dorottya utcában. Különböző okokból ez ma már nincs meg, de tervben van, hogy a galéria egy új, korszerű és nagyszerű kiállítóteret kapjon, akár a Városháza tömbjében. De a részletek még a jövő kérdése.

– Összejöhet az ön három éve alatt?

– Lehet, de még kicsit odébb van. A főváros mindig is a képzőművészet egyik mecénása volt, ilyen értelemben távoli múltba nyúl vissza a galéria története. Egyfelől szakmailag kezeli a főváros közterületén levő nyilvános műalkotásokat. Másfelől pedig a mecénási tevékenységet is folytatja, ennek kiemelt területként menedzselve a Művészcsere Programot. Tíz európai várossal van élő szerződése a fővárosnak, hogy magyar művészek utazhatnak oda egy-két hónapra (lakhatással, teljes ellátással), és ugyanígy a partnervárosokból érkező művészek ugyanennyi ideig itt élhetnek és dolgozhatnak Budapesten. A galéria – kurátori koncepciók alapján szervezett kiállításai révén – a hazai és a nemzetközi modern képzőművészeti közélet aktív és értékes szereplője. Szélesebbek a lehetőségei, mint a magángalériáknak, amelyek kénytelenek üzleti alapon működni. Bizonyára lesz arra lehetőség, hogy a BTM másik három múzeumával megvizsgáljuk az érintkezési és együttműködési felületeket. Úgy érzem, ez a négy intézmény tudna mit kezdeni egymással, még ha a történelmi véletlen hozta is őket így össze. Ezt a helyzetet mindnyájunk közös előnyére lehetne fordítani.

A forma emlékezete

Wechter Ákos képeiről

...mikor önmagam működésének hívös ellenőreként
igyekszem emlékezetemben felidézni
annak a napfényes délelőttnek az eseményeit...
Nádas Péter: Emlékiratok könyve

Egy madeleine sütemény indítja el az emlékfolyamot *Az eltűnt idő nyomában* narrátora számára, hogy aztán a belső időt az egymásba kapcsolódó eseményeken és az ember változásán keresztül bemutathassa. Egy jelentéktelennek tűnő esemény – mint a pillangó szárnyának a rebbenése – hatalmas intellektuális viharra nő, amikor az első világháború előtti, alatti és utáni francia arisztokrácia és polgárság bemutatásává dagad. Wechter Ákos képei hasonló mechanizmust működtetnek: egyedi vizuális madeleine süteményeket kínálnak a szemlélőnek, hogy azok segítségével beléphessen egy emlékekből és modern invenciókkal álló, egyedi montázsvilágba.

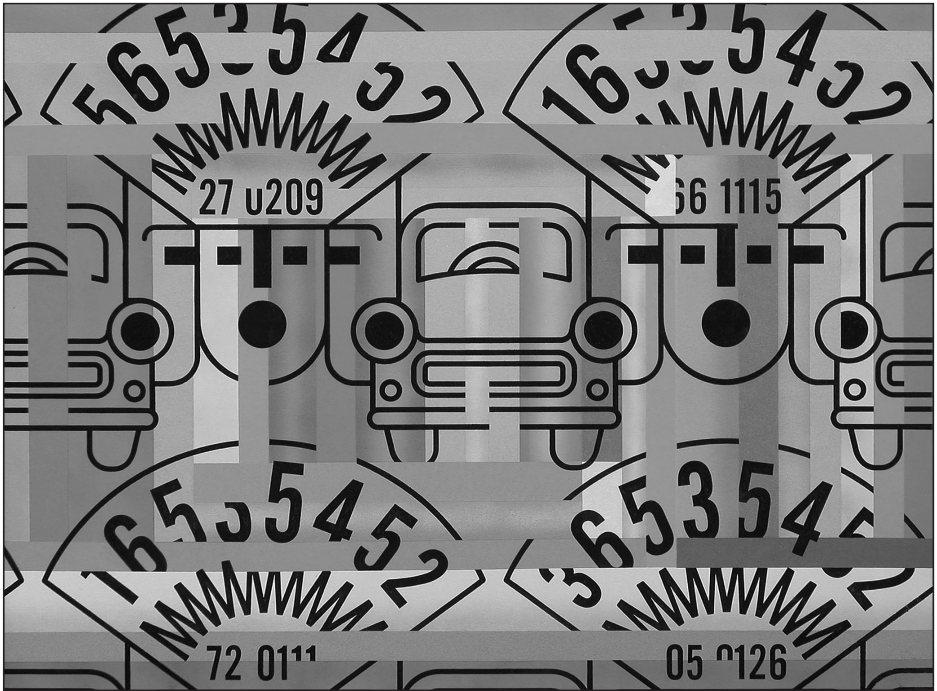
14

Az emlékezést kiváltó egyik legfontosabb anyag a médium, Wechter több sorozatában is vintage papírt használ, régi füzetlapokat, nyomtatványokat, tervlapokat. A hangsúlyozott régiség sajátos aurát kölcsönöz a műveknek, amit még jobban hangsúlyoznak a vizuális megoldások. Ennek legnyilvánvalóbb példája a *Kasso Mix* sorozat, ahol a Kassowitz Félix (1907–1983) karikatúráiból készített vizuális remixek egyszerre idézik fel a részletek stílselemeiben a Kádár-kor hangulatát és komplex kompozícióikon keresztül a kései kapitalizmus zavaros útkeresését.

Hasonló kettősség nyilvánul meg a többi, vintage papírra nyomott sorozatban, a *Valaki naplójában*, a *Tények a maceszrőlben*, a *Kevéssé ismert bibliai történetekben*, a *Szent és profánban*, illetve a *Hogyan legyünk gazdagokban*. A szerkezeti elv azonos: a montázsszerűen felépített képtérben a régi és az új elemek egy új, sajátos egységet alkotnak, ahol a különböző korokban, különböző céllal (magazinillusztráció, műszaki rajz, grafika stb.) készült elemek szabad asszociációk alapján kapcsolódnak egymáshoz.

A *technológia miszticizmusa* című sorozat másik utat választott. Két, egymástól hangsúlyozottan elkülönülő képsík kerül egymásra: színes geometriai ábrák, illetve grafikai elemekből (Orion logó, Trabant) készített montázs. Ezt a megoldást fejlesztette tovább a *Diogenész kétszer* című sorozat. A képsíkok itt már gyakrabban fedik át egymást, megjelennek új, szabad geometriai minták, és a grafikai elemek is bonyolultabb, tartalmi kapcsolatba lépnek egymással.

Gárdonyi László

Wechter Ákos: A technika misztikuma 2012

15

Wechter Ákos: Szent és profán 2019

**FOLYADÉKÁLLAMUTATÓ CSAPPAL
KÜLSŐ MENETTEL
(SÁRGARÉZBŐL)**

Magyar Szabványszám: **8620**

Abraszám: **8620**

Méretek milliméterben		Súly*	Nettó termé- gár	Készlet
L	L1	b ₁	Er/pár	
102	46	18	1,60	150 021
130	40	23	2,10	150 020
200	40	23	3,25	150 021

Megjegyzés:
 *Az adatok tájékoztató jellegűek.
 Méret: csőmenet MSZ 202 szerint.
 Megrendelés esetén a megnevezés szövege, pl.:
8620 folyadékállamutató, sárgaréz NA 6

S T A T A T O M

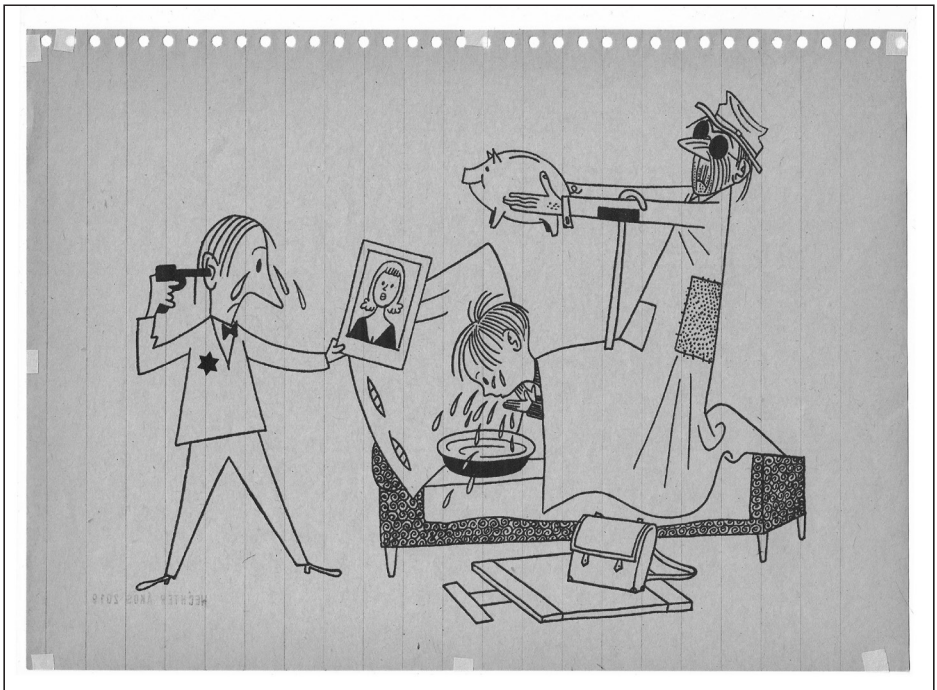
8620

8620

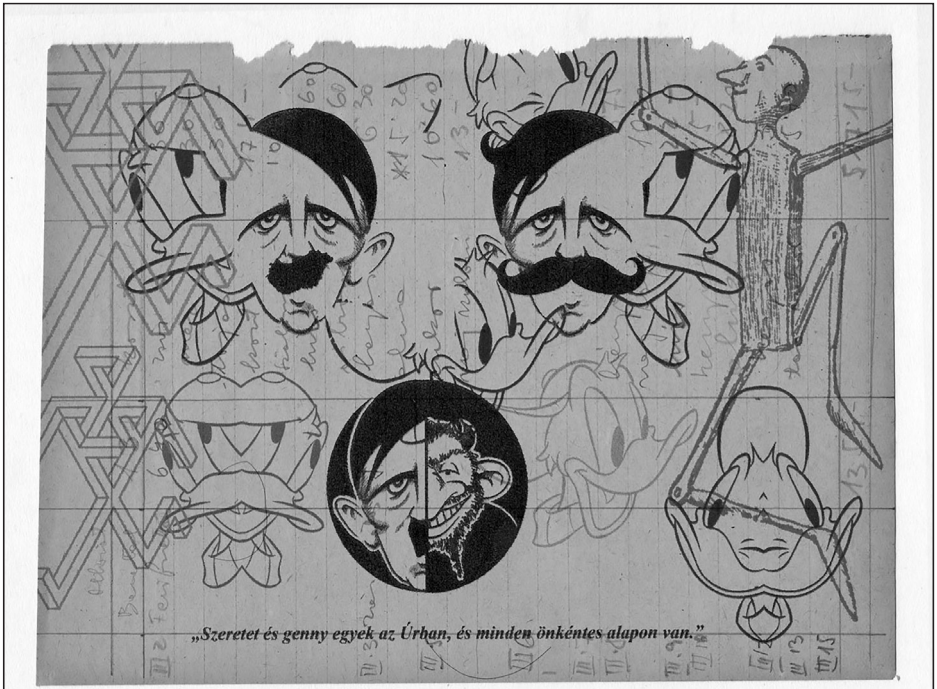
SZERELVÉNYÉRTÉKESÍTŐ VÁLLALAT

Wechter Ákos: Kasso-mix 1. 2019

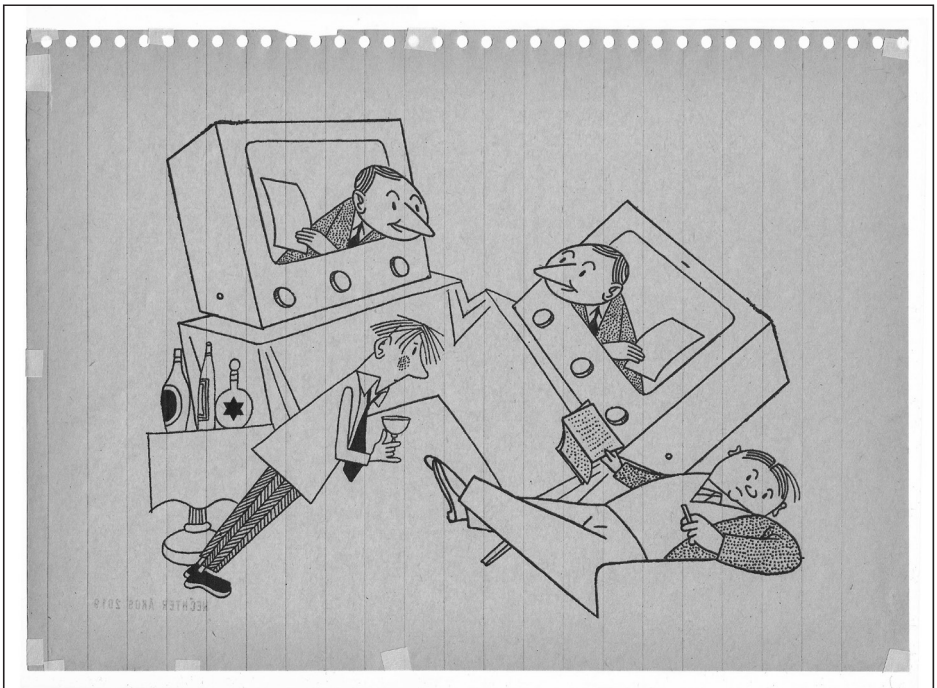

Wechter Ákos: Kasso-mix 7. 2019

Wechter Ákos: Valaki naplója 5. 2014

18

Wechter Ákos: Kasso-mix 2. 2019

„Aki Leninhez hozzányúl, jól kösse föl...”*

Zala Tibor képzőművészeti főiskolai hallgató 1950. október 12-én levelet írt Rákosi Mátyásnak¹:

„Szeretett Rákosi elvtárs!

Mint a képzőművészeti Főiskola V. éves növendéke disszertációs feladatom témájának alapját a »Rákosi-Per« c. könyv 99. és 573-ik oldalain foglalkozó Lenin elvtárssal történt találkozása képezik, mely következő képen szól: '1920 május-júniusban Moszkvába érkezik és beszámol Lenin elvtársnak a magyar kommunisták működéséről, harcairól, eredményeiről és hibáiról.' A Magyar Munkásmozgalmi Intézetben azonban ennél több konkrétumot felkutatni nem tudtam és ez arra késztet, hogy közvetlenül forduljak Szeretett Rákosi elvtársunkhoz hogy felvilágosítással segítsen hozzá ahhoz, hogy vizsgafeladatom történelmi hitelességű alapokra épüljön.

Kérésem két részből áll:

Hol, milyen helyiségben és milyen körülmények között történt a találkozás;

Lenin elvtárson kívül kik vettek ezen még részt.

Bocsánatot kérek, hogy Szocialista Hazánk építésének nagy feladata közben ilyen kérdésekkel zavarom, de bízom abban, hogy megértve kérésemet levelem nem marad megválaszolatlanul.

Szabadság!...”

19

Az 1920-ban született – az izgatottságtól kicsit zavarosan fogalmazó – levélíró ebben az időben már igencsak túlkoros egyetemista volt, jelentős élettapasztalattal a háta mögött. Egyebek között egy, a fenti levél megírása előtt nem sokkal, koholt vádak alapján halálra ítélt rokonnal. „Akkoriban voltak az első perek: az olajper volt az első, aztán a Standard-per... Nyugodtan mondhatnám azt, hogy gyávák voltunk” – érzékeltette fél évszázaddal később Zala a kort, amelyben levelét megírta, majd diplomamunkáját megvédte.

Uncsik Tibor – hogy miként lett Zala, arról hamarosan szó lesz – édesapja tót munkásember volt, kocsifényező és -mázolóként konfliktusokra, fiákerekre festett mintát. Fia is kora gyerekkorától ügyesen rajzolt, s 14 évesen felvették rajzolóknak a nagy hírű Goldberger textilgyárba, s miután ott elvárták a megfelelő végzettség megszerzését, beiratkozott a Székesfővárosi Községi Iparrajziskola textilfestő esti tagozatára.

Közben emelkedett a rajzoló-szamárlétrán a Goliban. 1935-ben megnyerte a walesi herceg által megrendelt barackmintás anyagra kiírt gyári pályázatot,

* Az alábbiakban idézett, hét évtizeddel ezelőtti levelezések, főiskolai jegyzőkönyvek kordokumentumok. Ma már szinte semmit nem mondanak az akkori szereplőkről – annál többet a korról. A szereplők többsége vagy jelentős művész volt már akkor, vagy azzá vált később. Művészetük értékéből semmit nem von le az, amit akkor mondtak, írtak. Eszem ágában nem volt megbántani őket, az emléküket. Egyszerűen, oly korban éltek.

¹ MNL, 280. f. 1948-64/43.

amiért maga a tulajdonos Goldberger Leó „...átadott nekem én már nem tudom, hogy mennyi pénzt... egy fél autót lehetett volna venni belőle.”

Versenyszerűen sportol, több-kevesebb sikerrel próbálja megúszni a frontszolgálatot, és rendületlenül törekszik a művészpálya felé – de politikával nem foglalkozik. A történelmet nem próbálja alakítani – csak elszenvedi. „1944 decemberében ...a házmaster feljelentett, hogy zsidóbérenc, kommunista vagyok... Nem telik el három hónap, 1945 februárjában feljelent éppen az ellenkezőjéért ugyanaz a pali.”²

Névváltoztatásra is a történelem készítette: „Kértem magyarosítást, mert akkor telepítették ki például a magyarokat Szlovákiából, a Csallóközből.”

S hogy miért Zala? „Zala Károly bácsi iránti tiszteletből.”³

Több szálon is kötődött hősünk a „bácsihoz”: házat bérelt tőle '43-ban, miután betegség miatt leszerelték. Egy évvel később, Károly bácsi kinevezte őt italnagykereskedő vállalata cégvezetőjének, a céget meg hősünk barátjának a nevére íratta, miután zsidóként nem birtokolhatta. Végül Tibor bújtatta is Károly bácsiékát egészen a fölszabadulásig. Minderre nemcsak Zala Tibor emlékszik szeretettel, hanem Károly bácsiék családja is.⁴

1945 márciusában, az első adandó alkalommal, immár 25 évesen beiratkozik az Iparművészeti Iskolára, majd 1949-ben az egész alkalmazott grafikai szakkal átkerül a Képzőművészeti Főiskolára.

1945-től '48-ig Zala előtt kinyílt a világ – majd gyorsan be is csukódott. Egyik tanáráról írja: „Egy nap Hevesy Ivánra rászól a portás: – »Hova megy?« – »Miklós, hát megyek föl órám van.« – »Magának nincs órája, maga nem tanít itt, nem mehet föl!«”

Mint látni fogjuk az új mentalitás a képzőművészet nagy hagyományú hazai fellegvárában is elképesztő gyorsasággal uralkodóvá vált. Zala például a fenti levelet alig egy-két évvel azután írta meg, hogy a képzés fő iránya még az volt, hogy „ismerkedjünk meg a különböző irányzatokkal... ismerjük meg a különböző avantgárd irányzatokat”, Picasso vagy a plakátfestő Cassandre és Savignac művészetét stb.⁵

De vissza a főtitkárnak 1950. október 12-én írt levélhez, amire nem érkezett azonnal válasz.

Értesítették azonban a felkérésről a Munkásmozgalmi Intézet igazgatóját.

Zala eredeti levelére Rákosi egy széljegyzetet biggyesztett az igazgatónak címezve: „...Kérem a véleményed. R”. Az ilyesmi nem volt szokatlan: 1948 és 1956 között Rákosi számos alkalommal szignált leveleket, feljegyzéseket a két évvel korábban alapított Munkásmozgalmi Intézet vezetőjének, főként olyanokat, amiknek szerinte volt valamiféle párttörténeti vonatkozása. Vég-

² Zala 45. o.

³ Emellett „nagyon imponált nekem nemcsak szobrászként, Zala György, aki a millenniumi emlékművet készítette...” uo. 53. o.

⁴ Az egyik családtag szóbeli közlése.

⁵ Egy korabeli elemzés így fogalmazott 1951-ben: „A most végzett, ötödéves festők és grafikusok még a régi formalista tanmenet szerint dolgoztak tanulmányaik első három esztendejében, így sok nehézségbe került a reform követelményeinek megfelelő ábrázolásmód elérése.” Abonyi Arany: A Magyar képzőművészeti Főiskola hallgatóinak diploma-munkái; Szabad Művészet 1951/7.

tére is ezért hoztuk létre az intézetet – ahogy ezt később egy hasonló ügyben a főtktár némileg indignáltan megjegyezte.

„Nagyon helyes, ha egy fiatal festő ilyen témát választ” – írta a Rákosi-titkárságnak a fő-párttörténész. „Kérdés, meg tudja-oldani ezt a rendkívül nehéz művészi feladatot, de azt hiszem meg kell adni a módot, hogy megpróbálja. Mi segíteni tudjuk egykorú Lenin és Rákosi képekkel, de magáról a találkozástól vagy találkozásokról természetesen semmi további adatunk vagy anyagunk nincsen. Nagyon helyes lenne tehát a munkásmozgalom története szempontjából is, ha Zala Tibor a feltett kérdésekre megkapná a választ.”

Az utóbbi váratott magára néhány hétig. Sok volt a feladat, sűrű volt akkoriban Rákosi elvtárs programja. Október 22-én először tartottak választást a szovjetről frissen lemásolt tanácsrendszerben (96,9 százalékos részvétel mellett 97,8 százalékkal győzött az egyedül induló Népfront). Nyomban utána jött az éppen akkor állami ünnepé nyilvánított november 7. – monstre nemzetközi Békekongresszussal, példátlan munkafelajánlásokkal és -teljesítményekkel („hős bányászaink” például 60,7 százalékkal teljesítették túl a tervet az „ünnepi műszakban”).

November 14-én végre készített a Rákosi-titkárság egy feljegyzést – ennek alig módosított változatát hamarosan megkapja Zala –, amiből kiderül, hogy többször is találkozott a két nagy ember 1920-ban. Egyszer kettesben, a többi alkalommal rendezvényeken, például a Komintern 2. kongresszusán, ahol mindketten az agrárszekcióban vettek részt.

Kettejük külön beszélgetésére Lenin kremlbeli „rendkívül egyszerű” szobájában került sor. Rákosinak feltűnt, hogy egy telefonkészüléken több lámpa is volt, amelyek időnként felvillantak, feltehetően azt is jelezték, hogy ki a hívó fél. Volt továbbá a szobában egy nagyobb asztal 10-12 székkal, „bizonyára a politikai bizottság tagjai számára”.

Levelére a választ az ifjú képzőművész nem Rákosi, hanem – „Rákosi e megbízásából” – a Munkásmozgalmi Intézet igazgatójától kapja meg, aki lényegében átmásolja a Rákosi-titkárságtól kapott feljegyzést, bátorítja Zalát, és közli, hogy munkájában a továbbiakban az intézet egyik munkatársa segíti.

Zala neki is látott, a kép néhány hónap alatt elkészült. De a sorsa – mint hamarosan kiderül – nem lett egy sikertörténet. Talán ennek is tulajdonítható, hogy a nagy méretű olajkép eltűnt. Legalábbis nem sikerült a nyomára bukkannunk, noha az 1951-es évből valamennyi vizsgaműnek legalább a fotómásolata megtalálható a főiskolából lett egyetem levéltárában.

Fennmaradt azonban az 1951-es év vizsgamunkáinak listája, benne Zala képének címe: „Lenin és Rákosi elvtársak beszélgetése”⁶. A disszertáció védéséről készült, az átlagosnál háromszor-négyszer terjedelmesebb, közel nyolc-

⁶ A 34 diplomamunka között mindössze kettőnek nem volt osztály- vagy békeharcos üzenete: egy önarckép és a Kacorkirály című meseillusztráció. Ízelítőül néhány további cím: „Népi demokráciák együtt táncolnak”, „Dudari bányászok aláírják a békeívet”, „Béke falújság készítése”, „A DISZ Kongresszusa az Operában”, „Fásítanak az úttörők”, „Szabad Nép megbeszélése az osztályon”, „Fizikai kísérlet munkáshallgatókkal”, „Molnár József tanácstagot üdvözlök az úttörők”, „Illegális szeminárium”, „Lázadó paraszt”.

oldalal jegyzőkönyv⁷ segítségével többé-kevésbé el is tudjuk majd képzelni a képet.

1951. június 13-án tehát, „a főiskola tanárai, hallgatói, a Népművelési minisztériumból Antal Lóránt előadó”, összesen feltehetően töbtucatnyi hozzáértő jelenlétében, először a vizsgázó vázolta témaválasztása körülményeit, és hogy miként próbálta áthidalni a fölmerülő nehézségeket.

„*Tavaly olvastam a Rákosi-pert és a könyvben hátul a tárgymutatóban szerepelt, hogy Rákosi elvtárs az ausztriai internálásból kiszabadulva, a Komintern II. kongresszusán Leningrádban részt vesz és ott beszámol a Tanácsköztársaság megbuktatásáról, beválasztják az agrárbizottságba és elmegy Lenin elvtárshoz.*”

Ezt a találkozást festené meg, de vajon milyen környezetben helyezze a beszélgetőket? – szembesült Zala, beszámolója szerint, az első kihívással. Nem is a tárgyi környezet volt igazán kényes ügy, hanem az, hogy még véletlenül se bukkanjanak föl a képen nem odavaló – a történelemből kiretusált vagy éppen kiretusálandó – személyek.

„*Először a kongresszusi felszólalást akartam megfesteni, de nehézségem volt, mert ... a tagok között volt Trockij és azok, akik később köréje csoportosultak; ilyen környezetben nem akartam megfesteni. Megváltoztattam a témát úgy, hogy Rákosi elvtárs és Lenin elvtárs beszélgetnek az agrárbizottsági működésük folytán. Nehézségek itt is voltak. Nem volt megfelelő anyag, hol voltak milyen helyiségben, milyen volt a berendezés, az architektúra stb. December elején tudtam megfelelő dokumentumokat találni és magamban megfogalmazni. A képen elöl lévő figurák sötétben vannak, hogy felhívjam a figyelmet a hátrább lévő két főalakra.*”

22

A következő gond abból fakadt, hogy nemcsak hogy a beszélgetők értelem-szerűen nem állhattak modellt a festőnek, de úgy általában az emberábrázoláshoz nem álltak rendelkezésére modellek a főiskolán.

„*Nehézség volt az is, hogy az egész modellprobléma és elosztás helytelenül volt megszervezve; az első félévben nem volt modellünk. Csak nagy vázlatot készítettem hozzá, ezért eléggé gyatra. A másik nehézség az volt, hogy fejből kellett festeni emlékképek után, vagy külön meg kellett nézni valamit, mert a Főiskolán nincsenek megfelelő anyagok, székek, drapériák stb., amilyenek a Szovjetunióban vannak.*”

Egy dologról hallgatott Zala: a Rákosival folytatott levelezéséről. Ez nem volt szerencsés döntés – mint látni fogjuk.

A vizsgázó bemutatkozása így végül nem volt más, mint mentetegetőzés – nem igazán jó indítás egy diplomavédésen.

Egyik tanára, Koffán Károly óvatosan nyomban Zala segítségére sietett. „*Többízben megnéztem a készülő képet. Mindig örömmel tapasztaltam, hogy a kép erős ütemben fejlődik. Eleinte egy kissé vásári dekorációszerű jelenségnek indult, de ahogy jobban belemélyedt, mindig közelebb jutott a jó festői megfogalmazás felé. Még mindig nem látom kész képnek.*”

⁷ MKE levéltár, 12/e 1. doboz.

Sokat kínlódott Rákosi elvtárs fejével, akit fiatalabb korában kellett ábrázolnia; kevés ilyen kép van róla és különösen profilban nincs; teljesen magára volt utalva, sokféle vázlatot kellett kipróbálnia.”

A másik főalakot viszont annál jobban sikerült megfesteni Koffán szerint.

„Legsikerültebb Lenin mozdulatának festői megjéjnitése. Aki látta Lenint filmen, vagy látta azokat a képeket, amelyek tényleg róla készültek, az azonnal ráismer a sajátos mozdulatok egyikére, amelyek őt jellemezték. Tele van nemcsak éles logikával, találó megjegyzést vél az ember látni ebben a mozdulatban, hanem egyúttal finom malíciát is, mindent, ami Lenint a vitakozót, az érvelőt jellemezte. Még a felhúzott bal térd is nagyon átélt mozdulat. Sok szép festői dolgot látni: az asztal megvilágított része, a szőnyeg stb. ...Az az érzésem, hogy a kép most kényserpihenőt tart és Zala tudná folytatni és egyes helyeken fel tudná javítani. Egyébként sikerültnek tartom.”

Az, hogy Zala nem szolt a Rákosinak írt leveléről és a válaszról, először nem is őt, hanem a jelenlévők között a legtekintélyesebb mestert, a 70 éves, Kosuth- és Munkácsy-díjas Pór Bertalant, a Nyolcak egyik alapítóját hozta kellemetlen helyzetbe. Ő ugyanis kétségsbe vonta a mű hitelességét: *„Egy nagy történelmi hiba van ezen a képen: azt hiszem, hogy ebben a korban Rákosi elvtárs nem beszélgethetett Lenin elvtárssal. Nagy tévedés ez, ilyet nem szabad megfesteni, különösen ilyen nagy reprezentatív képbe. Tudtommal Rákosi elvtárs volt ugyan Leningrádban ebben az időben, de nem beszélgetett Leninnel.”*

Pór Bertalan világéletében baloldali ember volt, a Tanácsköztársaság emblematicus plakátjainak alkotója, közel három évtizedet emigrációban töltött, ebből két évet a Szovjetunióban. De nem volt igazán bennfentes moszkovita.

Nem úgy, mint Zala vezető tanára, Ék Sándor, aki több mint egy évtizednyi moszkvai emigráció után a Vörös Hadsereg katonájaként tért haza. Amennyivel nagyobb művész volt Pór, annyival volt hitelesebb Lenin-ügyben Ék. A jólértésültek magabiztosságával kurtán odavetette Pórnak: *„Több ízben beszélt vele.”*

Pór erre témát váltott, de kínos tévedése nem tette őt megértőbbé Zala képe iránt: *„Egy ilyen képet, ahol mindketten szerepelnek, kifejezőbben kellene megfesteni, pl. Rákosi elvtársnál nem látom az arcát, csak egy foltot; Lenin persze nem lehet más, mint Lenin. Neki sem két ruhát csináltam volna. Ő ilyen ruhát talán soha nem viselt. (Ehhez nem tudott Ék Sándor hozzászólni – RP.) Amikor az ember fest, az ilyen dolgok is nagyon fontosak, hogy hitelesek legyenek. Különbén a képet elég hatásosnak tartom; különösen az első részét, a szőnyeget, a széket, az asztalt; ezek egészen jól meg vannak festve. Dacára a felsorolt hibáknak, a képet elfogadhatónak tartom.”*

Ezen a ponton úgy festett, hogy ha Rákosi feje nem is jött össze, az asztal a szék, a szőnyeg megmenti a művet és a vizsgázót.

Ám ekkor szólásra jelentkezett Görög Júlia.

Abban az évben dúlt a bázisdemokrácia a főiskola záróvizsgáin. Ennek, az 1951. júniusi védéssorozatnak az első napján például Bortnyik Sándor főigazgató mellett részt vett még 25 tanár – köztük a huszadik századi művészettörténet olyan „fejzetei”, mint Berény Róbert, Bernáth Aurél, Pátzay Pál, Stróbl Zsigmond vagy Barcsay Jenő –, a helyi párttitkár, a kerületi pártbizottság

delegáltja, hárman a Népművelési Minisztériumból (köztük Mihályfi Ernő miniszterhelyettes), a *Népszava* munkatársa, továbbá „a Főiskola hallgatósága”.

Nem tudjuk, Zalának a Pór–Ék-pengeváltás után szándékában állt-e fölfedni forrását a Rákosi–Lenin-találkozások ügyében, diáktársa, az akkor 21 éves, negyedéves Görög Júlia – élve jogával, hogy diákként is egyenrangú résztvevője társai diplomavédésének – mindenesetre megelőzte. Nyilvánvalóan a leleplezés szándékával:

„Zala Tibor említette: nem tudta, hogy milyen környezetbe rakja az alakokat. Úgy tudom Zala Tibor írt Rákosi elvtársnak és kapott is tőle választ, méghozzá elég kimerítőt. Eszerint Rákosi elvtárs tényleg beszélt Lenin elvtárral, és meg volt jelölve, hogy milyen helyen történt a beszélgetés. A választ nyilván Rákosi elvtárs útmutatása alapján írhatták meg, mert pl. azt is közölték, hogy a szoba kb. hogy nézett ki. Zala akkor nagyon örült is neki, mert valóban megtiszteltetés is, hogy ilyet megtudhatott. Ha én ilyen komoly segítséget kapok Rákosi elvtárstól, még inkább figyelembe vettem volna azokat a szempontokat, amelyek a levélben voltak. Hiba, hogy ezt nem vette tekintetbe.”

De nem csak jólértesültségét fitogtatta Görög, voltak problémái Leninnel is: *„Kicsit nem elég kifejező Lenin ábrázolása. Leninnek ez a mozdulata nem ilyen beszélgetésre jellemző. Úgy láttam a szovjet képeken, hogy inkább csak akkor, ha beszédet mondott, fogta meg így a kabátját. Ez a figura elég merev és nem elég hiteles számomra. Szerintem a kép előterében lévő részek, az asztal, a nő stb. erősen össze vannak nyomva. Ez technikai hiba.”*

24

Görög hivatalos főiskolai jellemzésében egyébként az áll, hogy „fantáziája színes”, továbbá, hogy „politikailag magas fokon képzett”, és nyilván éppen ezért „a marxista–leninista tanszék tanársegédként szeretné alkalmazni”.

Volt a tekintélyes idősebb tanárok között, aki a műbírálat után jóindulatú tanácsokkal látta el Zalát: *„Éppen most láttuk a Szerov festmények reprodukcióját, ahol a parasztok a Szmolinban (!) beszélgetnek Leninnel; ott megnyilvánul az egyénnek döntő szerepe, a vitathatatlan jelenléte s ez felhívja a figyelmet arra, hogy ő ott van, ami itt háttérbe szorult. Ez kompozíciós hiba. Intimebbnek kellett volna lennie. Szerov képe nem nélkülözi az intim jelleget”* – vetette össze Zala festményét a frissen Sztálin-díjas szovjet festőével a 62 éves Kossuth-díjas Kmetty János „a hazai modernizmus egyik meghatározó képviselője”, „a kubizmus egyik hazai megismertetője”,⁸ akinek képei egyébként kevés hasonlóságot mutattak a korabeli szovjet mesterekével. Zalát azért nem ekézte úgy, mint néhány előtte és utána szóló. *„A megfogalmazásában és megfestésében kellemesen vagyok meglepve... Elfogadásra ajánlom. Egészen biztos, hogy... el fog érni nagy eredményeket, ha sokat tanul a szovjet mesterektől. Egyébként nagyon jó festmények tartom...”* – biztatta az akkor már nem is olyan fiatal vizsgázót.

A saját műveiben is megbízhatóan szocialista realista Ék Sándor nem a forma, hanem az ideológiai tartalom felől közelítette meg a vizsgaművet.

„Zala mint képzőművész hozzányúlt egy bonyolult problémához. ...Nem mutatott be senki még történelmi képet, ő az első. Rendkívül nehéz egy ilyen kompozíciót megoldani, különösen akkor, ha két jelentékeny portré van a kompozí-

⁸ <https://web.archive.org/web/20191201044359/http://www.muzeumcentrum.hu/kmetty-muzeum/>

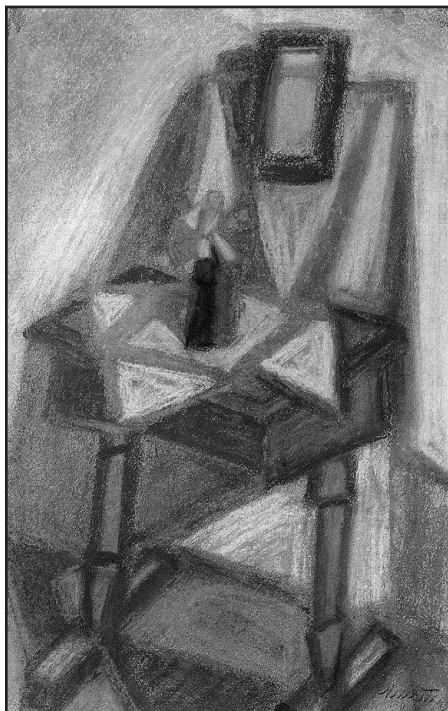
Vlagyimir Szerov Sztálin-díjas alkotása...

cióban. ... Lenin hasonlítson Leninre és Rákosi Rákosira, emellett úgy álljanak egymással szemben, olyan arc kifejezésük legyen, hogy beilleszkedjenek a kompozícióba. ...Zalának a második vázlata sikerült ...A kép nem olyan jó, mint a második vázlat.⁹ ... Ennek ellenére... Zalának bemutatott munkája azok közé tartozik, amelyek itt a legjobbak. Zala kétségtelenül a lehető legnehezebb feladathoz nyúlt és azon a véleményen vagyok, hogy nemcsak elfogadhatjuk, hanem neki is gratulálhatunk, mint előtte már többeknek.”

Ezúttal a veterán Pór Bertalan vágott vissza:

„Ebben az iskolában... igen nagyon fontos, hogy az eszmei rész jó legyen, de talán éppen olyan fontos a képnek

⁹ Nem véletlenül hangsúlyozta Zala vezető tanára, Ék, hogy a vázlat jobb volt, mint a beadott festmény. A vázlatért ugyanis a tanár is felelős volt: a diák csak akkor kezdhetette meg diplomamunkája kidolgozását, ha tanárai rábólintottak a vázlatra. „A diplomamunka feladat megoldása a bemutatott és a tantestület által jóváhagyott vázlatok alapján történt, s a végzős hallgatók igyekeztek világosan és közérthető formában kifejezni elgondolásaikat, hangsúlyozva az eszmei tartalom jelentőségét, megkeresve az ábrázolt alakok karakterisztikumát és tipikus vonásait.” Szabad Művészet, 1951. 7. szám.

a megcsinálása, illetőleg a rajza és a festése. ...A téma lehet nagyszerű, egészen elsőrendű, de ha nincsen megfelelő módon rajzolva és festve, a témának sok értéke nincs.”

Alighanem másról is volt itt szó, mint Zala Tibor képéről. A két régi kommunista mester mintha nem szívlelte volna egymást.

Ék: „...Pór elvtárssal nem akarok vitatkozni, azonban az a véleményem, hogy ő téved, amikor erről a képről azt állapítja meg, hogy csak témája van, de megjelenítve nincsen jól... Itt a feladat rendkívül nehéz és hálátlan volt, mert nemcsak két olyan portréről van szó, amelyeknek hasonlatosaknak kell lenniök, de ezen túlmenően még emocionális hasonlattal kell rendelkeznie. ...Itt megoldás van, amelyik még kívánnivalót hagy ugyan maga után, de biztató ígéret...”

És megint jött a ríposzt:

„Ék barátom nem hallotta jól, amit mondtam... Nem minden a téma – persze a szocializmusban minden a téma – de itt még több annál: egy képnek megoldása. ... Ezt hangsúlyozni kell a jövő szempontjából is, hogy itt tapasztalt öregek – én 50 éves prákszissal – hogyan vélekednek egy munkával szemben.”

Molnár tanársegéd azt hozta föl, hogy „Rákosi elvtárs ábrázolása szegényes”, mert hiányzik a képről az ő történelmi szerepe. Továbbá van „valami tisztázatlanság” abban, hogy mintha mind Lenin elvtárs, mind Rákosi elvtárs fölemelné az öklét.

Ha Zala – netán tanára, Ék Sándor tanácsát követve – azért választotta a Lenin–Rákosi-témát mert az biztos befutónak tűnt, tévedett. „Ennél a témánál fokozott igényekkel kell néznünk őt” – mondta Kádár György, aki szocreál Dózsa-kompozíciójáért éppen egy évvel később kapott Kossuth-díjat, majd a hatvanas évektől az ezredforduló utáni haláláig csak absztrakt képeket festett. „Óriási területen választhatott volna: ő egészen a tetőn keresett... Ebből a képből a festészetnek minden kincse hiányzik... Hiányzik az a pátosz, aminek ezt a hangulatot jellemeznie kellene.”

Talán az utóbbi szavak – a pátosz hiánya – utalnak valami olyasmire, ami miatt az eltűnt kép a mai utókornak akár érdekes is lehetne. Hasonló, ma már kétértelműnek tűnő, megjegyzés a főigazgató Bortnyik Sándoré: „Lenin alakja egyáltalán nincs megoldva... arca határozottan nem Lenin, nem rokon-szenves...”¹⁰

Bortnyik hibalistája alapján akár azt is gondolhatnánk, hogy Zala egy Picasso-utánezatot festett:¹¹ „Lenin alakja kettőbe vagy háromba van vágva”, a katona lába „nincs összefüggésben a felsőtesttel”, „az asztal lapja Rákosi felé esik, alacsonyabb mint a női figura felé”, „térbelileg az egész hibás”, „a tárgyak nincsenek egymással formai kapcsolatban”, „nem volt tisztában azzal, hogy mi köze van a színeknek egymáshoz”.

¹⁰ Az élete végig – 1976 – elkötelezett kommunista Bortnyik a magyar avantgárd kiemelkedő mestere, a 20-as években festett képei manapság akár több százmillió forintért kelnek el aukciókon.

¹¹ Ilyen veszély természetesen nem volt. „A bemutatott munkák azt az óriási erőfeszítést is elérik tárják, amit a Főiskola tanárai és hallgatói fejtettek ki az absztrakció és formalizmus maradványainak leküzdésére és a helyes emberábrázolás elérésére.” Szabad Művészet 1951/7.

Úgy tűnik ugyanakkor, hogy Bortnyik nem akart egyedül dönteni, nem akarta főnöki véleményét ráerősokolni a többiekre. Legalábbis adott a látszatra:

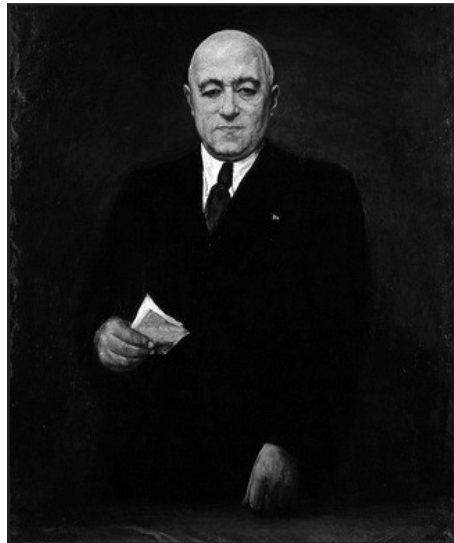
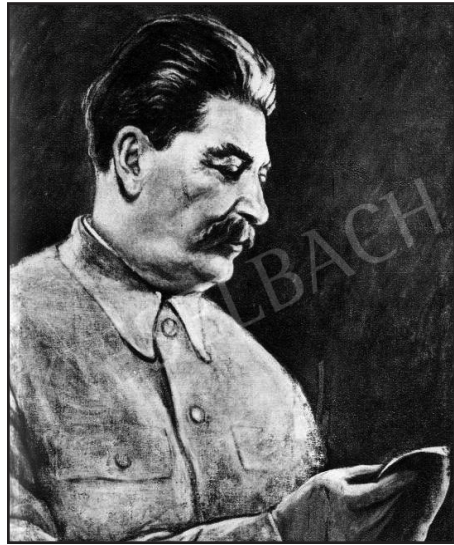
„Jó lenne, ha még hozzászólnának mert neki tanulnia kell.”

A főigazgató felszólítására először az iskola legrégebbi tanára (1921 óta), a minden rendszerben hiteles Stróbl Zsigmond látta szükségesnek elmondani a magáét: „...a főalaknak nem jó a lába, szűk a válla... Megfontoltan kell egy ilyen alakot megcsinálni. Meg kell figyelni a csontszerkezetet és többet kellett volna Rákosiból is venni. Külön kellett volna foglalkozni Lenin fejével is; hihetetlen nagy temperamentum volt benne.”

Az idős mester Sztálin 70. születésnapjára Moszkvába küldött márványszobrának mézskő-másolatát éppen Zala záróvizsgálója előtt egy hónappal állították föl az V. kerületi Szabadság téren. E mű kapcsán járhatott Stróbl a Szovjetunióban, s most élt az alkalmal, hogy megoszthatja ott szerzett tapasztalatait kollégáival, tanítványaival:

„A jövőre mondom: aki Leninhez hozzányúl, jól kösse föl a kötni való. Moszkvában láttam egy színdarabban, ahol a legjobb színészek játszottak – két Sztálin-díjas –, milyen rettenetesen sok energia volt benne; ahol róla van szó, ott nincs nyugalmi pont. Ezzel szemben állt Sztálin a maga végtelen nyugalomával. Szinte hihetetlenül tökéletes volt, ahogy a színpadon megtestesítették a két szélsőséges típust... A munkát egyébként elfogadom.”

Az elsőként megszólalt Koffán Károly, akkor még „sok szép festői dolgot” látott Zala képén „Lenin felhúzott bal térdétől” „az asztal megvi-

Időskori Pór Bertalan-művek Vázlat (1947) I. V. Sztálin (1950) Rákosi Mátyás arcképe (1952)

lágított részéig” és a szőnyegig. Másodszor is szót kért a műsor vége felé, s időközben maga is kritikusabbá vált.¹² Méltányolja ugyan továbbra is „*a fiatal grafikusnak azt a törekvését, hogy szíve legbensőbb vágya szerint akart beszél-ni*”. De bizony: „*teljesen meghatározhatatlan az asztal, a háttér fala, ...a térkép térbeli elhelyezése*”. A kompozíció „*sokkal több átgondolást igényelt volna*”.

Kialakult tehát a teremben egyfajta konszenzus: Zala remekül választott témát, de nem bírt vele. A vélemények abban tértek el, hogy mi volt a nagyobb hiba. Az, hogy a vizsgázó nem érezte át, mekkora kihívás Lenin és Rákosi elvtársakat – ráadásul egy képen – a maguk grandiozitásában megfesteni. Vagy hogy egyszerűen rossz a kompozíció: lejt az asztal, a főalaknak nem jó a lába, „az ablak, a fal és a szék között nincs levegő” stb.

Ez utóbbi problémakör forrása a bírálók szerint az, hogy a grafikus szakos Zala nem maradt a kaptafánál, a grafikánál, amiben évtizedes gyakorlati és elméleti tudást szerzett, hanem festett, amihez viszont nem ért. „*Akkor volt nálunk a grafikai tanszakon a »terpentin láz« nevű betegség!*” – magyarázta a jelenséget egy évvel később Zala vezető tanára, Ék Sándor. „*A grafikusok azt hitték, hogy ők kötelesek olajfestményt készíteni. Ehhez párosult a »gigantomá-nia«: csak nagy méretben lehet dolgozni. Zala is beleesett ebbe a betegségbe és készített egy nagyméretű olajképet, amilyent úgyszólván soha sem festett. ...Mi lett az eredmény? Mindenki tudja.*”

De ekkor, 1951. június 13-án, az eredményhirdetés előtt, még nem tudta mindenki.

28

Zala udvariasan megköszönte a bírálatokat.¹³ Elpanaszolta, hogy „*Mi grafikusok festést nem tanultunk*”, és ragaszkodott eredeti álláspontjához, miszerint nem kéne különbséget tenni festő és grafikus között, ahogy tudomása szerint a Szovjetunióban sem tesznek.

„*Koffán elvtársnak igaza van, amikor úgy érzi, hogy nincs befejezve. A nyáron akarom ezt pótolni. ... Stróbl mester mondotta, hogy a rajzom túl festői; ennek az az oka, hogy modell nélkül kellett csinálni. Fejből kellett rajzolni. A II. félévben két és fél modellje volt 11 hallgatónak. Lehetetlen volt másképp megoldani. A festők mindig modell után dolgoznak.*”

Azután, megkésve bár, de jött az őszinte coming-out.

„*Rákosi elvtársnak tényleg írtam azért, hogy milyen körülmények között történt meg a beszélgetés... Hiba volt, hogy először nem szóltam. Görög Júlia mondta, hogy sokkal jobban kellett volna Rákosi elvtárs válaszához ragaszkodnom. Ebben a válaszban csak az volt, hogy a találkozás megtörtént, együtt dolgoztak az agrárbizottságban, többször beszéltek egymással, a beszélgetés egy nagy teremben folyt le; egyik részében egy íróasztal volt, a másikban pedig egy nagy asztal, apró kis lámpákkal, amelyek valószínűleg a telefon lámpái voltak.*”

¹² Koffán egyébként nem hódolt be. Zala legalábbis így emlékezett évtizedekkel később: „...hogyan szálltunk volna szembe mi diákok, mikor a tanárok se mertek?! Az ember gyáva volt! Félt a nyomortól... Egyetlen ember előtt le a kalappal! Örök tisztelettel vagyok Koffán Károly iránt. Mikor átkerült a képzőre '49-ben, és kezdődtek a perek, onnantól kezdve nem rajzolt. ...Kitűnően tanított és inkább madarakat fényképezett.” (Zala Tibor életéről-művészetéről.)

¹³ Vajon ő is olyan elvtársi légkörűnek érezte a vitát, mint a Szabad Művészetben idézett megfigyelő? „Őszinte elragadtatást váltott ki belőlem a megvitátás s még ott is, ahol kemény kritikával illették a munkát, éreztem az elvtársi segítséget.” 1951/7. Abonyi Arany i. m.

A meghurcolt művész azért ekkor még tartotta magát, noha érezhette: akár meg is buktathatják.

„Köszönöm a hozzászólásokat. Ezek nem tántorítanak el attól, hogy festéssel foglalkozzam. Ha hibás is a diplomamunkám, remélem, hogy a jövőben ki tudom javítani. Ék, Konecsni és Kádár elvtársaknak köszönöm, hogy öt éven keresztül neveltek, majd megmutatottam, hogy jó talajra pazarolták tanításaikat. A kollégáknak is köszönöm, hogy tanácsokat adtak.”

Ez utóbbi megjegyzésre ébredhetett föl Mészáros Dezső negyedéves kolléga, s viszonyozta a köszönetet, gyorsan még mielőtt eredményt hirdetnek: „A szovjet képzőművészeti kiállításon láttam Joganszon történelmi festményét; hogyan oldotta ott meg Lenint, milyen elképzelésben állította elénk. Az meggyőzőtt, ez nem tud meggyőzni.”¹⁴

Az illetékes testületet azonban ez már nem befolyásolta: „A bizottság Zala Tibor »Lenin és Rákosi elvtársak beszélgetése« című diplomamunkáját elfogadja.”

Vajon miért döntöttek így, miután órákon keresztül ekézték a 31 éves művészt?

Jót a képről csak Zala saját tanárai mondtak, mindenki más silánynak tartotta a művet. Az alkotó közel fél évszázaddal később, immár sikeres művészként, így nyilatkozott róla: „Sokat kínlódtam vele, de már nem lehetett visszavonni, úgyhogy olyan kutyaszar lett belőle.”¹⁵

Ritka volt a bukás diplomavédésen a főiskolán akkoriban, de Zala képe háttáreset lehetett. Végül valószínűleg mégiscsak a téma mentette meg. Az idősebb „polgári” háttérű tanárok gondolhatták úgy, hogy adott esetben fölzo-hatnák ellenük: nem tetszett nekik Lenin és Rákosi. Nem lett volna szokatlan akkoriban így bajba kerülni.

Összességében azonban valamennyi résztvevő úgy gondolhatta: mindenkinek jobb, ha Leninnel és Rákosival ebben a formában többet nem kell foglalkozniuk, nehogy már jövőre visszajöjjen Zala a kijavított elvtársakkal.

Ezt érezhette a művész is, amit a jegyzőkönyv imigyen rögzített: „Pár nappal később Zala Tibor levélben visszavonta diplomamunkáját és halasztást kért újabb bemutatásra.”

A következő évi záróvizsgák jegyzőkönyvéből kitűnik: Zala kalandja Leninnel és Rákosival mély nyomokat hagyott a főiskolai közbeszédben. Többen is hivatkoztak rá. Koffán Károly egyenesen úgy emlékezett egy évvel később, hogy „azt a munkát nem fogadtuk el”. Ék Sándor felidézte, hogy „Zala akkor

¹⁴ Mészáros, Zalához hasonlóan, túlkoros volt a főiskolán, ő is szegény sorból származott, és érezhette úgy ő is, hogy a „munkáshatalomnak” köszönheti, ha családjában elsőként diplomás ember lesz. Egyébként Zalához hasonló témát is választott két évvel később, és ő is megkapta a magáét. „Mészáros Dezső domborműve... Lenin és Sztálin elvtársakat az 1917 április 3.-i petrográdi tüntetésen ábrázolja. A felelősségteljes munka nagymértékben próbára tette Mészáros Dezső felkészültségét... A fogyatékoságok okát elsősorban a felvonulási esemény ábrázolásánál a frontális beállításban rejlő nehézségekben kell keresnünk. A szobrász feladata könnyebb lett volna, ha a felvonulókat átlós irányban helyezi el, ...a jelenlegi megoldás – a kompozíció és az architektúra szempontjából is – sematikus.” A Képzőművészeti Főiskola 1952–53 évi diplomamunkái; Szabad Művészet, 1953/3.

¹⁵ Zala Tibor életéről-művészetéről. Más-Kép Kulturális Bt., é. n.

nem jó lóra ült” – persze nem Lenin és Rákosi miatt. Hanem, ahogy már idéztük, mert elkapta őt a „terpentin láz”. Kmetty is visszaemlékezett a balul sikerült „tavalyi munkára”, de senki nem hiányolta a „még nem kész” mű beígért folytatását-befejezését.

Zala témaválasztása mégis úttörőnek bizonyult: a diákok kezdték felfedezni Lenint és Rákosit. A következő évi záróvizsgára készült egy Lenin-szobor, egy évvel később pedig már három Rákosi-festmény is (Rákosi elvtárs Kecskeméten, Rákosi elvtárs a Főiskolán, Rákosi elvtárs meglátogatja a TSZCS-t).

Zala viszont új vizekre evezett: közkívánatra nem festményt, hanem három plakátot adott be 1952-ben, élén egy bányaipari toborzóplakáttal.

„Azért választottam éppen ezt a témát, mert mint láthattuk az elmúlt év tervjelentéséből, bányászatunk elmaradása jelentékenyen befolyásolta több iparág tervteljesítését. ...jó szakmunkásokra van szüksége bányászatunknak és ezek a szakmunkások elsősorban a bányászipari tanulókból kerülnek ki.”

Alkalmazott művészetről lévén szó, a vizsgázó az általa elképzelt alkalmazás körülményeiről sem feledkezett meg: *„Enteriőr plakátnak szántam, hogy a DISZ szervezetek helyiségeiben, az iskolákban, a tanácsok helyiségeiben, esetleg azonban az utcán is, a nézőt... aktív cselekvésre hívja föl: gyere te is bányászipari tanulóknak.”*

Végül Zala, hasonlóan a nagy tekintélyű idős művészek tiszteletköreihez, ilendősből idézte a témába vágó legfrissebb szovjet iránymutatást, történetesen bizonyos Korenov elvtársét: *„A plakát képzőművészet legnagyobb tömegekhez szóló műfaja, a művészet egyik legközvetlenebbül ható ága. ... A szocialista realizmus módszereinek alapján a plakát ... is egy közös célt szolgál, a közönség kommunista szellemű nevelését.”*

Hogy az ő plakátjai mennyire érték el a Korenov által kitűzött célt – mondta, az előző évi tapasztalata után tán némi szkepszissel, mégis bizakodóan a vizsgázó –, *„azt most itt Önök fogják elbírálni”.*

Azt tették, akárcsak az előző évben. De hiába változtatott Zala szinte mindenben: téma, műfaj, technika – az 1951. nyári kanosszajárása 1952-ben megismétlődött. Ezúttal az volt a baj, hogy fényképről másolt, hogy nincs élet a bányász háttérében, hogy grimaszt vág, ahelyett, hogy örülne stb. *„Zala elvtársat általában keményebb kritika érte, mint az összes eddigieket együttvéve; keményen bírálták, mert valóban tehetséges ember”* – állapította meg együttérzéssel Rozsnyai Zoltán párttitkár.

Ék Sándor úgy gondolta, inkább beáldozza tanítványa karakterét, hogy mentse a műveit: *„Miről van itt szó? Arról, hogy Zala nem örvend túlságos szimpátiának. ... bizonytalan ember; kapkod és nincs eléggé önálló véleménye. ... Zalának ...ajánlom: több határozottságot, több önálló véleményt (sic!), kiállást, mert a jószándék benne van.”*

Mi mást mondhatott erre a 32 éves meglett ember, Zala Tibor, akivel másodszorra is felmosták a padlót: *„Lehet, hogy pár évig még kapkodni fogok, de igyekszem mindennel szolgálni a szocializmus ügyét, a Párt ügyét, a nép ügyét!”*

A bizottság végül ezúttal is elfogadta diplomamunkáját.

Volt még egy mozzanat a Zala második védeése idején, ami akár nagyon érdekes is lehetett témánk szempontjából. *„A Képzőművészeti Főiskola és az*

Iparművészeti Főiskola megrendezte a munkaeredményeit bemutató évvégi kiállításokat, s megtartotta a végző növendékek diplomamunkáinak nyilvános vitáját – számolt be az eseményről a *Szabad Művészet* című folyóirat munkatársa.¹⁶ „A kritika és önkritika a haladás... egyre bátrabban... használt szerszámává és fegyverévé válik Főiskoláinkon. ... Nagyon is indokolt volt az az emelkedett hangulatú, izgalmassá feszült légkör, mely Főiskolánk életét az elmúlt hetek alatt jellemezte. S ebben az eleven munkaláztól égő környezetben látogatta meg a két Főiskolát – Rákosi Mátyás.”

Nem tudjuk, találkozott-e Zala a „váratlanul érkezett” főtitkárral, ha igen, szóba került-e a levél, érdeklődött-e Rákosi elvtárs a kép iránt.

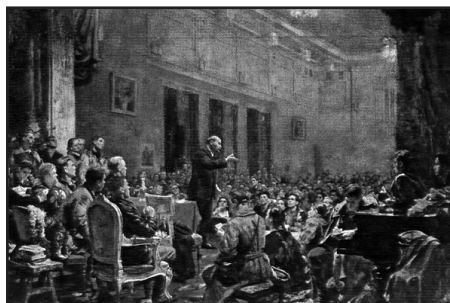
De az biztos, hogy „még most, hetek után is lelkesen beszélnek tanárok és növendékek Rákosi elvtárs látogatásáról. – Ezzel a kézzel szorítottam kezét Rákosi elvtárssal – mondja az egyik főiskolás, s boldogan, büszkén emeli fel a kezét.”

S ha már ott volt, „sok kérdést tett fel s komoly kritikát is mondott. Több szakkérdést és pedagógiai problémát is megvilágított, egy-egy megjegyzésével.”

A tudósító idézi az egyik oktatót: „Észrevett mindent (mármint Rákosi e.) egy rosszul rajzolt rövidülést, egy aránytalanságot, egy rossz helyre tett, vagy hamis színt, az anyagok, a technika hibásságát, – de észrevett mindent, ami sikerült; egy színvázlat frissességét éppúgy, mint az őszinte, szép gesztusok kifejezőerejét... Különösen a rajzi és arány hibákat, az elnagyolt vagy felületes ábrázolást, a kifejezésnek a festőieskedés miatt való

Stróbl Zsigmond „Hála” szobra Moszkvában és Budapesten

Borisz Joganszon (1950) „meggyőző” Sztálin-díjas képe: Lenin fölszólalása a Komszomol III. kongresszusán

¹⁶ Szabad Művészet, 1952/8. szám.

elhanyagolását és egyes csendéletek és kompozíciók túl sötétre hangolt koloritját kifogásolta.”

A beszámoló azzal zárul, hogy „Rákosi Mátvás,, hazánk nagyszerű jövőt építő harcaink vezetője – a művészetek területén folyó munkát is szívében viseli. Egy ország minden gondja között is jut ideje arra, hogy művészeink munkájával elmélyedő gonddal foglalkozzék.”

Ezt Zala Tibor már másfél évvel korábban megtapasztalta – nem igazán tudjuk, min múlt, hogy sokra nem ment vele.

*

„A bíráló alkalmával visszavontam a diplomamunkámat, mert a tanáraink nem voltak megelégedve azzal, amit csináltam. Végül elfogadták, de én másnap visszavontam.”¹⁷ Majd fél évszázaddal később, 1997-ben, így emlékezett Zala az első védésére.

„Mi volt a diplomamunka?” – kérdezte akkor a vele készített életútinterjújában lánya, Zala Judit. „Valamilyen politikai témáról kellett festményt készíteni” – válaszolta az idős mester, de nem bocsátkozott részletekbe. „Kiadták feladatnak, hogy milyen legyen a diplomamunka, vagy szabadon választott volt?” – „Is-is. Már menet közben sem ment. Sokat kínlódtam vele, de már nem lehetett visszavonni, úgyhogy olyan kutyaszar lett belőle magyarul. Nem volt az se víz, se hal, nem is akartam beadni, de az már gyávaság, hogyha az ember nem mer odaállni.”

32

Tudjuk, mit jelent az „is-is”: az ideológiai tartalom határozott elvárás volt.¹⁸ Zala azonban még elébe is ment ennek a Rákosinak írt levéllel. Ebből is következett a „kínlóadás” – Leninből és Rákosiból nagyon kockázatos lett volna kihátrálni. Nem beadni pedig valójában nem „gyávaság”, hanem egyenesen vakmerőség lett volna.

A kudarcba fulladt védésre Zala bizonyára emlékezett évtizedekkel később is. Hiszen nagy szám volt már maga a témaválasztás – Lenin is, Rákosi is először volt diplomamunka tárgya –, majd az azt követő hosszú, kínos vita. S unikum volt az elfogadott mű visszavonása is.

Minderről bizonyára a művész lánya is tudott, mégsem hozták szóba a mű címét. Pedig akkor, közel fél évszázaddal az eset és majd egy évtizeddel a rendszerváltás után, ezt akár már némi iróniával is megtehették volna.¹⁹

¹⁷ Zala i. m.

¹⁸ „A kompozíciós feladatok legfontosabb tárgya népi demokratikus köztársaságunk valóságának tanulmányozása és ábrázolása, a dolgozó ember viszonya a munkához, népünk vezetőinek arcképei, cselekedetei és a néphez való viszonyuk.” Bevezetés a Képzőművészeti Főiskola 1950/51. évi tanmenetéhez; https://www.mke.hu/forradalom_elott/elemzesek.html

¹⁹ Életútinterjúja más helyein egyébként Zala ironikusan is beszél az ötvenes évekről: „...Aczél Tamásnál (vizsgáztunk) ideológiából, ...engem is megbuktatott. Tudom is, hogy mi volt a tétel: »Igazságos-e a vietnamiak harca a franciák ellen?« ... Összeültünk a tanárokkal – köztük volt Ék Sándor is, aki a Szovjetunióból jött haza –, hogy mi lehet erre a kérdésre a helyes válasz. ...Ha azt mondták, hogy van egy felkelés, egy lázadás az államhatalom ellen, akkor mindenki természetesen rögtön rávágta, hogy »Igazságos a szabadságért folytatott harc«. Erre mindenkinek azt válaszolta Aczél: »Jöjjen két hét múlva!« ...Aczél végül kioktatott mindnyájunkat: »Igazságtalan ez a harc, mert a kormányban benne van a Francia Kommunista Párt, és ez a lázadás így a kommunisták ellen is irányul.« Na – gondoltam magamban, amikor Aczél Tamás Nyugatra távozott –, most akkor, hogy is van ez?!”

Déry Tibor életművének egy lehetséges olvasata az önéletrajzi emlékezés filozófiájának segítségével

A befejezetlen mondat, valamint az Ítélet
nincs új értelmezési tere

„...bármiről szóltam is, saját életutamat
nagyon is individuális tapasztalataim vezettek”
(Vajda Mihály)

„Léteznek velünk született tulajdonságok, a jellem azonban a kora
gyerekkorban alakul ki – először a pszichológiai, majd a morális, végül pedig
az intellektuális karakter jön létre. Végül a jellem a sorsunkká válik.”
(Heller Ágnes)¹

„...rossz kommunista voltam tehát kezdettől fogva... csendes aggodalmaimról csak
magántársaságban értekeztem..., egyébként a politika elszáll, a mű megmarad.”
(Déry Tibor: *Ítélet nincs*, 64–67.)

33

Bevezetés

A véletlen – ami, Heller Ágnestől tudjuk, önálló filozófiai entitás – adja a kezünkbe a legjobb könyveket. Így találkoztam az *Önéletrajz és filozófia – Tanulmányok Heller Ágnes emlékére* című kötettel,² melyet elolvastván választ találtam sok kérdésre Déry Tibor életművével kapcsolatban. Akkoriban már hónapok óta foglalkoztatott Déry, harmadjára merültem el *A befejezetlen mondat* kimeríthetetlennek tűnő világában, lapoztam fel újra és újra az *Ítélet nincs* kíméletlenül önkínzó bekezdéseit. És nem találtam azt a kulcsot, ami megnyithatta volna a kincsesládát, a titkot, ami ott lappang majdcsak minden oldalon, akár a könyv lapjaira nyomott vízjel, aminek a jelentését nem sikerül feltárni. A Heller Ágnes emlékére írott tanulmányok, valamint az ő gondolatai az önéletrajz filozófiai természetéről segítettek megtalálni a választ. Ezeknek a tapasztalatoknak Déry Tibor műveire vonatkozó oldaláról kísérel meg beszámolni ez a tanulmány. Értelmezhet-e egy korábban keletkezett életművet a később feltárt teória? Miért

¹ *Önéletrajz és filozófia – Tanulmányok Heller Ágnes emlékére*, Budapest Főváros Levéltára, 2022. Vajda Mihály: *Filozófia – reflexív vagy építkező?*, 18. Branczeiz Anna: *Önéletrajzi filozófia*, 49.

² *Valamint Heller más, önéletrajzzal kapcsolatos könyveivel: Heller Ágnes: Az önéletrajzi emlékezés filozófiája*, Múlt és Jövő Kiadó, 2015, Georg Hauptfeld: *A véletlen értéke. Heller Ágnes – életéről és koráról*, Noran Libro, 2019.

ne? Az alma Newton nélkül is ugyanúgy leesik. Ha Nietzsche szerint minden filozófiai mű önéletrajz, akkor Déry Tibor minden szépirodalmi műve látens önéletrajz. Élete sorseseeményeit,³ tévelygéseit, világnézeti dilemmáit, magánéleti fellángolásait és válságait, íróvá válásának küzdelmeit, szabadságszeretetének kitöréseit és börtönben végződő vereségeit legjobban szépirodalommal alakítva-nemesítve párolta át személyisége szűrőjén. A féltestvérség súlyos, életre szóló és az egész családra nehezedő gondját Parcen-Nagy Lőrinc és Parcen-Nagy Desirée vállára helyezte. Gyónással s az azt követő katarzissal ér fel az *Ítélet nincs* Zsorzsit megszólaltató Halott hitelezők című fejezete: „Apámat említettem már ebben a sorban. Ide tartozik Gyuri öcsém is. Odahaza Zsorzsinnak szólítottam. Auschwitzban gázosították el, negyvenéves korában. Utolsó emlékem róla: könyörgő arca, melyet a toloncházi menetből felém fordít. ... Bűntudatom vele szemben nemcsak a túlélőé, az adósé is: jobban szeretett, mint ahogy én szeretni tudtam.”⁴ Déry életének alapélménye két bebörtönzése. A börtönből Kunsági Máriaéhoz írott leveleinek stílusa köznapi. A magánleveleket egy megrendült, nehéz helyzetben levő, idősödő férfi írja a szeretett nőnek. A levelek hangütése erősen pragmatikus, gyengédsége is szokványos, a stílus nem vall szépíróra. Párhuzamba állítva a magánlevelek szövegét a *Szerelem* és a *Két asszony* című novellákéval, élesen elválík egymástól magánlevelek átlagossága az azonos életanyagból szépprózává emelt szövegek világától. Déry Tibor életének autentikus narrációja a regényeiben, novelláiban, esszéiben olvasható. A Déry pályáját megnyitó nagyregényben, *A befejezetlen mondatban*, és az életművet lezáró memoárban, az *Ítélet nincs*ben találhatóak az erős és nyilvánvalóan önéletrajzi motívumok. Déry regénypoétikájának kulcsa a megszenvedett életanyag klasszikus formába tömörített elrendezése, olvasmányainak, filozófiai műveltségének, élettapasztalatának és írói kreativitásának indíttatása alapján. Személyiségének erősen reflektív karaktere, öniróniára hajló természete már a kezdetektől garanciát jelent arra, hogy az önsajnálát és az önfelmentés, s általában véve a ressentiment hibáitól mentes legyen. Nemcsak saját munkáinak esztétikai értékével volt tisztában, de kortársainak tevékenységét is ritka pontossággal tette mérlegre, választotta ki irigység és elfogultság nélkül a legnagyobb életműveket: József Attilát, Babits Mihályt, Illyés Gyulát. Figyelemre méltó, milyen elkötelezett mélységgel, memóriájában a magyar klasszikusoktól számos verset elraktározva, azokat felidézve, karban tartotta anyanyelvi készségét hosszú külföldi tartózkodásai, magányos börtönévei idején. Többek között Illyés Gyula említi, hogy Adyt, Csokonait, Arany Jánost, Vörösmartyt mindig kész volt idézni Párizsban, Budapesten, bárhol és bármikor. Shakespeare és Goethe szellemi nagysága volt még komoly hatással rá, természetesen eredeti nyelven olvasva műveiket, de Arany János fordításairól megemlékezve csodálattal adózik Arany magyar nyelvtudásának, ami a jó fordítás záloga. Esztétikai ítéleteinek konzervatív karaktere vitán felül áll, ugyanakkor a pályakezdő Déry avantgárd kísérletei érdekesek és figyelemre méltóak, s ezekből a progresszív irányzatokból képes termékeny, művészetét izgalmassá tevő elemeket beemelni.

³ Tengelyi László: *Élettörténet és sorseseemény*, Atlantisz, 1998.

⁴ Déry Tibor: *Ítélet nincs*, Magvető, 1979, 418–419.

Beteg kisfiú

Minden curriculum vitae kísérlet a Gnóthi szeauton! parancsának értelmében vett szembenézésre önmagunkkal. Déry Tibor ismétlődően, önmagát nem kímélve végrehajtotta ezt a parancsot, keménységén egyedül sajátos öniróniája enyhített. 1955 júniusában fogalmazott, *Önéletrajz* címmel ellátott szövegének⁵ első bekezdése világba vetettségének első, fájdalmas szakaszával foglalkozik. Okkal, mert bal bokacsontjának csonttuberkulózisa, a betegség terápiájának hossza, sajátos körülményei, személyiségének alakulására gyakorolt hatástörténete elengedhetetlenül fontosak élete és műve megértéséhez. Túlzott anyai féltés? Tízéves koráig Déry Tibor Rosenberg Ernesztin és a húsz évvel idősebb Déry Károly egyetlen fia, s ezen minőségében egyetlen is marad; hogyan reszketne érte fiatal, szép, magányos édesanyja: „Csonttuberkulózisom volt, négyéves koromtól nyolc-kilenc éves koromig az ágyat nyomtam, ez idő alatt négy műtétet végeztek a bal bokacsontomon. Magányomat fokozta, hogy ez éveknél egy nagy részét külföldön ... töltöttem ... idegen nyelvű környezetben...”⁶ A gyermekkori betegség anyja és fia egymásrautaltságát és elszigetelődését élethosszig meghatározza; ez olvasható ki a pálya vége felé közeledve, 1967-ben elkezdett *Ítélet nincs* címmel írott, létösszegző memoárból.⁷ Életük sorseseeményei közül többet is közösen élnek meg: 1919-ben Déry Károly öngyilkossága, valamint 1944-ben a nyilas rémuralom együtt meg- és átélt trauma. Kettejük magas érzelmi és értelmi hőfokú kettősébe sem a férj, sem Zsorzsi, sem a későbbi feleségek nem tudnak beférkőzni; ez a kapcsolat unikális, eltéphetetlen, felmondhatatlan, személyiségük paralelitásán és szabadságszereteten nyugszik. Néhány példa a párhuzamokra: a minőségi kultúra, a szépirodalom napi igénylése, az európai nyelvekben és színtereken való otthonosság, az erős transzgresszív hajlam, a csábításnak engedő határátlépések s a mindennek fölött álló szabadságigény, valamint az életbe vetett naiv, mondhatni, gyermeki bizalom. Déry számtalan portréja, melyeket anyjáról felvázol, ezen karakterjegyek és megnyilvánulások megkapó bizonyítéka;⁸ attól kezdve, hogy a kislány Rosenberg Ernesztin leszögezi, hogy ő csak Goethehez vagy Schillerhez kíván feleségül menni, addig, hogy kilencvenhat éves korában is napi olvasmányai közé tartoznak Goethe versei, Proust regénye (mert imádott fia javasolta), természetesen eredeti nyelvükön. Menyének németórákat ad, orvosával versekről és klasszikus zenéről társalog. Déry európai emigrációs hányattatásai állomásain felkutatja a helyi könyvtárakat, azokból kölcsönzi napi olvasmányait. Magába szívja a tájak, épületek keltette atmoszférát, a Monte Subasióon keresztül a skandináv fjordok világán át Berlin és Párizs nyüzsgéséig. Mindketten hajlanak a társadalmi szokásokat és szabályokat áthágó transzgresszióra, elég Déry öccsének, Zsorzsinak a születésére utalnunk, a másik oldalon áll a Böhm Aranka szerelem. A kultúra napi fogyasztása mellett a természet közelségének keresése, az abból fakadó élvezet Rosenberg Er-

⁵ Déry Tibor: Theokritosz Újpesten I-II., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967, I, 5–19.

⁶ D. T.: Theokritosz, 5.

⁷ D. T.: Ítélet nincs, 1979.

⁸ D. T.: Ítélet nincs, 572–607.

nesztin és Déry Tibor közös szenvedélye – ennek ugyancsak számos példáját találjuk különféle szöveghelyeken, a memoárban, *A befejezetlen mondat*ban a legszebbeket, de rövid, 1955-ös *Önéletrajzában* is kitér norvégiai útjára, ahol tág tüdővel szívta a szabadság levegőjét. A személyes bátorság, a szabadságszeretet, a természetben a teremtés transzcendenciáját kutató szándék együttes jelenlétét példázza az alábbi idézet: „...anyám bátor volt, sem az itteni, sem a túlvilágtól nem félt, a természet túlkapásaitól sem. Egyik nyaralásunk alatt ... Norderneyban nagy viharban, dagály idején sem volt hajlandó lemondani megszokott napi fürdőjéről; egyetlen fürdőző a néptelen strandon, mert még a férfiak sem merészkedtek a nyaktörő hullámok közé. ... Esténként órák hosszát egyedül járta az elhagyott strandot, állítólag az egészsége érdekében... Szerette a magányt, kettesben a természettel vagy egy könyvvel.”⁹ Mindazonáltal a legerősebb ragasztó, ami anya és fia között működik, az a tókesúlyként értelmezhető „bőr alatti hit”, ami szavatol kettejük biztonságáért, a legréme- sebb, legelképzelhetlenebb körülmények között is. Jöhet az első világháború, a Tanácsköztársaság, a fehérterror, a deportálások, a nyilas rémuralom, az ötvenes évek, mindent átvészelnék, túlélnek, veszteségekkel és tanulságokkal, de nem megtört emberként. „Nyolcvankét éves volt akkor (a nyilas rémuralom idején – U. E.), de teljes formátumában megőrizte fiatalabb kora asszonyi bátorságát, gyors ítélőképességét, de naivságát is. Összegezve: *az életbe vetett rendíthetetlen bizalmát*. ... Alighanem tőle örökölttem azt az életem javarészén végigvonuló *bőr alatti hitet* (kiem. U. E.) ... hogy sebezhetetlen és halhatatlan vagyok.”¹⁰ Mint a mitológiában, ez a hit védelmezte a beteg kisfiút, a lázadó, kezelhetetlen fiatalembert, az emigrációban hányódó férfit, a későn érő embert és művészt, a halálraítéltet, aki három évvel megúsza a börtönt, a befutott, jól kereső, sikeres író, a rezignált, szemlélődő öregembert.

Különös mondat

„Betegségemből már teljesen kigyógyultam ugyan, de anyám még csak kellett- lenül engedett ki ápolgató kezei közül, noha 1904-ben, tehát tízéves korom- ban újabb gyermeke született.”¹¹ Újabb gyermeke? Nem „testvérem”? Miért az „újabb gyermeke” körülírást használja öccse megjelölésére? Különös, titkokat és fájdalmakat rejtő mondat, pedig már 1955-ben járunk, Déry ötvenkilenc éves, Déry György már régen nincs az élők sorában, mint az *Önéletrajz* utolsó előtti bekezdésében említi: „A német megszállás alatt főképp karitatív jelle- gű illegális munkát végeztem Pesten, ez idő alatt a németek elhurcolták és megölték öcsémet.”¹² A rejtély kibontását *A befejezetlen mondatra* bízta; a vi- lágirodalmi igényű, a klasszikus modernitás jegyében létrehozott nagyregény művészetté emelve, esztétikai szinten ad választ a féltestvérek sajátos kap- csolatára. Ezt egészíti ki a létösszegző igénnyel megírt, 1967-es *Ítélet nincs*, amelynek poétikája – halottaival szembesülve veszi számba, a gyónás drama-

⁹ D. T.: *Ítélet*, 593–594.

¹⁰ D. T.: *Ítélet*, 574–575.

¹¹ D. T.: Theokritosz, *Önéletrajz*, 5.

¹² D. T.: Theokritosz, *Önéletrajz*, 18.

turgiáját követve élete szereplőivel szemben elkövetett bűneit és mulasztásait – kérlelhetetlen szigorúsággal leltározza saját emberi gyöngeségeit. „Nem azért neheztelsz-e rám, bátyám, mert más apától való vagyok, mint te?”¹³ – hangzik el a rettenetes kérdés. „Ma is még, majd egy negyedszázaddal a halála után azt kérdem magamtól: miért kellett folyton bebizonyítanom, hogy különb vagyok nála? Ha ugyan különb voltam.”¹⁴ Az *Ítélet nincset* 1967-ben kezdte írni Déry; mondhatni, már minden rosszat – a haláltól eltekintve –, a háta mögött hagyott. Forradalmakat, világháborúkat, börtönöket, válsókat. Ideális harmadik házasságában élt, az ország édeni pontján, a Balatonra néző Tamás-hegy lankáján fehér falú tuszkulánumban, idilli környezetben, megértő, szerető baráti körben, Kossuth-díjas, több nyelvre lefordított íróként. Saját kertjében, fái árnyékában körmölte a térdén öreges békétlenkedéseit. Az *Ítélet nincset* mégsem lett több kötetre rúgó, inautentikus öndicsőítés. A Heller Ágnes emlékére kiadott *Önéletrajz és filozófia* című tanulmánygyűjteményben Grósz Eszter¹⁵ írt Radnóti Sándor: *Sosem fogok memoárt írni* című kötetéről. Radnóti Sándor – tudatosan vagy nem – Déry poétikáját követte saját „antimemoárjának” megalkotása során. Életútjának fontos alakjairól alkotott portrék segítségével rajzolja ki pályájának ívét. Az emlékezet teremtő ereje által választódnak ki az életút sorsfordító személyiségei, akik értelmi-érzelmi hatásuk révén kihagyhatatlanok, felejthetetlenek. Radnóti kedélye derűsebb, mint Déry Tiboré. Déry alakjai többnyire tragikus, sötét hangszínt ütnek meg, bár ironiája, elsősorban az önironia, enyhíteni igyekszik e tónust. Apjával, első feleségével, öccsével, Zsorzsival, Böhm Arankával és József Attilával létrehozott fiktív találkozásainak hangvétele azonban szinte elviselhetetlenül fájdalmas. Emberismerete kitűnően működik, József Attila-portréja megrázó erejű, és a neki adott tanács – Heller Ágnesével azonos – így hangzik: „Azért voltál boldogtalan, mert nem tanultál meg felejteni...”¹⁶ Vajon ki szenvedte meg jobban az emlékezésnek eme kreatív gyakorlatait: aki írta vagy aki olvassa?

A gondolkodó hagyma és a transzcendencia

Mármint Pascal gondolkodó nádszála helyett javasolja Déry a hagymát, mert az rétegeire bontható, az ember gondolkodó hagyma. Déry világnézetének alakulását számtalan tényező alakította: alkata, családi háttere, a történelem, de Rosenberg Ernesztin ebből a történetből sem hagyható ki. Az a bécsi kislány, aki egy elmaradt kirándulás miatt nem hajlandó többé templomba menni – megbízhatatlan égi hatalmaktól nem kér, ha nem képesek garantálni a napsütést a wienerwaldi kiránduláshoz. Ez az első, de nem az utolsó határátlépés az ő életében. Déry Tibor határáttörései sok fejfájást okoznak szűkebb és tágabb környezetének. Elzárt gyermekora miatt nehezen tűri az iskolák rendjét, egyáltalán, minden olyan korlátozást, amelynek okát és értelmét fel nem foghatja. A kényszer, mint legfőbb megnyomorító, első helyen áll gyűlöle-

¹³ D. T.: *Ítélet*, 421.

¹⁴ D. T.: *Ítélet*, 423.

¹⁵ *Önéletrajz és filozófia*, Grósz Eszter: Teremtő emlékezet, 99–109.

¹⁶ D. T.: *Ítélet*, 444.

tének rangsorában. Osztályának korlátait törí át az 1918-as, nagybátyja vállalatánál szervezett sztrájkjal. Egész családja nagypolgári értékrendszerének fordít hátat akkor, amikor belép a kommunista pártba. Az írói direktórium tagjaként természetes, hogy 1919-ben az országot is el kell hagynia. Az üzleti életben tett sikertelen próbálkozásai, kártya- és szerencsejáték-szenvedélye végképp kidobja polgári státusából. Magánéletének hullámzását, házasságait, házasságtörő kalandját Böhm Arankával számos érdeklődő figyeli. Mindennek ellenére védi őt anyai öröksége: a bőr alatti hit saját sebezhetetlenségében és az életbe vetett rendíthetetlen bizalom. A természettel kettesben maradva időről időre megmutatkozik számára a transzcendens, mint élmény, valami fentebb való suhanása, amit fizikai valójában is érzéklni vél. „Egészében véve józan léptékű életemből is emlékszem egy-egy percre, amelyben istenhez (sic) kívántam volna szólni. ... Úgy emlékszem, a boldogságnak egy-egy különösen betelt pillanata máskor is, ritkán, térdre kényszerített ... egy ízlésemet kielégítő, szép táj szemlélése ... ha magamban voltam ... a tárgyaltalan hálaérzésnek olyan áramlását indította el bennem, hogy – nem tehettem mást – az égre néztem, s köszönetet mondtam. ... Egy kis falusi temetőre is emlékszem, Olaszországban vagy Dalmáciában ... dombtetőn terült el, szemben a tengerrel, s valamelyik hátizsákos vándorlásom alatt tértem le az országútról alacsony kőkerítése mögé, pihenni: napsütötte, méhdongásos csöndje a nagyszerű tájban oly boldog önkívületbe emelt, hogy azt valahol valakinek – a donátor-nak – meg kellett köszönnöm.”¹⁷ Déry önéletrajzi tájélményt emel be *A befejezetlen mondat*ba is. Az Argentína panzió Parcen-Nagy Desirée által birtokolt szobája azonos azzal a szobával, ahol a regény második kötetét kezdte írni Dubrovnikban: „A délutáni nap ferdén besütött a szobába, s enyhe fényével elárasztotta az egyik fehérre meszelt falat. A kertből egy hatalmas kaktusz két levele emelkedett az ablak elé, és két, egymáson átfutó, csipkés árnyékot vetett a falra... A fehérén bútorozott szobát, amelynek padlóját egyetlen halványkék szőnyeg borította, teljesen betöltötte az a különös fény, amilyennel csak a déli tengerpartokon találkozni, s amely annyira megtelik önnön súlyától, hogy szinte önállósul...”¹⁸ Ez a szoba, ahová a rózsa és a tenger sós illata száll be, az alkony fénye egy kristályvázán sokszorozódik meg, húsz év múlva visszahívja a haldokló Desiréet. Vajon a Kútvölgyiben haldokló Dérynek eszébe jutott ez a fényben fürdő dubrovnikai szoba? Ott állítólag József Attila sorait mondogatta magát vigasztalva a halál előtti abszolút magányban. 1967-ben kezdte írni az *Ítélet nincs* címmel megjelent memoárját, elszámolását saját életével. A Füst Milánra visszatekintő részben ott áll a mondat: „Az ablakon át pedig besugárzott a tenger óriási kék izzása, az izzás közepén Locrum zöld csokrétájával.”¹⁹ Mindörökké beleégett a tudatába az Adria természeti szépsége, kitörölhetetlenül. A természeti szépségek bárhol, bármikor megérintették és megvigasztalták. Totális párizsi kudarc és teljes anyagi csőd után menekül Olgával Perugiába, tulajdonképpen a hitelezők dühe elől. Frusztrációját

¹⁷ D. T.: *Ítélet*, 314–315–316.

¹⁸ Déry Tibor: *A befejezetlen mondat*, Szépirodalmi, 1963, I, 71–72.

¹⁹ D. T.: *Ítélet*, 190.

növeli, hogy írni ebben a helyzetben nem tud, lelkiismerete dúlt, mert Olgát is magával rántotta a reménytelen helyzetbe. És mégis: „Perugiai lakásunk árnyékszékének ablaka egy olajfákkal beültetett, bűbájos völgyre s azon túl a kellemes alakú, hatalmas Monte Subasióra nyílt; belépve, ha tekintetem véletlenül az ablakra esett, szórakozottságomban néha megálltam a nyitott ajtóban, és elbáméskodtam: a boldogságnak s a hálának ugyanaz a hulláma emelt magasra, amely gyerekkoromban oly gyakran vett tiszta hátára.”²⁰ Kérdezzük meg magunkat őszintén: képesek lennénk-e hasonló élethelyzetben a mellékhelyiség ablakán kinézve a Monte Subasio szépségében gyönyörködni?²¹

Kényelmetlen úriember

Hogyan lesz egy fiatal nőből vagy férfiből „tulok” az ezerkilencszázhuszas években? Úgy, ahogy manapság környezetvédő; látja, hogy valami nincs rendben, és azt gondolja, majd tüntetéssel, magát leláncolva, röpcédulákat sokszorosítva s egyéb provokatív akciókkal jobb belátásra bírja a hatalmon levőket. A „tulok” szóban rejlik a magyarázat: marha, vagyis ostoba, tökfaj, ráadásul mamlasz, megtéveszthető embert értünk alatta. A magyar munkásmozgalomban honosodott meg ez a megjelölés azokra a kívülálló, polgári, jórészt értelmiségi szimpatizánsokra, akik túlbuzgó igyekezetükkel többet ártottak a munkások ügyének, mint használtak. Ikonikus alakjait teremtette meg ezeknek a tulkoknak Illyés Gyula a *Hunok Párizsban* című regényében, mint Szemző Évát,²² és Déry *A befejezetlen mondatban*, mint Krausz Évit. Talán nem is véletlen, hogy mindkét nőalak az Éva nevet viseli. Személyiségük nehezen elviselhető alkati adottságainak Illyés egy fejezetet szentel, Déry egy teljes regényt. Illyés használja a tulok megjelölést a regényében, Dérynél is előfordul. Ők egyébként, mint köztudott, Párizsban, az emigrációban ismerkedtek meg, és maradtak mindhalálig egymáshoz lojálisak. Illyést személyes tapasztalatai szintén afelé vezetik, hogy nem lehet teljes szívvel ennek a mozgalomnak a részese; személyes céljai, ambíciói fontosabbak, mint a politika. Déry ugyanerre az álláspontra helyezkedik, indokait részletesen ki is fejti az *Ítélet nincs* című memoárjában.²³ A szárszói zendülés – Apámról című fejezetben beszámol a kommün alatti vidéki tapasztalatairól, családi kötöttségeiről, feloldhatatlan ellentmondásokról, amibe a történelem sodorta. Mindazok a lelki gátak, amelyek végső soron ehhez a diszkrét távolságtartáshoz vezették, nem tulajdoníthatók teljes egészében nagypolgári származásának. Idegenkedésének okát jóval inkább személyiségének alkati összetevőiben kell keresnünk; ezekre mutat rá érett férfiként visszatekintve memoárjának ebben a fejezetében: „...fiatalságom minden hevével és naivitásával pártoltam az eszmét, még ha magam nem kívántam is felváltani a napi politika aprópénzére. Látható, rossz kommunista voltam tehát kezdettől fogva, nem is vitatom, a kérdés csak az ... lehet-e valaki egyszerre jó író és jó kommunista abban a szűk formaruhában, melyet a párt

²⁰ D. T.: *Ítélet*, 316.

²¹ E sorok írója Assisiben járva megmászta ezt a gyönyörű hegyet, életének felejthetetlen emléke Giotto freskóival egyetemben.

²² Illyés Gyula: *Hunok Párizsban*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 467–485.

²³ D. T.: *Ítélet nincs*, A szárszói zendülés – Apámról, 56–67.

rádott, s melynek kigombolására csak ritkán adatott engedély. ... Nem vállaltam tehát részt a kommun felépítésének nehéz köznapi munkájában, tollamat sem futtattam szolgálatában... az utcai felvonulásokban sem vettem részt.²⁴ A vállalkozás lehetlenségét formálta szépirodalommal Parcen-Nagy Lőrinc alakjának megteremtésében. Parcen-Nagy Lőrinc polgárként akar közeledni a proletariátushoz, segíteni szeretne a Rózsa családon, fiukat, Pétert magához veszi, gondoskodni akar róla. Kísérletének tökéletes kudarca, önmaga páriává süllyedése, pokoljárása filozófiai mélységű irodalmi példa annak beláttatására, hogy büntetlenül nem avatkozhatunk be senki életébe, nem tulajdoníthatjuk magunkénak gondjait, nem találhatunk megoldást, kiutat válságából helyette, legyen az osztály, csoport, egyén; mindenkinek a maga felelőssége a helyzetéből kitorési pontot találni. „Úrnak születtem...”, mondja memóriájának egy másik helyén, nem mintha ez bizonyításra szorulna; volt ebből éppen elég baja, Horthy és Kádár börtönét is kipróbálta, az utóbbiból szabadulva, egy szép napon, Bécsben, jól szabott öltönyben, remek nyakkendővel, kifogástalan bécsi németséggel tartott sajtótájékoztatót börtön utáni első nyugat-európai körútján. Egész habitusa provokációként hatott a háború előtti proletárközögre, nem kevésbé a háború utáni intézményesült proletárdiktatúrára, hiába próbálta álcázni magát a rémes micisapkával. Érdekes gondolatokat oszt meg ezzel kapcsolatban Standeisky Éva *A kommunista polgárelenesség* című dolgozatában: „A polgári származású kommunista írók a hatalommal szoros kapcsolatba került íróknak csupán egy csoportját alkották. Sokféleségük miatt nehéz lenne átfogó képet rajzolni róluk. Legismertebb képviselőjük Déry Tibor. *Déry úgy volt szocialista, hogy megmaradt polgárnak, a legnemesebb szocialista és polgári tradíciók őrzőjének. Életvitelében, mentalitásában szabad és művelt polgárként élt, a közéletben szocialistaként, majd kommunistaként vett részt, műveiben pedig szocialistának, illetve kommunistának igyekezett látszani.*”²⁵ (kiem. U. E.) Standeisky szerint a pártvezetés hatalmukat fenyegető, potenciális renegátot látott Déryben, féltek a tehetségétől, és érezték, hogy soha nem törhetik be igazán.

Az önéletrajzaiban és műveiben megnyilatkozó Déry legerőteljesebb személységjegye az *autonómia*. Úriemberségénél is fontosabb alapérték; fenyegethetik börtönnel, hogy írja át a regényét (*Felelet*), ő közli, hogy nincs kedve. Inkább abba hagyja. Ötvenhat után börtönbe zárják, mert a rendszert elviselhetetlenül szabadsághiányosnak véli, és megváltoztatását elkerülhetetlenek tartja. Klausztrófóbiásként többszörösen szenved a bezártságtól, de leüli.

Tengelyi László szerint az autonómia kétélű fegyver: „Alighanem tudomásul kell vennünk, hogy az a fölbecsülhetetlen értékű nyereség, amit az autonómia mint életvitelünk alakításának módja jelenthet, együtt jár minden eleve adott világrend, minden ókori értelemben vett *kozmosz* elvesztésével.”²⁶

²⁴ D. T.: Ítélet, 64–65.

²⁵ Standeisky Éva: *A kommunista polgárelenesség*, Budapesti Negyed, 1995. nyár, 8. szám, Zsidók Budapestén/Zsidók a kommunizmusban, 209–222.

²⁶ Tengelyi László: *Elettörténet és sorseseemény*, Atlantisz, 1998, 300.

Istók Anna

10 mondat egy élettelen dologról

1. § Látszólag, de lehet, hogy tévedek, és már messziről nézve sem mondható el róla, hogy látszólag éppen olyan, mintha az energia még folyamatos körforgásban volna a belsejében.

2.§ Az azonban biztos, hogy mi még őrünk magunkban egy képet arról, milyen volt fénykorában: eleven, pulzáló, bőre alatt az élet csodája remegett.

3. § És talán, ami a legfontosabb, hogy bennünket is étellel töltött meg.

4. § Valaha.

5. § A szerves anyag feloldódása szervesetlen molekulákká szabad szemmel láthatatlan és kínosan hosszú ideig tartó folyamat volt ugyanis.

6. § Ha voltak is jelek az anyag szétesésére, nem vettük észre.

7. § Ám még ennél is rosszabb, hogy talán észrevettük, de nem tettünk ellene semmit, mert tele voltunk féltékenységgel, sértettséggel, dühvel.

8. § Aztán a bomlás melléktermékeként megjelenő maró kémhatást a folyamat vége felé a semlegesség lila pecsétje váltotta fel.

9. § Szétázott lakmuszpapír maradt pusztán belőlünk.

10. § Itt írd alá.

folyamatos múlt

az alkonyat lepkéi feléd szállnak
bepölyögnek alvó szádba szárnyuk
verdesése hortyogássá szelídül
hogyan eljérjék a szív kamráit
sötét üregbe petéznek
üres koporsó a ház
jelentés nélkül hallgatnak a
gépek, repedések,
levedlett ruháid a szennyesben
a hold hárttyás fénye
visszhangot ver a tükrrön
lárvták úsznak vértköreidben
sejtések nélkül ébredsz
lassan, elnyújtva lehel
az üres bábtta életet
a teremtés mágiája
bekapcsol az ébresttöd tengerzúgása
kávét főzöl, kenyeret pirítasz
a reggteli apró zajok mellett
nem tűnik fel
tested halk zümmögése

Tatár Sándor

(Azért van, amit még lehet!)

Jobb már leszámolnod a vággyal –
tábort bontott a nyár, s tova...
Zörgő becők
s csak szórványos madárdal;
az is hamar elnémul,
sehol a fürge őzek lábnyoma.
Korhadt szag, pókok másszák az avart.
Elült a szél, a komor csendhez
egykönnyen asszociálsz ravatalt.
Gombák romokban, száraz csenkesz.
Az ágakról levélflutter pörög le.
A tisztáson még délelőtt is zúzmara.
A levegő *emléke*: lepke röpte.
Az ég szürke, az erdő barna
(Hát barjon! Megtiltotta valaki?!)

43

Életlötty?

*istenem, kértem, nem lesz ez így jó;
a versíráshoz már(-már) így is
vén vagyok. ha most még a boldogság
gáncsát
is veted szegény Pegazusnak,
a költőáll(at) menthetetlen' felkop...bukik.
más adagolást kérek, vagy (sőt) tarts
egy darabig most boldogságböjtön...
– miféle kávé az, húzta el száját az Úr,
amelyet egyetlen szacharintabletta túl tud édesíteni?!*

Faragó Dániel

És neje

Talán még épp a háború
előtt születhetett –
mibe s hová vagy kik közé,
kitudni nem lehet.

Hogy lányként zongorázni járt
vagy társastáncra-e –
s hogy mit szólt hozzá –, már a múlt
póklába szőtte be.

Mit álmodott magának ő?
Katedrát, színpadot?
Utazgatást a Föld körül?
Családot, szép nagyot?

Ha párt akart, vajon melyet?
Rosszat fogott ki, jót?
Boldog volt? És egyáltalán,
ismerte ezt a szót?

Húsz vagy kilencven év alatt
jutott aztán ide?
A hitvestárs kísérte ki?
Vagy ő engedte le?

A sírkövön csak férfinév,
alatta számjegyek –
s utolsósorban: „és neje”.
Egy élet. Egy szerep

FAQ száműzötteknek

Egy messzi, kis szobába zárt a járvány –
ahogy kell, majd' harmincöt évesen –,
hát lelki béke s elmebaj határán
a főszakértőt most kikérdezem.

Tudom, bejárnod nem kellett melóba.
A shared house rendes, népe tiszta volt?
S Cangrande della Scala, mondd, lenyúlta
az önkormányzatnak járó adót?

Ha Anyci főztje álmaidba tévedt,
rendelni volt honnan toszkán kaját?
S a Fészen blokkoltad Beatricének
folyton felugró emlékoldalát?

A kis családdal mentek esti Skype-ok?
Képpel-hanggal, vagy csak pötyögtetek?
YouTube-on vártak Rád gyűlölt-imádott
Firenzédről lőtt drónfelvételek?

Hazád erkölcsét felfedő hírekre
Te sem gugliztál egyszer csak tovább?
Azért Messenger-en, WhatsApp-on egyre
átdobtak minden „jót” a cimborák?

A csökkenő nyüzsgés tán nem cibálta
örök-magányos-farkas énedet –
de néhány kedves érintés hiánya
azért megérintett, vagy tévedek?

Elsőre ennyi. Bökj meg majd, ha ráérsz.
Kérdéseim – bocsáss meg, nincs blogom,
csak annyi kell, hogy inbox-odra ránézz –
tintával, pergamenre post-olom.

Sózat

A nagy világon e kívül
van csak számodra hely –
hisz itt a létre rávetül,
hogy élned, halnod kell.
Ez a föld, melyen annyiszor,
akármi vérre megy,
hogy inkább fedje bájbígyor
a véleményedet.

Így hát besózva állsz tovább –
s még szép, hogy ott se jobb.
A kintiekre másznak át
az itthagyt bajok.
Felismerned mégsem nehéz:
azoktól gyárilag,
ezektől immár testben élsz
egy kissé távolabb.

Szabad vagy, mint szilaj naszád,
s a sejtés ott lobog:
hol legkevésbé van hazád,
az lesz az otthonod.
S ha méze mézed, sója sód
kezd lenni, dönts hamar:
menj – vagy ne bánd, hogy (mint lakót)
leápol s eltakar.

Két esküvő, egy regény*

Két esküvő egy regény, mindenképpen túlzás és minimum gyanús. Talán, ha nem az esküvőiruha-kölcsönzésben érintett a szerző, mert egyébként férfi szerzőről van szó, akinek az irodalomban való jelenléte, egyszerűen az, hogy van, ráadásul jó minőségben, már eleve megkérdőjelezi a női írók alkalmasságát a pályára (nem kéne ilyeneket írni, nekem mindegy, csak szólok), és rontja azokat az elvárt kvótákat, melyek szerint épp annyi vagy inkább több női szerzőnek kell jutni egy férfi szerzőre. A több azért szükséges, mert Emily Dickinsontól, Rákóczi Erzsébettől és Dukai Takács Judittól napjainkig a férfigemónia, mondjuk úgy, csírájában fojtotta el/meg a női szerzőket. Feleséget csináltak belőlük, mint Szendrey Júliából vagy Tanner Ilonkából, a magyar irodalom második Török Sophie-jából, vagy múzsát, gondoljunk csak Kozmutza Flórára, akit három költő is használt (na, ki a harmadik?), mintha egy nő csak ilyesmire lenne alkalmas, mert ugye, ha ezt polgári nyelvre lefordítjuk, ez nem jelent mást, mint hogy a nő kizárólag feleségnek és szeretőnek való. És mindehhez még az a felháborító magyarázat, hogy a nőknek elég, ha kiélik a teremtő akarataikat a szülésben, s hogy mit tehetnek a férfiak, mivel ez a lehetőség számukra nem áll fenn, hát ilyen másodlagos teremtésekkel foglalkoznak, mint például az írás, holott ők is szülni szeretnének, hús-vér embereket hozni világra, nem ilyen fiktív lényeket, mint a könyvek szereplői.

De végre most eljött az idő, hogy koriggáljunk, mondta egy női szerző. Háromszor veri vissza az elszenvedett sérelmeket Ludas Mari. Végre itt a bosszú órája. Hiába hugyoztatók körbe a prózát, hogy vigyázat, férfiveszély, elfoglaljuk és kiűzünk benneteket onnét, mint az atya tette az első emberpárral, amikor kiderült a turpisságuk, mert a tiétek is kiderült, hiába rejtegettétek.

Ez a szerző, aki feltehetőleg ezt a könyvet írja, vagy másolja egy író fejéből, ugyan tele van női jellegzetességekkel, például sértődékeny, állandóan beszél, mindenféle történeteket terjeszt másokról, dehát ez is mutatja, napnál világosabban mutatja, hogy férfi, hogy azt hiszi, ezek a tulajdonságok nőinek nevezhető tulajdonságok. Ebből bizony isten nem lehet jól kijönni, mert mi az, hogy női, és mi az, hogy férfi? Faszta van a menyasszonynak, vagy mi? Egy ilyen szemlélettel csak azért lehet sikert aratni, ráadásul országosat, ha hihetünk a magyartanárnő temetésén ott lévő volt tanítványoknak, és kicsit még a trianoni határokon túl is, mert itthon a közízlés tényleg elmaradt Mohácsnál vagy a muhi csatánál (vesztes csata mö betűvel), vagy elakadt a Vereckei-hágónál, esetleg még az Etelközben. Gyorsan kellett menekülni, és a szükségtelen cucokat, mint például az ízlés, ott kellett hagyni, s mivel nincs nekünk olyanunk, nem is tudott fejlődni.

* Részlet a *Boldog boldogtalan* című regényből.

A lényeg mindenesetre az, hogy a szerző férfi volt, és eleve férfiszemmel néz mindent, például, hogy emiatt nem lehetne esküvőiruha-kölcsönző, holott mért ne lehetne. Mért gondolja, hogy ő csak a vendéglátásban, mármint itt az esküvői vendéglátásra gondolunk, működhet, mert az nem női munka. Mi az, hogy női munka? A női munka az, amiért kevesebbet fizetnek a cégek. Különben, tematikusan nem különbözik a férfimunkától, és senki ne jöjjön elő a malteros vödörrel, mert a civilizált világban már senki nem emelget malteros vödört, csak benyom egy entert, és a daru odaviszi a maltert, ahová akarja, hogy vigye. A női irodalom, gondolta az író, aki korábban szerkesztőként is dolgozott, ez itt utalás a saját életére, ha tudnánk pontosan, hogy kinek a saját életéről is van szó. De nem tudjuk és nem is tudhatjuk, mert az író személye, felületesen felskiccelt jelleme és sorsa számos más ismerős életéből lett összerakva, nem azonos velem, akinek a személye szintén másokból lett összegyúrva. De ezek az ismerősök és azok a mások nem dolgoztak szerkesztőként, emiatt kénytelen vagyok a saját életből, vagyis nem tudni kinek a saját életéből vett tapasztalatot használni, amiben felhasználom más, szerkesztőként is dolgozó írók tapasztalatát. Bár a könyvben megidézett írónak az a véleménye, hogy minden leírt dolog végül is saját tapasztalattá válik a feldolgozás során, akkor is, ha konkrétan nem mi éltük át, s ezzel én is egyetértek, de itt mégiscsak, mivel egy rendkívül támadható felületet érintünk, jelezni kell, hogy nem személyes véleményt közlök, mely személyes véleményt, ha volna ilyenem, semmiképpen sem tartanám helyesnek, hogy íróként közöljem egy könyv terében. Másutt igen, de ide nem való az írói vélemény. Az írói vélemény nem lehet része a műalkotásnak, mert akkor megszűnik műalkotásnak lenni. Ám az az író, aki meg van idézve, szereplőként jelenik meg a könyvben, s mint szereplő, akár megformálhat véleményt is, amely bár írói vélemény, mert egy író mondja, de mint szereplő, tehát mégsem tekinthető szó szoros értelemben írói véleménynek.

Szóval amikor szerkesztőként dolgozott, nem emlékezett olyasfajta diszkriminációra, aminek nők lettek volna a kárvallottjai. Hogy netán csak költőnek engedték volna lenni őket, azt viszont csalafinta eszközökkel megtiltották volna nekik, hogy prózaírók legyenek, mert az a férfiaknak nem is felségterülete, hanem úgy mondhatnánk, hogy fenségterülete és persze bevétele, amiből esetleg eltartanak olyan nőket, akiknek a szerepe maximum az lehet, hogy múzsák, magyarul, mint korábban említettem, szeretők (esetleg feleségek) legyenek. És amint előhúztak ezek a női szerzők egy írást, egy prózai művet, rögvést el lettek hajtva a húsfazék mellől, ami itt a nőt eltartó író lakását, esetleg, ha sikeres író, a házát jelenti, s természetesen az intézményi kifizetőhelyeket.

Rettenetesen könnyű most női írónak lenni, gondolta az író, aki itt valójában szereplő, hisz a kiadók, a folyóiratok alig várják, hogy végre legyen egy női szerzőjük, de ezen belépési könnyítésen túl rettenetesen nehéz (egyszerre irigykedik és lekezelően sajnálkozik). Olyan helyzetben vannak, mint a magyar irodalom a reformkorban, hogy mi a célja, a nemzeti eszme szolgálata vagy az emberről szóló autentikus gondolkodás. Szegény Vörösmarty (női szerzők) jut eszébe (vagy eszembe, már tényleg nem tudom, hogy ki beszél, mindenesetre egy biztos: nem a könyv borítóján feltüntetett személy), soha nem mert volna szembeszállni a nemzeti eszme (aktuális nőmozgalmi eszme-

rendszer) elvárásaival, inkább odadobta a tehetségét martalékul az identitáserősítő verseknek, s csak néha izzott föl, helyesebben izzott át (figyeljünk a pontosságra még igekötők szintjén is) a nemzetépítőn a világépítő (Szabó Magda). Női néven kéne írni, ahogyan régen a nők férfinéven írtak, George Sand (francia kulturális utalás, ami Liszt Ferenc révén kapcsolódik a magyarokhoz és De Gaulle-hoz, mert közvetlen átjárás van a két repülőtér között). Ez volt a végső konklúzió. De akkor hogy lehet öntudaterősítő társakra lelni? Ugyanmár! Ez nem okozhat problémát egy írónak, már eleve felesleges volt hangsúlyozni a sátoraljaújhegyi szerető nemét. Az ember nemtől függetlenül is lehet könyvtáros és író is. A nemi alapra építő csoportosítás tulajdonképpen visszalépés a gyerekkorba, hogy a kislányok játsszanak a rózsaszín szőnyegen, a kislányok a kéken.

Szónok: Tényleg ezt akarjuk?

A nép hangja: Nem, nem ezt akarjuk! Vissza Nagyváradot, Nagyszalontát, Nagyenyedet, a nagyszentmiklósi kincset, Nagymagyarországot és Nagy Imrét! Cserébe adunk Kismarost, Kisvárdát, Kisteleket, Kismagyarországot és Kis (két ess) Józsefet (később kiderül, kire gondoltunk).

Hát ez tiszta hülye. Ki? Szerintem is ő.

Mindenesetre az esküvői szervezés terén, a vendéglátás irányából is indokolható a két esküvő emlegetése viszonylag rövid időn belül, a menük kitalálása. Ennek a reklámja van a szöveg mögé bújtatva, s persze az esküvőkön túl minden egyéb rendezvény lebonyolítása. Kerek születésnapok, az ötvenes vagy a hatvanas, amikor a vendéglátók nem győznek kérkedni az eddigi dicsőségekkel, a családjukkal, ha több volt, akkor mindegyikkel (családjaikkal), mert ők úgy váltak, hogy minden előző társsal felhőtlen a viszonyuk, néha még el is járnak együtt nyaralni, az összes gyerek és az összes feleség. Nem győznek dicsekedni, mondjuk inkább így, kérkedni a pályájuk és általában az eddigi életük sikereivel, s azzal, hogy milyen jó csapat gyűlt össze erre az ünnepségre, és akkor számba veszik, hogy két volt miniszter is itt van, egyetemi tanárok és néhány művész is. Ők adnak rangot az eseménynek, hisz ez is azt mutatja, az ünnepelt férfi élete nem látatlanban múlik el, hanem nyomot hagy. Bár minden nyom velünk együtt elenyészik, de ez ebben a pillanatban nem érdekes, hisz az esemény épp a mulandóságunk ellenmérge kíván lenni, mint a biopiacosoknál az oxigéndús levegő, az örök élet egy sajátos értelmezése. Észre sem veszik az ünnepelők, hogy valójában a pusztulás előszobáját avatják fel ünnepélyes kereketek között. Egyébként az egészet az aktuális feleség rendezte, mert ez is olyan női szerep, saját dicsőség helyett a férfinak ácsolni állványzatot.

Megy az istenálldmeg az ötvenévest, hatvanévest. A szerény, hasonló korú, ám semmire nem jutott régi barátok kívárvják egy pohárral a kezükben a műsort. Mert műsor is van, mért ne lenne, ki bírják fizetni, meg vannak ingyen fellépők is, például a feleség, meg a legközelebbi barát, meg maga az ünnepelt, aki azzal kezdi a beszédét, hogy mennyi ideig gondolkodott azon, hogy hogyan foglalja össze az eddigi életét, s ha lehet, persze röviden. Mondjuk, ezt a bevezetést már rögtön elhagyhatta volna, akkor biztosan rövidebb lett volna. Ezt az egyik poharat tartó, nem kiváló vendég mondta a másik szintén

poharat tartó, nem kiváló vendégnek. Már csak arra vártak, hogy meglegyen a protokolláris pezsgős köszöntés, ez nekik egyébként nem az első pohár volt, hanem a harmadik, mert tényleg olyan hosszú és unalmas volt, ami történt, hogy többször is újra kellett tölteni. Ha majd ezzel megvannak, mármint a műsornak vége lesz, akkor gyorsíthatnak is, mert egyetlen okból jöttek el, hogy rendesen bebasszanak, mi más értelme lenne egy ilyen összejövetelnek, senki nem hiszi el, hogy bármely életnek nagyobb jelentősége lenne, mint bármely más életnek. Éppolyan kisszerű és életmértű az alkalom kapcsán feldicsért élet is, mint minden más élet. De hogy könnyebben elhíhető legyen az, amit különben senki nem hisz el, a kimagasló életgyártáshoz illesztett italkínálat meglehetősen jó minőségű volt. A két férfi gyorsított. Szilvás Unicum.

Na, otthonra ezt se veszek.

Én sem, mondta a másik, és felhajtotta. Különben szar is.

Közben a beszédet mondó barát elpakolta a kinyomtatott szöveget. Jó lesz még egyszer, gondolta, mert meg volt róla győződve, hogy az ünnepeelt barát előbb fog meghalni, mint ő, s akkor még jól jön ez a szöveg, csak kicsit ki kell egészíteni, meg a vicces részeket, nem, nem kihúzni, ma már a temetési beszédek is akkor jók, ha viccesek, csak ellenpontoszni kell néhány szomorú, esetleg fájdalmat keltő érzélemmel.

50

Két esküvő, egy regény, amikor így kezdi egy író, akkor lehet tudni, hogy ez egy másik nap. Az újrakezdés napja, amikor kurvára semmi nem jut eszébe, de gondolja, ha valamit megismétel, az egyszerre kohéziót ad a szövegnek, összetartja a széthulló szereplőket, valamint egy ilyen indítás esetleg arra sarkallja, hogy tényleg szóljon már valami érvényeset is, mert a próza olyan, hogy beindul, ha az ember nagyon akarja, olyan, mint nemszeretett lányokkal szexelni. Azért egy idő után menni fog. Persze a fő probléma, hogy sem szeretett, sem nemszeretett lányok épp nincsenek a látótérben, s aki a látótérben van, az épp önmaga, és önmagával sincs jó viszonyban, s ha lehet hinni az önségítő könyveknek és magazinoknak, akkor először ezt a viszonyt kéne rendezni, mondjuk, szerethetné önmagát, s ez kaput nyithatna mások szeretése felé, hogy például szeresse a szereplőit. De mért szeresse önmagát? Erre a kérdésre mindig igyekezzünk pragmatikus válaszokat adni: mert ma is raktam be szendvicset a gyerek táskájába, mert fogat mostam, megborotválkoztam, lezuhanyoztam, elmosogattam, mert ma is rámosolyogtam a tükörképemre. Persze így könnyű, hogy még nem raktam be a kontaktlencsémeket, és nem látam, milyen kurva öreg vagyok, hogy már eljutottam odáig, hogy összevissza vérzek, és egy rendes ciklusom sincs, hiába tépkedem ki az ősz szálakat a hajamból, ha következetesen csinálom, kopasz leszek.

Szeretem magam. Szeretem magam, mert fantasztikus regényt írok. Most is majdnem belelendültem, de elbambulok, arra gondolok, hogy mit csináltam az elmúlt órában, és hogyan. Tovább bambulok, a két mondat között eltelt két perc, ez ilyen helyzetben rendkívül hosszú idő. Gondolok a gyerekeimre, ha vannak, gondolok arra, hogy miért nincsenek, ha nincsenek, gondolok arra az emberre, akinek most jobb, mint nekem, gondolok a karalábéfőzelékre, amit abban az elmúlt órában csináltam, hogy van ebédem, és milyen rossz lenne, ha

nem lenne. Gondolok, gondolok, gondolok a nemgondolok semmire érzésére, hogy az milyen és miért van. Gondolok arra a kisfiúra, aki valaha ez az elbeszélő volt, hogy órákon át néz ki az ablakon, s hogy az apukája hülyének tartja, mert ilyen normális ember nem csinál. Ott látom, hogy az utcán belegyalogol a nézésbe a Homolya Marika néni, és a gyerekei, aztán a Gyuri bácsi, látom, részeg, ma kaptak fizetést, ő az egyik pék a faluban. Azt mondja, ebben a faluban tíz éve még senki nem gondolta volna, hogy azt a kenyeret fogják enni, amit egy cigány süt. A Homoki Jani bácsinak mondja, aki egyszer elverte az ablakon kinéző gyereket az utcán, mert nem köszönt. Valójában ezt mind nem látom, mert csak a leveleket nézem, egy nagy almafa van az ablak előtt, és azt fújja a szél. Azt hittem, szagokra emlékszem, a karácsonyi kalács szagára, hogy sül, és megy ki a résnyire nyitott konyhaablakon. De nem. A félelemre, hogy apám benyit, és azt gondolja, amit gondol. S hogy rettegek, attól, amit gondol, és attól, hogy elveszítem a leveleket, a napot, mögötte a Marika nénit és a Gyuri bácsit, és el is vesztettem, csak nem ebben a sorrendben. Először az almafa lett kivágva, útban volt, mondták a szüleim, aztán a Gyuri bácsi nem volt, utána a konyhába benyitó apa, végül a Marika néni. Én sem ülök már ott, és nincs az a kisfiú, aki ott ült, épp a napokban valaki az ablakot is kicserélte. Kiderült, hogy nagyon rossz minőségű ablak volt, úgy járt át rajta a külvilág, mintha nem is lett volna. Hát igen.

Két esküvő, egy regény, olyan, mint két házasság, egy élet, mintha beleférne két házasság és ennek következtében két család egy életbe. Nem fér bele. Az egyik nemkívánatos lesz, vagy az első lesz letagadva, mint annál a nőnél, aki megfeledkezett arról, hogy volt egy harmadik gyereke egy korábbi házasságból, aki jószérével már felnőtt volt, mire az új házasságból meglett a két másik gyerek, s ha valaki kérdezte őt, hány gyereke van, magát mindig csak kétgyerekes családanaként nevezte meg. Az a korábbi házasság gyerekestül feledésbe veszett. Vagy épp az új családba való beilleszkedés hoz olyan nehézséget, például egy hatvanéves férfinak kell úgy viselkedni, mint egy nyurga harmincas apának, és a játszótéren a leghülyébb játékokra rámászni, vagy belebújni, úgy, hogy a könnye is kicsordul, nemrég volt porckorongműtété (igazság szerint még nem volt ilyen műtété, de ettől függetlenül fáj a háta). A gyerek pedig a fájdalommal egyenes arányban lelkesedik, hogy papa, még arra is, meg arra is, meg játsszunk levezetésnek egy kis focit.

Két házasság sok egy életben, ahogyan két esküvő is sok egy regényben, ráadásul érezhetően szerkezeti okokból kerül bele, hiszen ott bárki lehet a vendégek között, akit elő lehet ráncigálni, hogy továbbblendüljön, nem mondhatom, hogy a történet, mert ilyen itt nincs, de legalább a szöveg. Mint az orosz klasszikusoknál a bálók, ott aztán az jelenik meg, aki szükséges a szerzőnek, hogy megjelenjen. Lehet, akár hívatlan vendég is, sőt, az még jobb, mert kicsit megzavarja a táncrendet. Nem gondoltam volna, hogy eljön. Engem is mélységesen felháborít, Nasztaszja Filippovna. Ha elhagyjuk a vesszőt, akkor Nasztaszja Filipovna háborít fel, mert ő a hívatlan vendég, ha megtartjuk a vesszőt, akkor Nasztaszja Filippovnával beszélgetünk a felháborító hívatlan vendégről, de ki lehet ő? Anyegin, Miskin herceg, a harmadik gyereket elfelejtő

anya, netán a neurológus? Ó biztos nem, egy orvosnak mindenütt örülnek, ki tudja, mikor lesz rá szükség. Vronszkij vagy a lehető legunalmasabb regényhős, Levin, akire sajnos az elbeszélő rendkívül hasonlít, ezért is unalmas ez a regény? Ez engem is mélységesen felháborít.

Az az anya, hogy a fentebb említett nő (az egyik meglepetésvendég a bálon) életén menjünk tovább, tényleg úgy rendezte az életét, hogy mindent az új lapra tett föl, és mindent elfelejtett a régi lapokról. Éppúgy volt, mint a kórházban a terhesség megszakítására várakozó lány anyja a szűnni nem akaró hisztériákkal és öngyilkossági kísérletekkel, hogy később semmire nem emlékezett abból, amivel amúgy tönkretette a gyerekei életét, mert azok a gyerekek teljesen bizalmatlanokká váltak minden párkapcsolattal szemben, és azt gondolták, hogy mindaz, ami a legtermészetesebb volna az életben, amit például a valahai esküvőiruha-kölcsönző is el akart érní, az számukra nem megvalósítható. Sőt, mikor a problémával szakemberhez fordultak, az egyik gyerek, konkrétan a terhességmegszakításra váró lány, aki maga is képzett szakemberré vált, mint korábban említettük, egy alapítványi iskolában volt iskolapszichológus, épp ott, ahol a kamaszgyűlölő törtanár is dolgozott, szóval a képzettségéből fakadóan egy egész tudományos háttér és apparátus ált a terapeutáján kívül a rendelkezésére, amennyiben a pszichológiát tudománynak tekintjük. Most a képzett gyerekből visszatérünk újra a gyerekekre. Ezen gyerekek számára egy virtuális hadsereg sorakozott fel annak bizonyítására, hogy olyan bonyolult gonddal küzdenek, ami teljességgel lehetetlenné teszi a szokványos életvezetési megoldásokat. Ebben persze az a bizonyos tudomány vagy annak képviselői is, többek között a lány terapeutája (a korábban már említett pszichológusnő), tanárai és mentorai is vétkesek, hiszen mindent elkövettek, hogy a saját szakmai kompetenciájuk és a tudományuk kompetenciája érdekében ezt bebizonyítsák.

52

Igaz, minden szakember, aki belefogott efféle kezelésbe, hasonló terheket cipel, senki nem megy pszichológia szakra, csak olyan, aki maga is tele van feldolgozatlan, sőt, mint később, a tanulmányaik során kiderült, feldolgozhatatlan terhekkal, ráadásul olyanokkal, mint a korszerű transzgenerációs kutatások kimutatták, amiket a családja nemzedékről nemzedékre ad át, szóval hetedízigen megöröklik a család összes vétkét. Ezek a szakemberek örökösen a saját énjük feltárásán mesterkednek, akkor is, amikor más sérülteket, papírforma szerint, kezelnek. Ugyanakkor meg vannak arról is győződve, hogy az, hogy nekik is vannak problémáik, megkönnyíti, hogy mások problémáit orvosolják. Még akkor is, ha valójában nem orvosok, sőt, még csak nem is pszichológusok, csak elvégeztek valami tanfolyamot egy gazdag vállalkozó unatkozó feleségéért, aki hasznosnak akarja végre látni az életét, mert a gyerekek felnövelésével, vagy a beteg gyerekük intézetben való elhelyezésével tényleg a totális haszontalanságot élte meg, na, ezen tud korrigálni a tündérhegyi gyors-talpaló. Itt kapta a papírt és szerinte a jogosultságot is, hogy bekapcsolódjon a lélekmentés munkálataiba. Pártfogásába vesz néhány futóbolondot, hogy még inkább futóbolonddá tegye őket, időnként némelyiket egészen az öngyilkosság pereméig kísérve vagy netán a peremen túlra is. De ők nem tehetnek róla, mindent megpróbáltak, hogy ennyi ideig húzták, úgy hitték, az ő érdemük.

És a rendőrség nem fog gyanút. Egyszerű öngyilkosság volt, nem gyanítják a háttérben az odaadó és elkötelezett szakmai segítséget.

Ez az anya, a kiterített lány anyja, semmire nem emlékezett abból, amit csinált, nem lehet az emlékekkel együtt élni, gondolta volna, ha tudott volna bármit is arról, hogy ő most tényleg törölt valamit a múltjából.

Mi az a múlt? A múlt nem egy megtörtént valóság, ahogyan ez a könyv sem megtörtént valóság, ki van találva. Az itt szereplő személyek nem léteznek, ha mégis léteznek, az csak véletlen azonosság valós személyekkel. Ugyanakkor azok a személyek, akik itt szerepelnek, és az a múlt, nem más, mint a kikö-pött valóság. Mert azt tekintjük a valóságunk részének, így a múltban velünk megtörtént események közül is azokat, amelyek a jelenlegi énünket szolgálják, amelyeket a jelenlegi énünk érvényes emlékeknek tekint. Azokat a szereplőket követjük szíves-örömezt, amely szereplőkben felismerhetjük önmagunkat, s a jelen könyv az olvasó számára bőséges lehetőséget biztosít arra, hogy felismerje önmagát. Ha netán olyan gátakba ütközik, helyesebben azt hiszi, hogy ő nem lehet egy terhességmegszakításra váró nő, akkor hibát követ el, a saját magától való elfogultság börtönébe zárkózik, mert valahol mélyen mindenki átéli, hogy valami üres lesz ott, ahol addig úgy érezte, csordultig van, s ez az üresség akkor is mélységesen nyomasztó, ha nem ömlik az emberből, a művi terhességmegszakítás következtében, a vér. De ömlik.

Ott állunk sorban és vesztségre várunk, és még csak tél sincs, mint abban a híres Pilinszky-versben, Vesztóhely télen, ahol csak azért van téli kép, hogy még vérfagyasztóbb, a szó szoros értelemben vérfagyasztóbbnak látszódjon az esemény. Egyébiránt a költő épp akkor írta ezt a költeményt (valójában nem azt, hanem a Négysorost, de annak a címe nem felel meg a regény elvárásainak). Akkor írta, amikor a válóperes tárgyalásra ment, s így mind a folyosón égve maradt a villany, mind a ma ontják véretem, a versnek ezek a sorai nagyon is valóságosak. Főleg télen, amikor köztudott, hogy a vér rendkívül gyorsan megalszik. Különösen egy folyosón, ahol nincs fűtés, és nem olyan házban vagyunk, ahol a vályogtégla megőrzi, legalábbis a rusztikus álmódzók számára megőrzi a meleget, s kiváltja az oroszoktól vásárolt gázt. Tényleg valóságosak? Nem tudom.

A nő, a bál meglepetésvendége, akitől fentebb indultunk, nem emlékszik a többi napra, azokra, amelyek régen voltak, mert ösztönből tudta, hogy nem is kell, s talán nem is szabad azokra emlékezni. Egy kétgyerekes családjának annyi feladata van, mondta a fodrásznál, hogy képtelen vagyok akár még a hajamat is rendbehozni. Ez arra volt válasz, amikor a fodrásznő számonkérte, hogy mért ilyen megkésve jött, és hogy lenőtt a festés, és nem engedheti meg magának egy kétgyerekes családanya, hogy így menjen a gyerekekért az iskolába, meg mit fog szólni a férje, ha esetleg észreveszi. Na, az nem vesz észre semmit, örökösen a számítógép előtt ül, amikor meg elfordul onnét, már úgy be vannak gyulladva a szemei, hogy nem lát semmit, vagy csak mert férfi, és olyan, hogy tényleg azt, ami már meg van szereve, és ilyen egy feleség, megszerzett vagyontárgy, észre sem veszi. Szerintem, mondja a családanya, azt se tudja, hogy milyen színű a szemem. Különben tényleg nem tudta, mert ezek a

részletek egyáltalán nem érdekelték, lett ez a két gyerek, meg volt az a másik házasságából való kettő, épp elég gond volt ez ahhoz, hogy ezek mellett még a felesége szeme színével is foglalkozzon. Elég tudni, hogy van szeme, majd, ha nem lesz, foglalkozik vele. A feleség a felesége, ami azt jelenti, ő van, és kész, a többit megoldja alkalmi kapcsolatokkal, és meg is oldotta. Különben azok közé tartozott, akik még a volt feleségükhöz is visszajártak.

Visszajárt, hogy néha enyhítse az otthagytás miatti lelkiismeret-furdalást, és kielégítse a nőt, legalábbis ez volt az indok önmaga előtt. Szerette, ha valami mélyebb okot is tud társítani a szexuális vágyához. Hát, ennek is lett aztán következménye, részben, hogy az új feleség kifigyelte az esti futások célját, mert sporttevékenységbe volt csomagolva a szerelmi légyott, s nem volt nehéz kitalálni, mitől izzadt meg a férfi, amikor egy alkalommal utánalopózott. Valamint, ez most a másik eredménye a dolognak, az egyik volt, hogy lebukott. Valamint, hogy a régi feleség teherbe esett, és egy bizonyos összeget kért ahhoz, hogy megtegy a végzetes lépést. A férfi fizetett, mint a kisangyal, annyira összeszarta magát, hogy fel se merült benne, hogy a gyerek nem tőle van, hanem a könyvtárból, Fővárosi Szabó Ervin, itt dolgozott a volt feleség, egy munkatárstól.

Erről a munkatársról azt lehetett tudni, hogy fiatalon nagyratörő terveket dédelgetett, hogy fontos társadalomtudós lesz, akinek a dolgozata révén végre feltárul a magyar társadalom valós szerkezete, nemcsak az a kép, amit Budapestről látnak a döntéshozók, amely szerkezetet ezek után úgy lehet kigyógyítani az aránytalanságokból, ahogyan az influenzát vagy annak szövődményeit gyógyítja egy orvos. Beadnak a társadalomnak egy antibiotikumot, és hopsz, máris megszűnik az aluliskolázottság vagy a munkanélküliség, a törvény előtti egyenlőtlenség, és létrejön a közteherviselés, talán még Erdélyt is visszakapjuk véráldozatok nélkül, vagy legalább Székelyföldet egy korridorral hozzákötjük az anyaországhoz.

54

Ez az a könyvtáros, akiből pont ez nem lett, csak a legszerencsétlenebb figurája ennek a könyvtárnak, aki még könyvtári szinten sem lesz képes az előrelépésre. Egy született bukott arc, akiről a volt feleség, nem tudni, miért, de úgy vélte, valóra válhat a nagy terv, ha melléáll. Csak ez hiányzik, mondta neki az ágyban szeretkezés után, ez a támogatás, amit sajnos otthon nem kap meg, mert a kollégának ugyan volt felesége, de az a közös gyerekek mögött állt és nem e mögött a nagyreményűnek vélt férfi mögött. Ez a reménytelennek látszó és a kapcsolatuk közben és után is reménytelennek maradó kolléga volt az apa, ám annak még annyi pénze se volt, hogy a küretet finanszírozza állami szolgáltatásban, úgyhogy kapóra jött az elvált férj, aki boldogan fizetett még fájdalomdíjat is, nehogy a kétgyermekes anya rájöjjön a turpisságra, mondjuk, így is rájött, de legalább a gyerekekről nem tudott semmit.

Hú, fellélegzett a férfi, amikor megtudta, hogy megtörtént az esemény, és elindította azokat az éveket, amely évek végül is nemcsak alkalmi légyottokba futottak bele, hanem tartósabb kapcsolatokba is. Erről a tartósságról nem ő döntött, hanem a partnerek, akik mindig többet akartak alkalmiságnál, helyette állandóságot követeltek. Minden szeretői viszony olyan, hogy körülbelül egy év alatt a titkos lehetőségeit feléli, kiteljesedik a lehető legnagyobb teljes-

ségig, s elkezdni követelni a titkokon túli világot, hogy meghódítsa Amerikát. Persze fogalma sincs ennek a viszonynak, és annak a nőnek, aki ezt katalizálja, arról, hogy ez a felfedezés milyen következményekkel jár, hogy például ki kell irtani az indiánokat. Ez nem olyan, hogy valami észszerű számítás lenne mögötte, csak az akarat diktál, hogy ez vagy az még és még és még, és nemcsak a szexualitás terén van ez a még, amivel a férfi meg is elégedett volna, hanem még több idő együtt, legyenek benne programok, és legyen benne együttélés, amikor látszik, hogy a férfi tényleg az új nő mellett döntött. Valójában tévedünk, amikor azt hisszük, egy másik emberbe szeretünk bele, mert a folyamatba szeretünk bele, amit azzal a másik emberrel leírhatunk, s amikor a folyamat elakad, vagy végbemegy benne minden, ami végbemehet, például megszületnek és felnőnek vagy majdnem felnőnek a gyerekek, akkor elindul nem az újabb társ, hanem az újabb megkezdhető folyamat keresése.

Egyszer ez a kontrollálhatatlan sodródás a szerelemi viszony kiteljesedésének útján végül ezt a férfit odáig vitte, hogy tényleg az új nő mellett döntött, mert másképp nem dönthetett. Sakk-matt helyzet, az új nő bezsarolt, hogy elmondja a feleségnek. A férfi, bár matematikus volt, akiről sokan azt gondolják, rendkívül okosak, de valójában tök hülyék, a férfi azért, hogy az új nő ne zsarolhasson be, előállt az igazsággal, aminek végül az lett a következménye, ami annak is lett volna, ha az új nő kitálat. Helyesebben, ott még lehetett volna kicsit ügyeskedni, kimagyarázni, de a férfi félt, hogy mi történik a háta mögött, és egy olyan logikátlan lépésre szánta el magát, ahonnan már nem volt visszaút, csakis a válás.

Bár nincs igazán logika az életünkben, de néha mégis érdemesebb a logikusnak tűnő megoldást választani, ha egyáltalán eldönthető, hogy ami logikusnak látszik, az tényleg logikus-e. Mert ki tudja, hogy az-e a logikus, ha lapítunk, és várjuk, hogy az új nő kitálat, vagy pont nem, mert csak ijesztgetés volt, s a házasság megmaradhat. De biztosan az a jó, ha megmarad ez a házasság? Mind ezt csak a későbbi történések ismeretében tudjuk megállapítani, de a megállapításaink nem lesznek objektívek, hiszen csak az egyik történést ismerjük, a másik lehetőség értelemszerűen nem történhet meg, így aztán fogalmunk sincs arról, hogy az milyen kimenetellel járt volna. Most is csak arról írhatunk, ami valójában történt, már ha az itt történeteket valóságnak tekintjük.

Válás közben a kétgyerekes családayát csak egy dolog foglalkoztatta, hogy miképpen tud a legjobban kijönni anyagilag a válásból, ami a hasznon kívül azt is jelentette, hogy megszivatni a volt férjet, és mikor ebben sikerrel járt, akkor logikusan (hogy újfent felhozzuk az emberi gondolkodás szolgálólányát) eszébe kellett volna jutnia, hogy van az a harmadik gyerek, de nem jutott. Azért a logika is megéri a pénzét, olyan sokszor logikátlan, ából egyáltalán nem következik bé, helyesebben az, amit ának vélünk, az ábécé teljesen másik betűje, amiből következhet akár bé is vagy az ábécé bármelyik másik betűje.

A magát kétgyerekesnek vélő családaya rászabadult az internetes portálokra, hogy részben revansot vegyen a férfin, részben szerezzen a hiányzó családi helyre egy új lakost. Számptalan próbálkozása legfeljebb félsikert hozott, de a félsiker olyan, mint félig tudni egy nyelvet, szóval maga a sikertelenség. És még ekkor sem jutott eszébe a harmadik gyerek, hát hogy is jutott volna,

elfelejtette, és nem volt benne olyan szerv, ami akárcsak a szagára vagy a hangjára emlékezni tudott volna.

Hogy mikor jutott eszébe, sajnos nem lehet tudni. Mire ez a regény befejeződik, addig még ez nem történt meg, így arról sem tudunk beszámolni, hogy eszébe jutott-e, s ha igen, milyen következményekkel járt ennek a múltnak a felelevenítése, hogy egymás nyakába borultak, és csüggttek egymáson szótlanul, mint Petőfi Sándor és az anyukája, vagy értetlenül és gyanakodva nézték egymást, helyesebben egymás számát a telefon kijelzőjén. Vajon miért keres?

Felejteni kell, csak így maradhat ember az ember, gondolta valaki, most nem érdemes megnevezni, egy általános szereplője ennek a könyvnek, vagy a történelemtanár, aki épp az ötödik órát tartja, és egy héttel ezelőtt volt, a teremtés valamely más napja volt, hogy szóba került, de azóta senki nem figyelt rá, mi történik vele. A hétvégét kellemes sörözéssel töltötte, az nem számít alkoholizmusnak, csak szomjoltó, ezt mindenki tudja, különösen a történelemtanár és a skandináv krimikben a nyomozók, akik napközben rendszerint csak sört isznak, és csak este fogyasztanak alkoholt (viszkit). A gyerekeket várták, de csak egy telefon jött, hogy nem jönnek, mert ezernyi dolguk van, s hiába főztek három fogást, egy fogásra sem tartanak igényt. Esetleg, ha bedobozolják és elviszik, akkor megeszik, ha épp nem lesznek tele, mire a feleség mondta, hogy menjenek a picsába, ez nem kifőzde, hanem az otthonuk. Pedig már azoknak a gyerekeknek ez nem volt az otthonuk, igaz, más otthonuk sem volt, de arra törekedtek, hogy legyen, s az még véletlenül, még a közelében se legyen a valahai otthonuknak, nehogy a szülők odaugrálgassanak napközben és belépőfázzanak az életükbe, épp eleget pofázhattak huszonöt év alatt, most már neveljék egymást, vagy vegyenek egy kutyát, mint a biopiacos házaspár, aztán annak adjanak utasításokat.

56

Egyébként ez is lett, bár ekkor még ezt a szülők nem tudták, de egyáltalán nem volt megoldható számukra az az érzelmi úr, amit a gyerekek elköltözése hagyott, hiszen az alatt a huszonöt év alatt gyakorlatilag megszűntek azok az érzelmi csatornák, amelyek pusztán a két szülőt kötötték össze. Az összekötés majdnem kizárólagosan a gyerekeken keresztül vagy valamilyen módon tematikusan őket érintve történt meg. Még szexre is úgy készültek, hogy először elkezdték szidni az épp kamaszodó leszármazottakat, s ez alakított ki közöttük olyan közösséget, amire már egy testi kapcsolat is építhető. A gyerekek iránti ellenszenv vagy inkább sértettség biztosította a közös érzelmi alapot. Telefonáltak, hogy nem jönnek, kicsit több sör marad így nekem, gondolta a történelemtanár, s kicsit homályosan emlékszik csak arra, hogy mi is történt ez alatt a két nap alatt, amikor hivatalosan pihenőidőn volt. Sorozatot nézett, de túl gyakran elvesztette a szálakat, nem is értette, hogy egy olyan ostoba országban, mint Amerika, hogyan tudnak ilyen komplikált sorozatokat gyártani. Mindegy, legalább jövő hétvégén is megnézheti, nem kell sorozatot váltani, megszokta már a szereplőket, meg a szinkronhangjukat is, csukott szemmel is tudta az eseményeket kísérni (valójában ez csak egy illúzió volt, mert nyitott szemmel sem).

Aztán jött a hét, s mint korábban ismertettük, most is éppolyan érzésekkel ment be dolgozni. Szerda van (közben a hétfő és a kedd észrevétlen eltelt), ötödik óra, tatárjárás. Olyan szenvtelenül tudott beszélni emberek felkoncolásáról, gyerekek és asszonyok leöléséről, mintha nem is emberekről, hanem inkább hangyákról vagy ellenszenves bogarakról beszélt volna. A tények felsorolása még így is megragadott egy tanulót, aki nem tudta elképzelni, milyen lehetett egy olyan korban élni, amikor az ellenség, ez esetben a tatárok, élvezetet lelnek abban, sőt, jogosnak érzik más emberek leölését. Hogy lehet az? Most is ezt csinálnák az emberek, ha nem lennének törvények? Ezt meg is kérdezte ez a tanuló a történetárától, aki gondolkodás nélkül rávágta, hogy ezt, meg van, ahol csinálják is, és megnevezett néhány háborús gócpontot, amely gócpontok persze olyan országokban voltak, olyan messze, hogy egyáltalán nem tudták a budapesti tanulók az ottani lakosokat tényleg embernek tekinteni, inkább úgy gondoltak az ilyen háborúkra, mint valami ismeretterjesztő vagy épp kalandfilmre. Meglepő, de ez akkor is így volt, ha azokról háborúkról esett szó, amelyek annyira közel voltak, hogy a robbanások hangja átjött a határon, mint a délszláv háború esetében, vagy akár olyankor is, amikor a háború konkrétan magyarokat, csak határainkon túl élő magyarokat érintett, mint például az orosz–ukrán háborúban. Ha nem nálunk robbantanak, az csak a tévében van, a valóságban nincs. És, fűzte hozzá a tanár, mikor a diákok a fentebb írt mondatokat végig gondolták, ahol nem ez van, ott az emberek alig várják, hogy végre olyan helyzet alakuljon ki, hogy gátlástalanul öldököljenek. Ebből a diákok számára egyértelművé vált, hogy a tanárnak nemcsak a kamaszokról lesújtó a véleménye, hanem általában az emberről, az életéről vagy csak a saját életéről, de úgy gondolja, hogy mindenki élete éppolyan, mint az övé. Olyan, mint az írók, akik nem győzik rettenetes önképüket a világra vetíteni, holott nem mindenki ébred másnaposan, lelkiismeret-furdalástól gyötrődve, mert már megint nem a törvényes társával töltötte az éjszakát, bebaszva, és nincsnek tele megbántottsággal, hogy mért nem elég sikeresek, és mért nem törnek be a német vagy az angolszász könyvpiacra.

57

A kérdező diák pakolt és erre a vérengzésre gondolt, meg hogy majd otthon ezt megbeszéli a barátjával, mármint az otthon alatt a barátja otthonát értette. A barátja szülei nagyon jófejek, és megengedték, hogy már tizenhat évesen együtt éljenek, együtt járnak velük például nyaralni is, meg mindenhová, csak haza nem szeret menni, mert az apja rettenetesen iszik, és az anyja is időnként betársul. Nemcsak az rossz, ahogy viselkednek, hogy néha tettlegesség, ami túlmutat a poharakba való töltögetésen, hanem látni, ahogyan az apád és az anyád lebutul, azt a tekintetet nézni, ami kiüresedik, nincs benne semmi. Így néznek egymásra és a gyerekükre, mondhatni a szemük fényére, ami persze most egyáltalán nincs, és a végén részegen, mégis hallani, hogy az ágyban mit csinálnak.

Mindenki azt hiszi, hogy ezen a két szereplőn keresztül megérkezett egy alacsonyabb társadalmi réteg is a könyvbe, hogy végre szociológiailag is teljes palettát nyújtson az olvasónak, hasonlót, mint amelyet a tehetségtelen könyvtáros, az elvetetett gyerek apja tervezett, de nem. A jómódúak éppúgy vedel-

nek, mint a szegények, éppannyi közöttük az alkoholista, csak jobb minőségű alkoholt fogyasztanak. Ezért, valamint az orvosi kapcsolatainknak köszönhetően... Azok is isznak, mármint az orvosok, különben néha együtt is isznak, mert a barátinak nevezett összejövetelek nem tekinthetők másnak, mint csoportos ivászatnak, amikor kezdetben magas szintű (és rendkívül költséges) szabadidős elfoglaltságokkal kérkednek, majd valamely közéleti kérdés kapcsán magukból kikelve üvöltöznek, szidják mondjuk a zsidókat (ha nem éppen zsidók), a tőkét, aminek ők is haszonélvezői, vagy az épp aktuális kormányzatot, végül képesek a székely himnusz (akkor is, ha zsidók) vagy egy végletekig elhasznált magyar népdal (Erdő, erdő, erdő) hangjaira újra összebékélni, s közben elfogyott ki tudja hány liter jó minőségű bor. Szóval a gazdagoknak a jobb alkoholnak és az orvos ismerősöknek köszönhetően jobbak az életkilátásaik. Amíg egy egyszerű alkoholista munkás, ő ugye nem szerepel ebben a könyvben, legfeljebb, ha elhívnánk megszerelni a villanyt. Nem is tudom, belefér az időbe elhívni, vagy úgymint kilógna a sorból? Azt hiszem, inkább nyaralás után hívjuk, s akkorra már ez a könyv elkészül, egyébként megint az Adriára megyünk (az Adria behelyettesíthető más desztinációkkal, hogy minden turista otthonosan érezze magát e sorokat olvasva), megengedhetjük magunknak, sőt, ez kifejezetten jár nekünk. Ezért aztán a villanszerelő sorsa kimarad a hozzá hasonló sorsokat valójában egyáltalán nem tartalmazó könyvből, jobb is, hogy kimarad, magányos lenne. A feltörekvésnek is van ára, hogy ugyan bekerülsz, de hogy néznek rád, főleg azután, ha már megszerelted a villanyt.

58

Egy ilyen alkoholista, aki nem kerülhet bele ebbe a könyvbe, már az ötvenes éveiben búcsút vesz a munkahelyétől, mert olyan súlyos betegségekkel küzd, látatlanban leszázalékolják, amíg egy értelmiségi alkoholista sokszor a hetven vagy hetvenöt évet is megéli. Volt egy ismert költő, méghozzá a legjobbak közül való, aki híressé vált azzal, hogy nem emberekről írt mélyen egzisztenciális verseket, hanem madarokról, történetesen verebekről, meg plüssmackókról, koalákról. Ez az egyébként kiváló alkotó, egyszer meg fogjuk még említeni, ott konkrétan megírjuk a nevét is, alkoholfüggéssel együtt is elélt nyolcvanegy évig, pedig ő például kizárólag rossz minőségű alkoholt fogyasztott. Meg volt győződve, hogy neki a legjobb minőségű járna, de mivel azt nem tudja ennyi munkából sem finanszírozni, mert rengeteget dolgozott, nemcsak verset, prózát is írt, fordított szakmányban, még Hegel Esztétikáját is valamint a Júlia- és Tiffany-füzeteket. Ebből látszik, hogy tényleg mindent megpróbált, meg hogy a ponyvairodalom miképpen függ össze a jénai mester filozófiájával. „Az elbeszélő nem alakíthatja azt költőivé, ami lényegében prózai. Művészetében a gyakorlati célszerűség törvénye dominál.” Nem olyan bonyolult a világot egységben látni. Mivel a legjobb italokat így sem, ennyi munka árán sem veheti meg, a középeket meg nem választja, mert mindig is utálta a középszerű dolgokat, úgyhogy maradt a legrosszabb, és ezzel az adottsággal tudott nyolcvanegy éves koráig élelni, mert értelmiségi volt.

A lány (a magyar nyelv lehetővé tette volna mindaddig a szövegben, hogy fiú legyen, hihetetlen szabadság, ez menti meg a nőgyalázó magyar költőket, például Szabó Lőrincet, a megvetéstől, mert a verseik, ha letakarjuk a szerző nevét, mindkét nem irányából olvashatók. Persze csak akkor, ha nem kom-

ponálnak bele egy női nevet, hogy Flóra vagy Lilla vagy Júlia például, de hát egy bizonyos kor fölött az ember tudja, hogy nevet említeni halálos véték, mert könnyen elcseszi, és akkor magyarázzkodhat, ha a másik egyáltalán kíváncsi a magyarázkodására). A lány majd a barátja otthonában fog erről az emberi szenvedélyről, a pusztításra való hajlamról beszélni, de estére elfelejtette, mert a barátja anyukája olyan kedvesen fogadta és kínálta az aznap főzött eledellel, már ha az eledel tekinthető főtt ételnek, hogy teljesen kiment a fejéből az emberi jellem vérengző negatív oldala, pedig ez a kínálás sem pusztán a jószándék által volt katalizálva.

Ez az anya rettegett, hogy kettesben marad a férjével, mert ha a fiuk elköltözik, úgy járnak, mint a történelemtanár és a felesége. Bár igazság szerint nem tudták róla, hogy hogy járt, mert a történelemtanár életét olyan átlagosnak tartották az iskolában, hogy semmiféle szóbeszéd nem volt felőle. Senki nem tudta, hogy az emberek és az élet iránti gyűlölete tulajdonképpen abból fakad, hogy az időszámítás neki már a végéhez közeledik, s hogy ezt a véget senki nem bírja ki, és hiába van még tíz év, de milyen évekhez juttatja őt el! Olyanokhoz, amiket már csak azért él le az ember, mert betegesen ragaszkodik az élethez. Olyan méltatlan állapotban is képes élni, amikor már tényleg visszataszító lény, még önmaga számára is, és persze nincs tatárjárás, hogy a száguldó lovasok lenyilaznák vagy kardélre hányják azokat, akik olyan lassan mozognak, hogy nem képesek elbújni a veszély elől. Ezért is hülye felvetés, hogy a támadók öregeket gyilkoltak, persze, hogy öregeket gyilkoltak, a fiatalok már rég megléptek, és ez még egy vírus esetében is így van, nemcsak ha a tatárok támadnak. Mert ki tud olyan fürge lábú lenni, hogy elfusson a vírus elől, hát nem az öreg bácsik meg nénik, akik már amúgy is annyi betegséget cipelnek, hogy csak úgy tudnak menni, hogy szinte állnak.

Az anya kedveskedett a lánynak, és a lány tényleg úgy érezte, hogy itt otthonra lelt. Csak később, amikor a fiú lapátra tette, akkor derült ki számára, hogy ő semmit nem jelentett ennek az anyának, mert ez az anya a következő lányt éppannyira szerette, s mikor néha a szakítás után rátelefonált, csak pár mondatot mondott, a lehető legrövidebbeket, igen, nem, meg hogy ne haragudj, nem érek rá. Csak azért volt szeretve, ami a funkciója volt. A gyerekük szerelme, aki képes azt a fiút otthon tartani, és segít a fiú életét még inkább a szülőkhöz láncolni, de ezt persze most, amikor a vérengzésről akart volna beszélni, még senki nem sejtette. Senki nem gondolta, hogy ez az anya bizonyos értelemben ezeknek a vérengző barbároknak az örököse.

Kedvetlenül ébredt. Ilyen váltásoknál lehetne sorkihagyással élni, mint eddig, de nem élt. Nem akarta, hogy elkülönüljenek a történetek, minden történet egy történet, akkor is, ha mások a szereplők. Eszébe jutott, hogy korábban épp ellenkezően gondolta, hogy megkönnyíti az olvasást, a tartalmi váltást, ha van sorkihagyás. Majd utólag megváltoztatja, ha még akkor is úgy gondolja, mint most. De lehet úgy is, hogy a regény elején van sorkihagyás, amivel arra utal, hogy itt még elkülönülnek a sorsok, a második felében pedig nincs, mert minden sors ugyanolyan, nincs értelme különvalóságként kezelni. A kritika erre persze csak a halálom (halála) után jönne rá, ezért is jó, hogy itt megírom (megírja).

Kedvetlenül ébredt. De konkrétan kicsoda? Rohadt sok ember ébred kedvet-

lenül, közülük melyik szerepeljen? Legyen egy általános, mindenkire kiterjedő szereplő, akit aztán majd lépésről lépésre szűkíték, egyre megfoghatóbbá téve ezáltal a sorsát? Hát legyen.

Kedvetlenül ébredt, hogy lehetne ilyen hangulatban, mondjuk úgy, kedv nélkül egy regényt folytatni, vagy az életet. Egy néni volt vagy egy bácsi, aki egyedül élt, és semmi oka nem volt, hogy ezen a napon ezt az életet tovább folytassa. Legalább egy évvel korábban lenne, gondolta, de valójában tíz évvel korábbra gondolt, bár már akkor sem volt jó, hiszen már akkor is egyedül élt, csak azt hitte, hogy bár eltemette, akivel együtt élt, egy bácsit vagy egy nénit, de a megcsonkult család is valamilyen család, és az ott van körülötte. Persze ott is volt, mert féltették őt is, meg magukat is a veszteség miatt, de végül a fiatalok (ahogy általánosan meg szoktuk őket nevezni) elindították a saját életüket, a néni vagy a bácsi meg ottmaradt a maga életében, a valahai családi otthonban egyedül.

Néha arra gyanakodott, a gyerekeket bosszantja, hogy fenntartja ezt az otthont. Nem háttér nekik, hanem egy hatalmas vagyon, méghozzá passzív vagyon, aminek a fele amúgyis jogosan az övéké, és ha a néni (a bácsi verzió lekopott, pedig valójában bácsiról volt szó, ennyit a valóság és a művészet egymásrahatásáról, valamint a művészi igazság és a valóság viszonyáról). Ha a néni megválna ettől, és venne magának egy életkorának megfelelő méretű lakást, akkor az a vagyon most megkönnyítené az életüket. Jobb minőségű, s nem utolsósorban a nénihez vagy a bácsihoz (már megint visszatért a bácsi is, biztos csak pisilni ment ki) közelebb is tudnának lakást vásárolni, és ez a néni vagy bácsi érdekeit is szolgálná. Arról nem is beszélve, hogy sokkal könnyebb volna egy olyan lakásban élni, amiben nincsenek túl nagy terek, minden közel van és korszerű. Ezt gondolják, gondolta a néni és a bácsi (most már nem, vagy bácsi, hanem és bácsi, jelezve, hogy mindketten ezzel a problémával küzdenek, de feltehetőleg külön lakásban élnek, mert ha együtt laktak, akkor az egyikük nem halt volna meg, mint korábban írtuk, hogy meghalt, és ebből adódik az ingatlanprobléma felvetése meg persze a kedvetlen ébredés). Meg azt gondolják, hogy milyen volt régen, amikor még mondjuk úgy, ők osztották a lapot, de most már az unokák sem akarnak velük feketepétert játszani. Ha épp abba az életkorba jutottak, hogy felnőtt unokák vannak, akkor persze nekik kéne a lakásból kivethető pénz, hogy ők is elindíthassák az önálló életüket, szóval az ő életüket terheli meg a fenntartott otthonként értelmezett passzív vagyon. Olyan rövid az, ami hátravan akkortól, amikor reménytelen élni, és mégis olyan hosszú, adott esetben évtizedek. Van úgy, hogy marad ebből egy olyan évtized is, amikor megkeserítik, mármint a néni és/vagy a bácsi, a gyerekeik életét, mert állandó felügyeletre szorulnak, vagy be kell költöztetni őket egy intézetbe, és rámegegy a lakás ára, amiből korábban maguknak, később a gyerekeiknek terveztek lakást venni.

A bácsi és a néni, akik nemcsak hogy nem laktak együtt, de nem is ismerték egymást, holott ismerhették volna, hiszen nem laktak messze egymástól, de nem ismerték. A fiatalok (ahogy mondani szokás) nem is értették, mért nem ismeri minden öreg egymást, pedig igazán jó volna nekik a társaság, meg hát

egyformák, mert az öregeknek (ahogy mondani szokás) nincs olyan neve, hogy János, Eszter, Péter, Edit, Nóra, László, Zoltán, Zsuzsa, Kati, Ági, ők egyformán csak és kizárólag öregek.

Nem ismerték egymást, ezért nem egymásra gondoltak, hanem arra a nénire és bácsira, akit elvesztettek, hogy mikor éltek, még mennyit veszekedtek, és kiabált az a bácsi és az a néni, aki most sok éve hallgat egy temetőben. Kimennek a sírhoz, és leülnek a szomszéd sír szélére, arra, amire nem név van írva, hanem csak az, hogy Mamikám, és megkérdezik tőle, hogy mondd, szívem, rosszul csinállok valamit? De a sír nem válaszol, mert aki ott van, nem él, nincs neki a sír mélyén lelke, ami ilyenkor kiröppenne, vagy az égből vissza, galamb vagy legalább veréb formájában, és rátelepedne a néni vagy a bácsi vállára, és belesúgná a fülébe, hogy ezt jól csináltad, azt meg rosszul, vagy hogy csak így lehet csinálni, mert azzal, hogy egyedül maradtál, már ki lett jelölve az út, hogy nem lehet másképp. Ült ott a Mamikám megnevezésű sír peremén, elmondta, mi történt azóta, hogy az a másik, a valahai társ nincs jelen az életében, és hogy mindent úgy csinál, ahogy megbeszélték, de hiába, mert a másik már nincs benne, és innétől minden egészen más. Erre gondolt, mikor hazafelé ment, meg hogy van-e még olyan ruhája, amit közösen vettek, vagy már azok közül mindegyik tönkrement, ahogyan tönkrement az utolsó válás után az esküvős jelenetben még fiatal nőekkel páváskodó férfi valaha divatos ruhatára is.

Elmosogatok, gondolta, azzal legalább elindul a nap, valami tevékenység, aminek úgymond van látszata, és telik közben az idő, s talán jobb lesz egy bizonyos mennyiségű eltelt idő után. Belemozgatja magát az életbe, meg ha leírja, ha épp az íróról van szó, akkor a regény is halad, telnek az oldalak, telik az élet. Most hosszabbat szeretne, mint az eddigiek, de rengeteg ideje van, már senki nem várja tőle, hogy ezt is megírja (leélje). Elég sokat írt ahhoz, hogy legyintsenek rá, ez az író már kiadott magából mindent, és az is épp elég sok ahhoz, hogy el lehessen olvasni. Biztos csak ismétli magát, nincs már abban az életkorban, hogy valamit változtasson vagy tágítson, esetleg mélyítsen azon, ahogyan a világot látja. Abba kéne hagynia az írást, mert a végén még azt is megalázza, ami korábban, ha nem is remekmű, de legalább elfogadható, s egy bizonyos olvasói réteg számára közkedvelt volt. Tényleg, mit keres még ezen a helyen, minek jött be dolgozni, minek megy le a munkahelyi büfébe ebédkor, minek tesz fel kérdéseket, már régen nem ért semmit, és felesleges neki elmagyarázni, mert öreg. Otthon még elvan, abban a környezetben, amit már ismer, azok között a technikai eszközök között, amiket még képes működtetni, nem vár már tőle senki semmit, épp azt várja, hogy ne várjon semmit.

Van ideje annak, aki öreg, ha író, akkor pláne, s remélhetőleg addig, mármint a vanidő alatt összeszed annyi keserű történetet, hogy egy ilyen, a korábbiaknál nagyobb méretű könyvet is megtöltsenek. Ha meg nem, akkor majd leírja a mosogatás után az ebédfőzést, a mosást, a takarítást, s ha mindezt aprólékosan és többször is szóba hozza, tulajdonképpen meg is van a könyv. Ráadásul az élet ilyen szintre redukálása az emberről való gondolkodás radikális változását is jelzi. Van egy újdonsága, legalábbis azok számára, akik nem olvastak még ilyen könyvet. Felveti a mi az ember kérdését, amit minden ed-

digi kor megpróbált úgy megválaszolni, hogy az emberi természet mibenlétét megemeli, mintegy önmaga fölé, helyesebben azon biológiai meghatározottságok fölé, amely meghatározottságokra alapul ez a természet.

Abba kellett hagynom (az elbeszélő konkrét személy), mert a szomszéd bácsi elesett, és nem bír felállni, a fia épp dolgozik, beültetem a fotelba. Azt mondja, milyen jó ülni, s hogy ne menjek el, mert el akar mesélni egy történetet, arról, hogy hogyan rabolták el a mentősök, s vitték be a Jánosba (budai kórház, itt haltak meg többek között: többek). Tudja, hogy elbeszélő vagyok, és úgy gondolja, ha elmeséli, és én továbbadom a történetet, akkor valami marad utána. Holott senki után nem marad semmi, mert ami marad, már régen nem mi vagyunk. Három részből állt az eset, mondja szisztematizálva a történetet. Azt hiszem, ez a gondolkodás egyik nagy csapdája, a rendszerbe helyezés, mert a rendszer kizárja azokat az apróságokat, amik nem férnek bele vagy egyenesen cáfolják a rendszert, amely apróságok adott esetben mégis meghatározói lesznek a történéseknek. Az első volt, mondja, az, amikor elvitték, valójában inkább azt kéne mondani: elrabolták. A második volt, amikor tizenkét órán át fogva tartották a kórházban, a harmadik, amikor hazahozták. Később azt állították, hogy a felesége hívta ki őket, állítólag azért, mert egy husáanggal fejbe vágta. Régóta idegenkedtek egymástól, egy légtérben sem szerettek lenni, s most mégis ettől a nőtől függött minden perce, például, hogy tud-e szólni valakinek, hogy emelje fel a földről. A néni amúgy nem élt vissza a helyzetével, nem akart a sorssal vetélkedni, ami úgy néz ki, most minden külső beavatkozás nélkül is megbünteti a bácsit. A bácsi még akart mesélni, mert elfelejtette, hogy már elmondta, amit el akart mondani.

62

Vajon ki hal meg előbb, a bácsi vagy a regény?

Ezzel. Visszajöttem a szomszédból, valójában, ha ragaszkodnék ahhoz, hogy a műalkotás a valóság tükröződése, be kellene vallanom, hogy az eset nem a szomszédban volt, a szomszédban mások laknak, olyanok, akik még egy lendülettel felszaladnak a negyedekre, és még nevetésre sem méltatják az elhagyott csoszogókat. Ezzel (folytatom az előző bekezdést, a bácsi elrablása előttről) aztán másodlagossá teszi a biologikumot, és a gondolkodást, a szellemi működést és az ezzel összefüggő eszmeiséget, moralitást, amelyek egyedül teszik emberré az embert, ülteti az első helyre, azt sugallva, hogy ezek a mondhatni, isteni eredetű energiák működtetik az életünket, holott nem. Ahogy telik-múlik, mindenki számára bizonyossá válik a tévedés, hiszen a gondolkodás egyetlenegy dologra tud csak fókuszálni, ez pedig a test. A test a lelke mindennek, korábban (fiatalabb korban) is az volt, de mivel csak olyan testi működések voltak benne, amelyek eszmeileg is megindokolhatók, és amúgy jók is, étkezéskultúráról beszélünk és szerelemről, de ki beszél erről már öregen, amikor minden testi működés kifejezetten erőfeszítésbe kerül. Lemenni a friss levegőre az emeletről, hát biztos, hogy hasznos, de mégis, nem lenne biztonságosabb otthon maradni, négy fal között. Az ilyen problémára fókuszáló könyv szociológiailag is újdonság lenne, hisz hangot ad egy olyan társadalmi csoportnak, amelynek úgyszólván nincs hangja, ha van, rendkívül halk, ha nem halk, senki nem figyel rá. Ezért aztán alig kapnak nyugdíjmelést, a világ úgy egészében leszarja őket, még a reklámok is, legfeljebb, ha valami új gyógyszerről van szó, de azzal is inkább

a gyerekeikre akarnak hatni, ahogyan a gyerekkönyvkiadók a szülőkre, hisz a célközönség nem a fogyasztó, hanem a vásárló.

Elmosogatott.

Mennyit kiabáltunk, mert valami nem volt jó a másikban, elkerülte a házimunkát, összevissza dobálta a cuccait, nem akart beszélgetni, nevetni, megsimogatni. Kiabáltunk, mert azt akartuk, hogy változzon, gondolta a néni és/vagy a bácsi, azt akartuk, hogy legyünk többet együtt legalább az ágyban, mert az jó, kicsit elpirult, megijedt, hogy látszik rajta, mire gondol. Ezt biztosan gondoljuk, hogy csak a bácsi gondolhatja, de ez merő tévedés. El sem tudjuk képzelni, hány nőt hanyagol el a házastársa, és ez a nő hányszor mondja fel, mint egy litániát, hogy a családért mégsem változtatok, később meg, hogy ez mekkora tévedés volt az életében. Persze, mikor erre a tévedésre rájön, nem lehet már korrigálni, mert nincs, akit ott lehetne hagyni, és nincs, akiért ott lehetne hagyni, mert egy olyan korba ért, amikor már nem marad más társa, csak az egyedüllét. Mért nem hagytam ott csapot-papot akkor, amikor. Amikor nem hagyott ott csapot-papot.

Kiabáltak egymással, válással fenyegetőztek, de nem váltak és változtatni sem tudtak azon, ami rossz volt. Mert olyanok voltak, amilyenek, amilyenek mindahányan vagyunk, és senki nem tud megváltozni. Ha megígérte, hogy más lesz, jobban fog szeretni és figyelni és kedves lenni, alig pár hónap telik el, feledésbe merül a válással való fenyegetőzés, és ezzel egyritmusban teljesen elfelejtkezik erről az ígéretéről, és éppolyan hanyag és nemtörődöm lesz a másikkal, mint volt korábban, az ígéret előtt. És most, amikor már semmin nem lehet változtatni, gondolta a néni és/vagy bácsi, most tudnék, holott éppúgy nem tudott korábban sem, miképpen most sem, csak akkor úgy nézett ki, helyesebben most úgy néz ki, mintha akkor meg lettek volna a változtatás feltételei, nem utolsósorban a másik ember, de éppúgy nem voltak meg, mint ahogyan most sincsenek meg, hiába volt meg a másik ember. Hogy örülne most annak a rossznak, amit akkor rossznak látott, mert az most jó volna, de amikor benne van, akkor azt gondolja, hogy rossz. Nem tudja megbecsülni azt, ami van, mert azt gondolja, másnak kéne lennie, mert az a más a jó. Összeveti a saját sorsát a barátnői vagy épp a barátai sorsával, és mindenki sorsát az övénél jobbnak látja, mert mindenki olyan sorsot mutat fel, amivel a magáét a másiké fölé tudja helyezni, holott azok is éppolyan vagy még rosszabb sorsok voltak. Azzal próbálják jobba tenni, hogy más sorsok fölé értelmezik, és olyan eseményeket és pillanatokot árulnak el abból a sorsból, amely sors amúgy minden más sorshoz hasonlóan rossz, olyat árulnak el, amely pillanatok egyértelműen csakis és kizárólag jóként értelmezhetőek. De erre is csak akkor jön rá, amikor már régen nem tartja azokkal a barátokkal és barátnőkkel a kapcsolatot, mert azokat is leköti a saját magányuk és a testükkel való bajlódás, a fizikai nehézkedés, ami bizonyos korlátozottságokat vitt az életükbe. Vagy már meghaltak, fiatalon, nem abban a sorrendben, amiben várható volt, mert még véletlenül sem az hal meg először, aki a leginkább kizsigerelte a testét, hanem épp egy olyan nő, aki akkurátusan vigyázott magára. Az alkoholfogyasztók és dohányosok csak jóval ezután következtek, akár tíz, tizenöt évet is ráhúzva a korán elhalálozott barátnőre vagy osztálytársra.

Jól vagy, kérdezte valamelyik gyereke, vagy ha csak egy volt, akkor a gyereke a telefonban. Persze, mondta a néni és/vagy bácsi, jól vagyok, meg hogy minden rendben. Nincs szükséged valamire? Nincs, mondta, mert tényleg nem volt szüksége semmire. Amire szüksége volt, azt úgysem kaphatja meg, most az, hogy van-e itthon spagetti, hát persze hogy van, meg tojás, meg majd hozzák az ebédet, mert egy idő óta rendeli, így gazdaságosabb, meg nem is volt már kedve főzni. Egy emberre főzni, az szinte lehetetlen, nincs az az adag, nincs olyan szakácskönyv, hogy Ételek egy idős bácsinak vagy néninek (hopp itt egy piaci rés, ami megkönnyítené a rokonoknak a karácsonyi ajándékvásárlást is). Ha főzne, egész héten azt kéne ennie, vagy kiönteni, az meg milyen pazarlás már. Egy ideig próbálkozott a fagyasztással, hogy adagokra szedi és elteszi, majd előveszi, ha épp azt kívánja meg, de csak gyűltek és gyűltek a dobozok, végül megtelt a mélyhűtő. Mert végül is nem az étkezés megoldása volt ebben a fontos, hanem a csinálás, és a megtelt mélyhűtő ettől a csinálástól vette el végérvényesen a kedvét. Mert nemcsak az utolsó órán vesz vissza mindent a sors, hanem folyamatosan veszi vissza, s az utolsó órára már alig marad valami, bár az a valami persze a legfontosabb, az élete.

Azért néha összedobt ezt-azt, igaz, már nem sikerül úgy, mint régen. Császármorzst csinálni és összetúrni az aransárga tésztát és rátenni az eperlekvárt, ezt is ő csinálta, a tetejére a fehér porcukrot és nézni, ahogyan a gyerekek szinte belapátolják az egészet, és olyan boldogok. Ennek az öröme az elérése, ennek az akarása volt az akkori siker titka, ami valójában nem volt titok. A gyerek vagy a gyerekek, ha mindketten felhívták, konstatálták, hogy apu vagy anyu jól van, szóval a szülő iránti felelősség gondolata mára is ki van pipálva, beállhatnak a saját élet mögé teljes erővel, tolni azt a szekeret, amin már nem ül rajta a valahai nevelő. Születésnapja lesz a néninek és bácsinak, biztos egy napon születtek, csak nem egy lakásban laktak. Nem kell feljönnetök, nekem ez már inkább rossz, mint jó, de hogy ünnep, ha ünnep, akkor fekete betűs. De azért felöltözött. Azt a szép ruhát vette fel, amiben azt gondolta, mindig is szép volt, és megcsinálta a haját is. Vajon feljönnek?

Elgondolkodott, aki ezt a könyvet írja, hogy ez a néni és/vagy bácsi azonos-e valamelyik korábbi szereplővel, csak egy későbbi életkorban van megragadva az élete, s hogy egyáltalán érdekes-e, ha épp azonos, hogy mondjuk ez a neurológus, a történelemtanár, a pszichológusnő, a fia szerelmét befogadó anya. Bármelyik lehet, s ha így döntünk, mélyebb kohéziót is érzékelhetünk ebben a könyvben, hogy ezáltal vagy ennek révén átfogja az emberi életet, különösképpen annak boldogtalanabb részét, vagyis azt a részét, amikor ki merjük mondani azt, hogy nekünk ez az élet, ahogyan egyébként másnak sem, nem jött be, ha bejött, elég gyorsan elkezdett kifelé menni.

Bizonyos életkor után, amikor nincs már perspektíva a jövőben, az elmúlt életet egy gyorsan elillanó történetnek észleljük, amiben persze mennyi minden volt, de hát hol van már az a mennyi minden, s hiába mondja valaki, hogy még húsz év is van előttünk, azt a húsz évet már nem tudjuk érvényességgel megtölteni. Elidegenedik minden tőlünk, új használati eszközök vesznek körül, bekapcsolni sem lehet őket rendesen, újfajta étkezési és viselkedési szokások, amelyekhez már nincs erőnk és kedvünk alkalmazkodni, s ha szépen

felöltözünk és tükörbe nézünk, pontosan azt látjuk, hogy a világ hány évvel ezelőtt volt érdekes számunkra, s hány évvel ezelőtt voltunk mi a világ számára érdekesek. Mert ott, abban az időben, ahol és amikor még érvényesnek talál-
tuk az életünket, ahol és amikor nők voltunk és férfiak, akik akartak valamit maguktól és egymástól, meg hát mondjuk ki ezt a felületes, ámde mindenké-
pen érvényes szót, az élettől, ott akadt el a ruházódásunk és az ízlésünk. Be-
lenézünk a tükörbe, van olyan, ami embernagyságú, mert korábban szerettük
lecsekkolni, hogy elég jól nézünk-e ki, és azt látjuk teljes méretben, hogy most
is jól nézünk ki, holott csak a múltunk felől látszunk jól kinézőnek, a jelenből
nézve divatjamúltak vagyunk, egy elmúlt idő szereplői. Vajon feljönnek, kér-
dezte a néni és/vagy bácsi.

Igen, most hozott döntést az író vagy az, aki felelőse ennek a könyvnek, aki
kimásolja az író fejéből ezt a zavaros történetelméletet. A döntések rendkívül
fontosak, még egy regény esetében is, a rossz döntések is, de erről már koráb-
ban írtam. Igen, legyen ez a néni vagy bácsi valamely korábbi szereplő jövője,
akár legyen mindenkié, bár mindenkié csak úgy tud lenni, hogy a másik (a
többi) nénit és bácsit is beemeljük a képbe, kivéve azokat, akik meghaltak ide-
jekorán, így szokás mondani, bár nem tudni, mit jelent az idejekorán, mert egy
húszéves számára az ötvenes éveit gyűrő ember már öregnek számít, a haláluk
nem jelent váratlan meglepetést, sem megrendülést, legfeljebb, ha konkrétan
az apukánkról vagy az anyukánkról van szó.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Töredékes történetek

Hancúroznak az iguánák a tóparton, időtlen idők óta itt élnek, a teraszról csodáljuk őket. Pontban este hatkor hókócsagok érkeznek, a közeli mocsárvilágban élnek az aligátorok társaságában a mikozuki indiánok földjén. Egy-egy aligátor olykor Ferdinandyék közelében is felbukkan, a kutyát sétáltató lakók ilyenkor kicsit gyorsabbra fogják a hazatérést a szivarszagú, rumos illatokkal terhelt Little Havannához közeli lakóparkos övezetben. A konyhában Hófehérke – Maria Teresa Reyes – sürgölődik, ananász, tamarin és érett guava kerül az asztalra. Egyszer régen az író nagyon kikapott miatta Chicagóban, amikor a magyar kolóniába ment tömör novelláit felolvasni. Előzőleg azt ígérte, elviszi magával a kubai feleségét is. Aki mellesleg kislánykorában ügyvéd apja mellett ugrándozott egy havannai bisztróban a két Castro és Camilo Cienfuegos társaságában. Ferdinandy „bűne” az volt, hogy a neje nem fekete.

Annyi év elmúltával a floridai éjszakában ezen a régi történeten derülünk. Közben pakolgatjuk az óriási betűkkel megírt novellatöredékeket. A latin kispróza magyar mestere, aki Franciaországon át jutott el a Puerto Ricó-i egyetemre, majd több mint harmincévnyi tanítás után Miami-ban telepedett le, erősen küzd a látással és a járással is. A lakásban, az autóban, a teraszon mindenütt található egy-egy Trabant. Ez a beceneve annak a járókeretnek, amellyel pár méter biztonsággal megtehető otthon is, és a ház előtt az utcán is. Ha találkozunk valakivel, spanyolul zajlik a köszöntés. De hát itt majdnem mindenki spanyolul beszél. A Miami-ba „szakadt” magyar író is, aki annyi év elteltével sem tanult meg angolul. Nem volt rá szüksége, és nem is volt hozzá kedve. Na jó, meg is tehette, mert ott volt és ma is ott van mellette a betegágya mellett az angoltanár Mari, aki magyarul is jól beszél. Ő az, aki mindent lefordított „Gyurkának” spanyolra.

Az emlékfoszlányokra épülő történetek keserűek és egyszerűek. Nincsenek bennük nagy csavarok, most már az is eredmény, jegyzi meg az író, hogy egyáltalán eszébe jutnak a nevek, és végül a nagy ákombákomokkal le tudja írni a történeteket. A számítógép szóba se jöhet, mert soha nem használta. „Hogy mi marad utánam? – teszi fel a kérdést az egyik töredékben. – Fél száz könyv, félezer novella... A legtöbbnek csak a címére emlékezem...”

Rab László (2023 szeptembere)

Homeless

A K-Mart mögött, a parkolóban valaha a Goodwill felvevőhelye működött. A környékbeliek itt adták le – amíg még volt nekik – a fölöslegessé vált holmijukat. Hogy innen hová kerültek ezek a bálák, nem tudom. Régen volt,

* Nyomdába adás előtt kaptuk a hírt: 88 éves korában elhunyt Miami otthonában Ferdinandy György. – A szerk.

azóta már lekopott a *konténer* homlokzatáról a Goodwill (a jóakarát).

Ma mégis kitétek az ajtó elé egy csomagot. Egy világoskék és egy szürke zakót, meg a hozzájuk tartozó nadrágokat. Bedobtam őket a többi közé. Hátral, a trailer sarkában tartom a dobozaimat.

Itt élek. Hivatalosan *homeless* (hajléktalan) vagyok. De hát a ciklon után itt még *homeless* volt mindenki. Csak most építkeznek megint: javíthatatlanok. Azt hiszik, újra lehet kezdeni az életet. Nekem ez a ruhatároló otthonom.

A *Mail* (üzletközpont) hosszú, földszintes épület. A végében *garden center* van, virágüzlet. Innen viszik a temetőbe a virágokat. Előtte autórengeteg. De a parkolók ritkán telnek meg. Hétfvégén, háromnapos ünnepeken. Decemberben ide kerül a karácsonyi sátor. De ezt a három hetet guggolva is kibírom. Jól mondom? Nem könnyű felidézni fél évszázados közhelyeket.

Itt a *Goodwill* körül egyébként csend van és nyugalom. A macskáim némán bámulnak. Nem számolgomat őket: lehetnek vagy húszan. Valaha nevet is adtam nekik. Aztán abbahagytam. Fekete valamennyi, mindegy, hogy melyiknek mi a neve.

Vizet hozok nekik, kitöltögetem. Ennivalót találnak maguknak: tőlem tanulták. Vagy én tőlük? A pizzéria mögött minden szemégyűjtő tele van.

A parkolóban kék reflektorok világítanak. Látom, amikor a tolvajok feltörik a kocsikat. Ha unatkozom, rakosgatom a dobozaimat. Amíg csak félbe nem szakítanak. Most is megáll ez a *Van*. Az *Everglades*ből (az ősmocsárból) jön. *Mikoszuki* indiánok, lassítanak, továbbhajtának. Szomszédok, az ő házaikat nem fújta el a szél. Nem bántom őket, és ők sem bántanak.

Múlnak az évek. Koromsötét éjszaka van.

67

Leltár

Hogy mi marad utánam? Fél száz könyv. Félezer novella. Francia és spanyol fordítások. Egy bolgár és egy német válogatás, egy angol fordítás kézírata. Egy élet munkássága. A legtöbbnek csak a címére emlékezem.

Nem is ez adja most a kezembe a tollat. Nem a lemezek vagy a fényképalbumok. Tárgyak vesznek körül, amelyeket átmentettem az óceánon valamelyik utamon. Emlékek. A maguk idejében jelentettek valamit. Egy kedves arcot vagy egy boldog, önfeledt pillanatot.

Ennyi. Könyvtáram odaát, az Óvilágban maradt. A számomra fontos szavakat csak emlékezetből ragozom.

Amit magammal hoztam, egy kézitáskába befér. Gyógyszerek, szirupok. Félkész kéziratok. Három kép. Anyám a régi ház előtt, apám toló kocsiban. Négy felnőtt fiam. A többiekre csak hajnalban, félálomban gondolk.

I.

Ez a pápaszemes makimajom régi útitársam. A Kordillerákból hoztam magammal. A lerobbant kaszárnyából, ahol harminc éven át okítottam a rab-szolgák unokáit és a hegyek közé szorult, valahai spanyol telepeseket.

Egy diáklány ajándéka. Chica a déli partról hozta fel nekem. Chica! Egy fél évszázados kapcsolat története. A hangja még most is itt cseng a fülemben álmatlan éjjeleken.

A majom fejét kókuszdióból faragták ki az ültetvényeken. Sapkát ragasztottak a fejére, két fekete bogyó a szeme. Az orrán vékony, drótkeretes szemüveg.

A lány, aki adta, tanítónő New York külvárosában. Egyszer írt nekem egy hosszú, ákombákom betűs levelet. Egyetemi pályafutásom éveiből ez a szomorú szempár, ez a kókuszdióból faragott makimajom maradt.

II.

Budapest and Environs. A hamburgi Guide Books 1931-es kiadása. Budapest, Berlin és Drezda között. Hogy hogyan került hozzám, nem tudom. Azt gondolom, találtam valamelyik utamon.

De itt van, középen, Sasad, Farkasrét és a Németyölgy között gyerekkorom színhelye, az Adlersberg, a Sashegy. Körülötte a *Description of city*. Angolul ez is. Még nem tört ki a világháború, a 19. század közepén alapított Grieben útikönyvsorozat szerkesztői angolul író németek voltak.

A százoldalas füzetecske végén reklámok. Berlini, prágai, és igen, budapesti szállodák. Hotel Pension Grimm, Vigadó utca 2. Egy világ, aminek mára nyoma sem maradt.

III.

Ez a másik füzet a Budai Tájvédelmi Intézet kiadása. A Sashegy, vad szikla egy világváros közepén.

A füzetecske felsorolja mindazt, amit jól tudok. A terület földtani leírását, állat- és növényvilágát, az első tulajdonosokat. A Meredek – Miasszonyunk – és a Hegyalja út találkozásától induló Vas Gerebenről elnevezett utcácskát. De ki tudja ma már, hogy ki volt Jókai és Márai elődje, Vas Gereben?

És itt található a Medveszikla alatt az árvalányhajon és leánykőkörcsinén át minden vadvirág. Pannon gyíkot és méretesre növvő haragos siklót is gyakran láttam gyerekkorom éveiben.

Lehet, hogy megint ott élnek, amióta levonultak a hegyről a légvédelmi ütegek. És már én is csak álmomban járkálok a Sashegyen.

IV.

A barna dosszié. Benne a kallódó kéziratok. Versek. Levelek az emigrációból.

„Ki emlékszik rá? – olvasom. – Annak idején az emberarcú szocializmusért szálltunk síkra Közép-Keleten. Vagy valami ehhez hasonló romantikus humanizmusért. Mi lenne, ha ma kellene mindent újrakezdeni? Mit hagyott nekünk fél évszázad után a parlamentáris demokrácia? A választópolgárok társadalmát? Amiben élünk, nem választói, sokkal inkább fogyasztói társadalom!

Vagy találjunk ki ennek a szép új világnak valami szép új nevet? Vajon jönnek-e utánunk új ötvenhatosok?”

Húzásoktól fekete a kézirat.

V.

Folytassam-e? Mert hát, itt van ez *Hero* névre keresztelt, *Made in China* feliratú szájharmónia. A Genfi-tó partján adta nekem egy asszony, akit majdnem elvettem feleségül két válásom és két jóbarát, Charly és Géza között.

Ildikó – Alexandra – Brassóból került Budapesten át Genf közelébe. Itt akadt a kezébe a második élettársa rozsdás hangszere. Géza, említett jóbarátom, akkor már nem élt. Az emigránsok rövid életűek.

VI.

Ez az apró, téglalap alakú karóra sokat juttat eszembe. Apám kezét, az én első karórámat, amit Galyatetőn kaptam kilencedik születésnapomon. A nagy, nehéz kronométert, amit a Kossuth Lajos utca sarkán adott nekem – mert ilyen is volt – egy orosz.

Ez a *Goldblatt*, *Ungvár* feliratú óra máig megmaradt, stopper nélkül, de hát ki hinné, hogy a Kárpátalján a háború közepén óragyár működött.

Mindez ma már csak emlék. Amikor ezt írom, egy filléres vásári óra van a karomon. És a fiókomban ez az apró, fekete *Zaria*. Hogy milyen márka lehet, nem tudom. És hogy melyik fiamnak adtam? Hatéves korukban és is megajándékoztam minden fiamat. Vajon ráismer-e valamelyik? Vagy csak nekem szökik könny a szemembe, ha azokra a régi, boldog születésnapokra gondolok?

Apró, ócska kis masina. Visszateszem a helyére. Őrzöm, mint azokat a régi születésnapokat.

VII.

Az évek során persze gyűjtöttem én is. Barna dossziék, mindenféle munkaeszköz. Félkész kéziratok. Golyóstollak, ceruzák. De hát a ceruzákat hegyezni kellett, és a feltalálójukról Bírónak elnevezett golyóstollak sem örök életűek. Nehéz, otromba írógépek sorakoznak előttem a polcokon.

Anyám 1920-as *Continental*-ját még egyik első utamon hoztam magammal. A kecses *Olympiát* egy átutazó német fogorvos adta nekem. Van még mellettük egy háborús *Royalom*.

Nem megyek sokra velük, valahol valamennyi eltörött. Amikor bevittem őket a javítóba, a mester széttárta a karját. Azt mondta, antikváriumot keressek. Ott talán kapok értük valamit.

Hazahoztam, itthon őrzöm őket. Egy boldogabb kor emlékei. Bizakodom, hogy lesz még egyszer ünnep a világon. És akkor majd újra géppel írom a szövegeimet.

Hogy mit, azt persze nem tudom.

Macskakőről és más állatokról

Floridai macskák, hát igen! Az első Osama volt, akit egy lánytól kapott a fiam, és akinek le kellett vágni a farkát, amikor a szomszédok csillagot rúgattak vele. Becsempésztük az Államokba, és azóta itt élt, vele és velem.

A második Gátó, a tigrisem. A félvad állat, aki kiválasztott magának. Róla sokáig csak azt tudtam, hogy néma. Úgy képzeltem, hogy egy vadon élő állat nem beszél, és vártam, hogy majd most, velem, egyszer csak dorombolni kezd. Milyen figyelmetlen az ember! Nem vettem észre, hogy szegény Gátó süket. Süketnéma. A szegény gyerekek között is van, aki azért nem beszél, mert rosszul hall. Az egyik, mert így született, a másik, mert kapott egy fülest.

A két kandúr némán kerülgette egymást. Nem voltak féltékenyek. Osama az íróasztalomat szerette. Elnyúlt a kézirataimon, álmosan követte a ceruzát a papíron.

Tíz óra felé kávét főztem. Gátó, a tigris, ilyenkor jött haza. Lustán sétált a parkolóban, azután, amikor nyílt az ajtó, beszaladt. Nem éhes, éjjel nyilván vadászott, mégis beleszagolt a tányérjába, és ivott egy korty vizet.

Utána már csak aludt. Átaludta a napot.

A kutyákat kennelebe teszik, ha el kell utaznia a gazdinak. Lakkért fizetnek utánuk. Ketrecebe zárják, enni kap. De egy macska megáll a maga lábán. Hogy meddig, azt persze én sem tudom.

Amikor az Óvilágban vagyok, érdeklődöm utánuk, valahányszor felhívom a fiaimat.

– Itt mászkál – feleli, vagy hogy látta valahol.

Sokáig úgy gondolta, lehet, hogy ha majd meglát, szóba sem áll velem.

Sok minden történt azóta, amióta magára hagytam. Nehéz megmagyarázni az ilyen dolgokat. Mintha egy gyereket hagyna magára az ember. Miért nincs apjuk a szegény gyerekeknek? Lehet, hogy nem is verik őket, mégis olyanok, mint akit megütöttek. Sunyítanak, behúzzák a nyakukat.

Sokáig az én macskám is sunyított. Hívogattam, egészen elfelejtettem, hogy nem hallja a hangomat. Nézett, sárga láng villant a szemében. Nem mutatja, hogy örül a gazdinak.

Pedig régen, amikor sétáltam, mindig hozzám szegődött. Reggel vagy dél előtt indultam, mindig velem tartott. És mindig kaptunk tőle ajándékot. Egyszer hozott egy kacsát. Betette a madártetemet a főbejárathoz. Láthatja mindenki, van szívük a macskáknak!

– Mind ideszoknak! – korholt a feleségem.

– Tényleg, a terasz üvegajtájában valami mocorog. Odakint még éjszaka van.

– Itt várnak! Méghogy egy? Az ám! Három darab!

Leadják egymásnak a drótot, ha valahol valamelyik enni kap.

– És te? – kérdezem.

– Egyetlenegyszer! – feleli. – Van közöttük egy szegény pára. Megesett rajta a szívem.

– Melyik az?

– El Negro! – feleli.

– Fekete mind a három. Kaparásznak, az üveg csikorog.

– Majd meglátod! – mondja. – El fognak menni. De az egyik, a Negro itt marad.

Így is lett. Negro, a fekete macska maradt.

Gátó, a tigris, és gyönyörű utódja Gáthó, a panthera ideszokott. De még csak, ha ő! Volt úgy, hogy öten is itt lebzseltek. Nehéz megállni, hogy ne adjon az ember élelmet a macskának, ha ládaszám áll a macskaeledel. És ilyenkor abbamarad a felvonulás, nézik egymást. Megállapítják a rangsort. A hierarchiát. Az eszik először, amelyiknek nyakörve van. Utána a fehér mellényesre kerül a sor. A harmadiknak már semmi se marad.

Pedig ez a leggirhesebb. Csont és bőr. Mintha vedlene, a bundája kopott. Elnyúlik az üres tányér előtt, nem protestál. Néz rám, szomorúan, komolyan.

A többieknek szép, kerek fejük van, mint a három kiscicának Bálint Ágnes regényeiben. De ennek hegyes, keskeny a koponyája, mintha Egyiptomból csöppent volna ide.

– Csúnya vagy! – mondom neki. Ezt a legnehezebb megbocsátani.

A másik kettő elvonult, jól mondta a feleségem. Ennek nincsen hová. Ez itt marad. Nem tudom megállni, időről időre kiviszek neki egy fél kanállal. Miközben esznek, meg szoktam simogatni a macskáimat. De ezt itt nem tudom megérinteni. Rühes lenne? A füle mögött valamilyen bőrbetegsége van. Amikor bemegyek, kezet mosok.

És szégyellem magam. Így, ilyen közömbösen csak azért ad az ember, hogy megnyugtassa magát. Úgysem él sokáig! – vigasztalom magam.

– Adtál neki? – kérdezi este a feleségem.

– Adtam.

Sóhajt, és azt mondja: – Tudom.

Még szerencse, hogy nem akar bejönni a lakásba. Kagylócska ugyanis allergiás rájuk. (Kagylócska kicsoda?)

A találkozás így is elkerülhetetlen. Mert én még mindig kiülök a teraszra, amikor elfáradok. Negro jár-keel körülöttem. Tétova, bátortalan. Ha ránézek, megáll. Valami jelre vár, megérinti a nadrágomat. Azután megy tovább. Tudja, hogy nem szabad.

Elmúlik egy hónap is, mire megsimogatom. Egészen megfeszül a teste, valami furcsa sírás tör fel a torkán. Nem kellett volna. Attól kezdve azt hiszem, hogy gazdája van.

– A Negro! – mondjuk, és ő tudja, hogy róla beszélünk. Orvoshoz kéne vinni. Van egy gennyes seb a hátán. Bűdös, zsíros. Ragad.

Ezt a bátortalan, harmadik fekete macskát még a békák és a vadkacsák is elzavarták. Bejönnek a teraszra, félrelökik. Nem tudom, miből gyártják ezt a szintetikus eledelt, de mintha ízlene nekik. Kövér, tohonya varangyok, tocsognak, egymás hátára másznak, élnek az életüket. Ez meg nézi őket, ez a jótét lélek. Megvédeni magát eszébe sem jut.

Majd csak talál magának valamit a kukában! Itt, a trópuson, fedél nélkül is elvan. Szeretet és gondoskodás nem jár mindenkinek.

Az igazsághoz hozzátartozik: azóta, hogy itt ragadtam az Újvilágban, egyre kevesebbszer merészkedem ki a kertbe. Ha felvonszolom magamat az emeletre, a lakásunk balkonjára ülök ki. A kis tó látképe tűnik fel előttem. Csak nézem, ahogy a különféle hüllők kimásznak a vízből: iguának, krokodilok, teknősbékák. Olykor az egyik leguán a dolgozószobámmal szemközti fa levelein hintázik. Aztán légiesen lemászik, és belecsobban a vízbe. A túlsóoldalon is talál fát.

Vadkacsák lepik el a tavat, madarak sokasága rak fészket a házunk előtti fákon. Néha egy-egy kóbor kakas is végigfut a telepen, még le sem vágják. Kutyát ritkán látok, talán csak néhány magányos öreg vezet egy-egy kisebb

testű állatot a lakótelepen vagy az utcán. Idebenn már átvették az uralmat a macskáink. Az emberiség mintha visszavonulóban lenne. Egyre csökken a szerepünk. Elképzelni sem tudjuk, mi vár ránk.

Maité

Florida az Egyesült Államok déli csücske. Itt már spanyol nyelvet és kultúrát honosítanak meg a déli földrész bevándorlói.

A latin országokból szétszakított családok kötnek ki álmaik földjén, a békés és gazdag északon. Nők, férfiak, gyerekek. Hosszú, néma menet. Nem beszédeselek.

Maité, ez a fiatal lány is így érkezett. Így látta viszont, sokéves megszakítás utánm a Miami városi várakozó szüleit. Ő próbálja most elmondani nektek ezeket az éveket, immáron amerikai állampolgárként, huszonhat évesen.

Feltűnően szép fiatal lány. Csillogó hajkorona, nagy fekete szemek. Nem testes, és nem nehézkes, mint a körülötte élő meghonosodott déliek.

Nehezen indul a beszélgetés. Maité nem szívesen idézi fel az emlékeit.

Guayaquilban, a Csendes-óceán melletti folyó partján született, szép helyen, állítólag az amerikai kontinens Párizsának mondják. A kikötővárosban mindig fullasztó meleg uralkodik, a pára éppen csak elviselhető. Sár-gáásszürke víz kavarog a hotelek, lakóházak és széles utak mentén.

Az adatokkal a lányka nem fukarkodik.

– Ezen a napon – meséli – összekeverték két újszülöttet a klinikán.

„Ez a miénk” – kérdezték állítólag a szülei. A nővére akkor már hétéves nagylány. Édesapja utazóügynök-féleként dolgozik. *Agente vendedor* – jelenti ki, de hogy pontosan mit árul, arra már nem emlékszik. Mindenfélét, ennyi biztos, városról városra jár. De nem háztartási importtermékekkel, csak azok hírével. Kecsegtető ajánlatokat szállít egy régi autón, gyakran egész nap úton van.

Nehezen élnek, a Pancho Jacome negyedben.

– Ocsmány egy hely – meséli természetesen –, nincs ember, aki szeretne ott élni.

A házat, amiben négyen húzzák meg magukat, az édesapa építette. Betonból, pusztá kézzel, valakivel együtt. A születése előtti évben költöztek oda. A ház oldalában patika működik.

– *Farmacia Allison*, a nővéremről nevezték el – mondja büszkén.

Az édesanya ott dolgozik, főállásban háziasszony. Aztán idővel lehúzza a rolót a gyógyszertár. Ezt a szegény környéket La Floridának hívják.

Szülei egy ismerős segítségével szereznek amerikai beutazóvizumot. A papírokhoz – kényszerből – beírják: Comercial Maité néven üzletük van. Kegyes hazugság! Amikor elmennek, a hat-hét éves kislány nővérevel és nagymamával marad az abuela házában. (Mi az abuela?) Kezdetben csak néhány hónapig vannak távol: felméri a lehetőségeiket Floridában, keményen dolgoznak a napi betevőért. Két évvel később már végérvényesen elszánják magukat, és átrepülnek Miami-ba. Nehéz évek. Miközben várják a kislányokat, szüntelenül vissza, Ecuadorba készül a család. Rendszeresen küldik haza bevételük egy részét.

Maitének – erre így emlékszik – nem hiányoztak a szülei. Végére az idős nagymamával élt Guayaquil déli részén, a nővérével osztozkodtak egy szobán. Jól megvannak, mert a környéken nemcsak barátok laknak, hanem a népes család is. Maité jól érzi magát, mert iskola után és hétvégente mindig játszhat a vele egykorú unokatestvéreivel. Azonfelül mindennap beszélnek a szülőikkel, telefonon, esténként. A szülők pedig ott, Miami-ban éjt nappallá téve dolgoznak. Az édesanya egy Asperger-szindrómás kisfiúra vigyáz, a család fő építkezéseken dolgozik. Nevetve, hadarva beszél, szemmel láthatóan nem érdekli már a régi élete.

– Hogy itten? – kérdezi. Itt is honvágya volt Guayaquil után. Ott kezdte meg az egyetemet, egy szemesztert tanult. Aztán követte a szüleit, de Amerika számára sokáig idegen maradt. Másfél évbe telt, mire megszokta, elfogadta az itteni életet. – Ebben sokat segített, hogy a szüleim tárt karokkal és nagy szeretettel vártak. Akkor már a Downtownhoz közeli utcák egyikében, latinók szomszédságában laktak – meséli. Két évvel Maité után a nővére és a fiatal lány vőlegénye is megérkezik, lépésről lépésre beindítják az életüket. Itt házasodnak össze, vállalkozást jegyeztetnek be, felköltöznek egy másik államba.

Maité nem sokat beszél a szüleiről. Másról többet, de igazán nem nyílik meg. Valahol délen van az otthona. Vagy már ott sem? Talán már sehol? Itt sokáig csak drogos és hipszter fiatalok veszik körül, egyetlen barátnője argentin. De hazamegy. Aztán ott egy spanyol fiú, de vele csak barátok. Egyetlen kapcsolata a világgal az egyetem a város szélén. A diáklány véletlenül kerül össze egy magyar fiúval. Egy másik idegennel, aki az utcán, rossz angolsággal kérdez tőle valamit. A Little Havannában, a kubai emigránsok negyedében.

A két hontalan hamar egymásra talál. Maité sokszor felkeresi szerelmét Budapestén, de a lányt Ecuadorra emlékezteti minden utazás.

– És ez már így lesz – sóhajtja – ezentúl.

Élni fogja a hontalanok – az emigránsok – életét. Amiről odalent, délen álmódoznak az ecuadoriak.

Az édesapa valóban megcsinálta az életét: építési vállalkozó lett, ebből tisztességesen megélnek, az édesanyának már nem kell dolgoznia. Nem is szeretné a férj, ha munkát vállalna, ezért inkább könyvelőnek tanul a kollégiumban, de nem fejezi be a tanulmányokat. Most majd viselkedéstechnikusnak fogja képezni magát.

– Abban van a nagy pénz! – győzköd Maité. – Kevés munkával nagyot lehet szakítani.

Időközben ő már kijárta az egyetemet, de még mindig cserélgeti az alkalmi munkahelyeit.

Nevetgél, vonogatja a vállát. Láthatóan zavarban van, neheze érik elmondani idekerülése történetét. Hát, csak így. Szép, sudár fiatal lány.

Csillogó hajkorona, nagy fekete szemek. Csipetnyi szomorúság.

Hogy mi van otthon? Vagy a család? Vonogatja a vállát, nem érti, miről faggatom. Rendszeresen vannak látogatói Ecuadorból, a család és a barátok előbb-utóbb mind ideköltöznek. Ide mennek férjhez, itt tanulnak az egyetemen, itt vállalnak munkát. És ha akar, hazautazhat, csak négy óra a repülőút. Mi mást mondhatna, Maité, ez a déli lány északon.

Hónapló

Dalos György

Múltak, jelenek

Berlin, 2023. december 6.

Turgun Aszanov írt rám a Facebookon privát üzenetben azzal, hogy Biskekből jelentkezik, és beszélni kíván velem. Erre a cirill betűkészlettel bementem a Google-ba, és kiderítettem, hogy Turgun Emilevics Aszanov 1987-ben született, közgazdász végzettségű és a „Kirgizindusztria” részvénytársaság helyettes igazgatója. A céget 2004-ben a kirgiz kormány rendelete hozta létre egy-milliárd szom alaptőkével, de vezetői magánvállalkozóknak számítanak. Ha jól értem, kezdetben nemesfémekre specializálódtak, de például a köztársaság legnagyobb szöggyára is a holdingjukhoz tartozik. Ezekből az adatokból nem derült ki számomra, hogy mi közünk lehet egymáshoz. Sok időm nem maradt, hogy eltűnjök a kérdésen, mert kisvártatva megcsörrent a telefonom, és maga Aszanov fejtette meg a rejtvényt, közölve, hogy személyében Temirkul Umetoli dédunokáját tisztelhetem. Ami erre következett, olyasmi volt, mint valami kirándulás „a múltnak kútjában”; Thomas Manntól tudjuk, hogy az „mélységesen mély”. Hol is van ennek a történetnek az eleje? Valahol kamaszkoromban, amikor csillapíthatatlan szomjúsággal fogyasztottam a költészetet, a rímes magyar és külföldi versek olykor egy olvasásra máig lehívhatóan megtapadtak még friss agyamban. Tóth Árpád, József Attila és Radnóti Miklós mellett a tőlem világnézetileg teljesen idegen Szabó Lőrinc gyakorolta rám a legerősebb benyomást, ami azért sem volt véletlen, mert ekkor (1960) jelentek meg összegyűjtött versei, benne a teljes *Tücsökzene* ciklussal. Ennek egyik darabjában tűnik fel Temirkul Umetoli neve, mégpedig egy ódaszerű hálakölteményben.

74

Hol vagy, Temirkul Umetoli? Ki
küldött kirgiz poéta? Amikor
– úgy hittük – legnagyobb volt a veszély,
s köröttünk még a mennydörgő anyag
vívta csatáit, jöttél, idegen
egyenruhában, de nem idegen
szívvel, s először mondtad ki a szót,
a világosságét a pokoli
bunkerben: – Költő!... Turkesztán fia,
emelted a roskadozó magyart,
két más nyelven dadogó agy közé
szellemi apák nevét s álmodat
vetted tolmácsnak, megmentetted a
könyvtáram, a családom, életem
s többet is... tán mindent... – Hol vagy? Ki vagy?

Tudtad, mit tettél? – Nem. – Csak a magam
csodáját mondom, s úgy suttogom a
nevedet: Temirkul Umetoli!

1964 őszén moszkvai ösztöndíjas diákként a *Lityerturnaja Gazetát* olvasva oroszos végződéssel bukkantam Temirkul Umetalijev szovjet-kirgiz költő nevére. Levelet írtam Frunzéba (ma Biskek) az ottani írószövetségnek, hogy adják meg nekem nevezett postai címét. Temirkul maga jelentkezett vissza, és írásban beszámolt saját emlékeiről. Eszerint 1945 januárjában, a Vörös Hadsereg főhadnagyaként a budai harcok közepette ő óvta meg Szabó Lőrincet és családját attól, hogy orosz katonák telepedjenek meg Volkman utcai villalakásában. A történetről cikket publikáltam, a szegedi *Tiszatájban* jelent meg, és meglehetősen feltűnést keltett hazánkban. Ezután lefordítottam oroszra, és elküldtem Kirgiziába Umetoli verseit, aki ott többszörösen kitüntetett háborús veterán és elismert költő volt. Ő kirgizül tette közzé Szabó Lőrincsel kapcsolatos emlékeit, és meghívott magához. 1965 április végén, május elején nyolc napot tölthettem Umetoliéknál Szovjet-Közép-Ázsiában. Vendégszobám ablaka a Tien-Sanra nézett, de a legjobb mégis az volt, hogy egy igazi nagycsaládot ismertem meg: Temirkul mellett feleségét, Dzsamalt, három fiát, Topcsubeket, Arsztanbeket és Talaajbeket, valamint a költő kisunokáit, a hároméves Szerjózsat és az öt-éves Csinart. A sor nem teljes, hiszen úgyszólván óránként toppant be a kertes házba egy újabb családtag, rokon vagy ismerős, hogy piláz és tea mellett ráéressen elbeszélgessen a visszautasíthatatlan magyar–kirgiz rokonságról.

Most, majdnem hatvan évvel később jelentkezett be Turgun, aki 1987-ben született, de ő csak mintegy felkonferálta édesanyját, Csinar Aszanov zenetudóst, aki nem más, mint anno 1965 a nagypapa térdén lovagló ötéves copfos kislány. Csinar ma is elragadtatottan beszél „Atáról”, a nagyapjáról, aki pályáját formálta, s egy életen át mindenben segítette. Temirkul utolsó éveiről azt meséli, hogy szomorúan teltek. Az ünnepelt költő és közéleti személyiség rosszul vette a történelmi kanyarokat, a régi világ elhalásának és az új születésének kínjait, saját életművének és szerepének lassú feledésbe merülését. A Szovjet-unió szétesését már nem érte meg. 1991 tavaszán hunyt el. Turgun akkor négyéves volt, mondhatni, beleszületett a posztszovjet viszonyokba, szemlátomást tudja, mihez kezdjen a képességeivel, s lám, arra is súlyt helyez, hogy ápolja a családi hagyományokat. „Köszönöm, hogy olyasvalaki hangját hallhattam, aki még jól ismerte a dédapámat”, üzeni a Facebookon telefonbeszélgetésünk után. Borzongva állapítom meg, hogy a sikeres kirgiz vállalkozónak korom szerint magam is dédapja lehetnék.

*

Egy magyar ikerpár, két állami gondozott 13 éves fiú megszökött egy gyermekotthonból, vasúti jegy és személyi okmányok nélkül eljutottak Bécsig, egy ismerősnél szálltak meg. Másnap tovább potyáztak Hamburg felé, ez volt áhított úti céljuk, valami címük ott is volt. Csakhogy a határőrök Passaunál lekapcsolták őket, tolmácsot kerítettek, és a kihallgatás alapján – a jog az jog! – nyomozást indítottak „csalással elkövetett haszonszerzés” gyanúja miatt. A két fiatakorút ideiglenesen a regensburgi gyermekvédelmi központ gondjaira bízta, és tüstént kapcsolatba léptek a magyarországi gyámható-

sággal. Innen a történet követhetetlen. A német médiában nem tengett túl az oknyomozási kedv, a magyar sajtó pedig említésre sem méltatta az esetet. Érthető: amilyen hírek percről percre képernyőnkre törnek, azokhoz képest e kis szökevények kalandja szelíd anekdota.

De hát nem az. Hiszen valahonnan, nyilván nem idilli környezetből és még kevésbé önként kerültek abba a gyermekotthonba, és eszükbe se jutott, hogy onnan hazaszökjenek. Inkább világgá indultak. Talán valami pénzeckét is vittek magukkal, forintot, eurót? Honnan szedték azt a pénz, te Jóisten, csak nem lopták? Bécset és Hamburgot bizonytalannal kikémelelték az interneten, de mit tudhattak ezekről a metropoliszokról, hatalmas pályaudvaraikról és végtelen föld alatti és feletti közlekedési útvonalairól? Miként képzeltek jövő életüket, s egyáltalán, miből merítették erőt és bátorságot ahhoz, hogy a világméretű ki- és bevándorlás parányi részecskéiként bolyongjanak „valahol Európában”? Ikrekről lévén szó, Ágota Kristóf nagyszerű regénye, *A nagy füzet* jut róluk eszembe, amelynek kisfiú hősei énjüket egybeolvasztva közösen írják be Nagy Füzetükbe a Nagy Háborúban szerzett tapasztalataikat. Vajon ezek a kölykök, a mi tizenhárom éves árva migránsaink, mit jegyeznének fel 2023 kora telén kudarcba fulladt odisszeájuk élményeiből?

*

76

„1942. december 7, hétfő. Drága Kittym! Ebben az évben a Chanuka és a Mikulás ünnepe egy nap eltéréssel egybeesik. A Chanukából nem csinálunk nagy ügyet. Kiraktunk néhány szép tárgyat, és gyertyát gyújtottunk. Minthogy azonban gyertyát nemigen lehet kapni, csak tíz percig égettük.” Így ír a 12 éves Anne Frank fiktív barátnőjének a klasszikus *Napló*-ban, amelynek első magyar kiadását 1958 karácsonyán vettem meg 18 forint 50 fillérért – valóságos vagyon, szörnyülködött nagyanyám. A német-zsidó család tragikus történetét a könyv megjelenésekor már ezrek ismerhették az amerikai színházi feldolgozásból, amelyet a Madách Színház mutatott be Vass Évával, Kiss Manyival és Tímár Józseffel a főszerepekben. Az előadást hangfelvételen hallgattam néprádiókon, s különösen két mozzanat maradt meg bennem. Az egyik, amikor a Frank család a hátsó traktusból a lakásba lemerészkedve készül az ünnepre. A történetet suttogó hangú narrátor kommentálta. „A család körülüli a gyertyatartót”, „Az apa meggyújtja a gyertyát.” Azután felhangzott a „Móau Cur”, a Fényünnep dala, amelyet a Zsidó Fiúárvaház növendékeként magam is énekeltem, de akkor és ott, a Madách Színház és Kossuth rádió, mondhatni, a Magyar Népköztársaság nyilvánossága előtt szenzációnak számított. A másik maradandó emlék magának a gyertyahiánynak a motívuma volt, amely különös módon passzolt az akkori helyzethez, hiszen szén- és áramszünetek évadját éltük, s mindennel, így a fényvel is takarékoskodni kellett. Több mint hatvan évvel később szorongva nézem az izraeli háborús képeket. Chanukát ünnepelnek a bunkerekben, a lövészárkokban, kibucokban, átmeneti szállásokon és a rakéták fenyegette otthonokban. Örömnep öröm nélkül. Mindegy: csak jöjjön már el a béke vagy legalább egy stabil fegyverszünet, és a gyertya kitartson odáig.

Jobb, ha kipróbálsz

Nem világos, hogy a spanyolok mennyire szeretnek olvasni – amennyiben a hirdetésekben indulunk ki, akkor semennyire, mint ahogy írni se; nem is nagyon tudnak. Ha az embert idegen földre veti a sors, a nyelvtanulásnak és a másik kultúra megismerésének legkézenfekvőbb eszköze a hirdetések olvasgatása. Ma sem tudunk még spanyolul, de olyan hirdetés már alig akad, amelyhez fordítóprogramot kellene használnunk. Már az első itteni napunkat is a Facebook Marketplace-en kezdtük: először egy bicikli kellett, aztán cipősszekrény, íróasztal, forgószék, még egy kerékpár... Ha pedig már beletanultunk, megismerkedtünk a lakás- és az autókínálattal, meg úgy általában a hirdetői szokásokkal is.

Ami a legfontosabb: errefelé minden kiváló/hibátlan/tökéletes állapotú, eredeti, sértetlen – mármint írásban. En perfecto estado. Muy bien estado. Todo original. Minél gatyább, lelakottabb, széthajtottabb a valóságban, annál inkább dicsérik. Ha netán egy autóhirdetésben olyasmit olvasunk, hogy „buen estado en general” (összességében jó állapotban), nyugodtan lapozzunk, mert az nem kocsis, hanem egy szatyornyis csavar, drót meg fogaskerék. De teljesen fölösleges végigolvasni a hosszú dicshimnuszokat is, mert nincs információértalmuk: csak a kép számít, meg esetleg az adatok a kép alatt.

Oda van írva mindig a szöveg végére: Mejor ver y probar. „Jobb, ha eljössz, és kipróbálsz.” Tényleg jobb – feltéve, ha eljutsz odáig. Alapértelmezésben ugyanis nem válaszolnak. Mindegy, hogy mit írsz, mennyire szívhez szólóan fogalmazol. Valószínűleg el se olvassák. Ha gyors válasz érkezik, és pláne ha sürgetnek benne, érdemes gyanakodni, hogy valami átverés készül. A spanyoloknak semmi sem sürgős, Andalúziában meg pláne. Te pedig, ha komoly szándékaid vannak, ne regényt küldj, hanem csak egy telefonszámot. Ők is ugyanazt teszik, esetleg annyival kiegészítve, hogy „wasap”. Utóbbi a Whatsapp megfelelője az írott köznyelvben, és arra utal, hogy a hirdető Whatsappon is elérhető. Legyél az te is – enélkül olyan, mint ha nem is léteznél, és a úgy is fognak kezelni. Ha külföldi a számod, akkor pláne. Spanyol telefonszám és „wasap”, ez a siker előszobája.

A hirdetésnek szezonja van, sőt szezonjai. Rengeteg jó dolgot adnak el augusztus végén, szeptember elején, amikor a nyári vendégek hazamennek, és karácsonykor (ez Spanyolországban inkább január 6-ot jelent, de nyaralóhelyen a sok külföldi miatt december 24-et is jelenthet), amikor az újonnan kapott holmi miatt meg kell válni a régitől.

A használt könyvnek nincs nagy becsülete. A turizmusfertőzött területeken egyszerűen kirakják az utcán egy polcra, vagy ki van téve csalinak a charity shop bejáratához, hogy markoljon belőle (ingyen) a kedves vendég. A nyaralók bődületes mennyiségű könyvet itt hagynak. Főleg angol, német, skandináv, holland irodalmat. Néha franciát is. Murakami Haruki, Agatha Christie,

Wilbur Smith, Paolo Coelho – ez az elmúlt hetek termése, de mivel nem hetek, hanem lassan már évek óta vagyunk itt, tele az otthoni könyvespolc. A világirodalom házhöz jön. Andalúziáról is egyre több könyvünk van. A madárvilágról, az ehető és a mérges növényekről, az építészetről, a történelemről. Megveszik, elolvassák, vagy el sem olvassák, csak kiteszik valahova. Lehet, hogy egyszer majd mi is odaadjuk valakinek, de egyelőre örülünk, hogy gyarapodik az állomány (hazulról csak néhány Hemingway, pár nyelvkönyv meg – a nagy gyerekek, esti olvasásokhoz – egy Joseph Heller jött velünk). Most viszont már könyves család vagyunk megint, mint otthon: van választék, lényegesen nagyobb, mint amennyi szabadidő a rendelkezésünkre áll, és ha vendég jön hozzánk, őt is el tudjuk látni olvasnivalóval.

A Costa del Solnak két angol nyelvű online újságja is van, úgyhogy a helyi hírfolyam is eljut hozzánk. Illetve eljutna, ha érdekelne, de leginkább csak az időjárást nézzük. Szeptemberben volt egy erdőtűz a közelben, december közepén meg az egyik lap azt írta, hogy Malagában radioaktív a víz – aztán kiderült, hogy nem Malaga városra, hanem Malaga megyére gondolt, és valójában a megye egyik apró falvacskájában vált ihatatlanná az ivóvíz átmenetileg. Mióta a nyár végeztével visszatértünk Magyarországról, nagyjából ennyi fontos dolog történt. Volt még egy repülőtér-lezárás (vihar miatt), de akkor éppen mi is a reptéren tartózkodtunk, úgyhogy első kézből volt róla információnk, a lapok csak másnap írták meg.

A big issue a téli időszakban a karácsonyi fények fölkapcsolása Malaga Váci utcájában. Egész estét betöltő program művészekkel, DJ-kkel, politikusokkal, egyházi méltóságokkal. A tethelyen és a környező utcákban 100-150 ezer ember szorong. Azt a mondást, hogy „egy gombostűt sem lehetett leejteni”, valószínűleg itt találták ki; ilyenkor nincs benne semmi túlzás. Advent első vasárnapja előtti pénteken van a malagai lámpagyújtás, és akkora esemény, hogy nem csak a helyi sajtóba, de az országos híradókba is mindig bekerül. Ugyanúgy, ahogy a malagai katedrális betleheme, amelynek egyetlen hétköznap délután több nézője van, mint a Felcsút focicsapatának egész évben.

Apropó, foci: a Malaga FC jelenleg a harmadosztály második csoportjának (Group 2) harmadik helyén áll, és az elmúlt hetekben győzni tudott az Algeciras, a Merida és az Eldense ellen is. A csapat nemrég még az első osztályban játszott a Barcelonával meg a Real Madriddal (sőt, a 2012–2013-as szezonban a Bajnokok Ligája csoportkörében is megfordult), de az érdeklődés most sem mérsékeltebb irányba. Lokálpatrióta népek élnek erre: ha az a kérdés, hogy Barcelona vagy Real Madrid, akkor inkább a Real, de leginkább a Malaga.

A malagai tél örömei számosak. Tömeg nincs: egy kicsivel több hely – vendéglő, szálloda, kisebb-nagyobb üzlet – marad nyitva, mint amennyi indokolt lenne, így mindenhol kényelmesen elférünk. Az állam újabban ad valami támogatást azoknak az idegenforgalomból élő vállalkozásoknak, amelyek télen sem bocsátják el a munkaerőt. A legtöbb azért elbocsátja, de például a közelünkben a Hotel Palladium (újabb nevén Hotel Benalma) az előző télen, novembertől márciusig zárva tartott, most viszont nyitva van, még ha messze nincs is tele. Az árak érezhetően szelídebbek. Ez nem csak a szállásra igaz, de például az Uberre vagy az autókölcsönzésre is. És valójában az sem marad le semmiről, aki

telelni jön. Rendben, a fürdéshez – a 15-16 fokos vízben – kell egy kis lelkierő, de mi például december 23-án, a karácsonyi hazautazás előtt megmártóztunk a tengerben, utána tíz perc labdázás révén megszáradtunk a napon – remek volt. (És ilyenkor nincs medúza, legfeljebb néhány ártalmatlan kölyökpólip.) A vendéglőkben is valamivel szerényebben számolnak, és láthatóan jobban örülnek a vendégnek. A táj ugyanolyan szép, mint máskor, a tenger is. Most érik a citrom és a narancs – hoztunk is haza belőle olyat, amit saját kezűleg szedtünk a városban: a citrom sokkal jobb, mint a bolti, a narancs pedig olyan ízű, mint a citrom –, nincs dugó, nincs sorban állás, talán egyedül a malagai katedrálisban futhatunk bele nagyobb tömegbe, de oda nyáron alig-alig lehet bejutni.

Ami pedig csak ilyenkor látható, az a tengeren, Afrika felől érkező köd. Ha estefelé sűrű tengerszag van a teraszon, biztosak lehetünk benne, hogy pár óra múlva az orrunkig sem fogunk látni: jön a köd, és tolja maga előtt a hínár, a hal és a sós pára összekeveredett illatát. A látvány olyan, mintha egy hatalmas, az egész horizontot betöltő hajóhad érkezne; egyszerre félelmetes és lenyűgöző. Mindig Afrika küldi, sosem a hegyek, ami első pillantásra rejtélynek tűnik, de biztos van tudományos magyarázata – talán az, hogy amikor este a levegő hirtelen lehűl, a víz viszont, mivel sokkal nagyobb a hőtároló képessége, meleg marad, „meglátszik a tenger lehelete”. Mindenesetre ugyanúgy hozzátartozik a télhez, mint a papagájok százas csapatai (majd csak februárban fognak újra párba állni), a fenyőfákon éjszakázó és közben a legkülönbébb afrikai madárhangokat utánzó seregélyek vagy a déli tájakról nem költöző, de hónapokra némaságba burkolózó örvösgalambok.

A mostani tél szebb, mint a tavalyi, mert ősszel volt néhány nagy eső. Így megtapasztalhattuk a biológiai óra mibenlétét: a tavaszi virágok kihajtottak, de nem növesztettek virágzatot – hiszen tudták, hogy még nincs tavasz. A színes akácok némelyike viszont kivirágzott. Csak a lilák, a sárgák nem, de tavaly ilyenkor ugyanezek a fák csak a félig felkopaszodott ágaikat lengették a szélben, most viszont zöldellnek, lilulnak, ami azért mégiscsak más.

A datolyaszilva is ilyenkor terem, vagy inkább mostanra fejezi be az érést, és januárban eltűnik a boltokból, miközben az egész karácsonyi szezon legmeghatározóbb gyümölcse. Akár Andalúzia címernövénye is lehetne, mint ahogy az indiai származású mangó is. Két fajtája van, a khaki és a persimmon, de hogy a kettő között mi a különbség, azt csak az itteniek tudják, vagy ők sem. Külsőre egyformák, és a magyar nyelv az ízüket is ugyanolyannak érzi. Az ára másfél-két euró különként, de mire önök Magyarországon ezt a lapszámot kézbe veszik, már csak aranyáron lehet vásárolni belőle néhány speciális üzletben. Aggodalomra azonban semmi ok. Itt mindig gyümölcsszezon van: januárban a legolcsóbb a mangó, február elején pedig megjelenik a boltokban a helyi eper, és kitart egészen az első májusi szőlőig.

Ez számunkra már-már megszokás, rutin, de azoknak a családtagoknak, akik először éppen februárban látogatnak majd el hozzánk, maga lesz a csoda. 2022 nyara, vagyis a kiköltözésünk óta csábítgatjuk őket a legkülönbébb történetekkel, pedig talán csak annyit kellett volna írunk – egy jól megválasztott olajfás-cicás-naplementés-világítótornyos-néptelen tengerpartos kép alá –: „mejor ver y probar”.

Kései temetés

Úgy tűnik, mintha megróna Vida Gábor, amikor kétségbeesve felhívom. Váratlanul ér Kovács András Ferenc halálhíre, bármilyen edzett pesszimizmussal várjuk is az év végét, válaszokat várok tőle. Mi történt KAF-fal, mi ez a tragédia? Mit csodálkozom – válaszol Vida a kérdéseimre –, évek óta tudtuk, milyen rossz közérzettel, milyen depresszióval él.

Tulajdonképpen min is csodálkozom?

Utoljára novemberben láttuk egymást KAF-fal, tényleg csak láttuk egymást, a szemünk sarkából. Könyvvásár volt Marosvásárhelyen, évek óta kerülöm ezt a rendezvényt. Nem szeretem a tömeget, a futószalagon futó könyvbemutatókat, a rendezvényeket, amelyekbe rengeteg munkát ölnek ugyan, néha egy-egy kedvesebb ötlet-gesztus is felbukkan, de mintha minden arról szólna, arra ösztökélne, hogy felejtünk. Felejtjük el a kiadókat érintő megszorításokat, politikai játszmákat, kiszolgáltatottságot. Felejtjük el a könyvterjesztés többszintű einstandolását. Felejtjük el a könyvfóliázást. Felejtjük el a könyvpiac bekebelezését, leuralását. És mindenekelőtt felejtjük el a szerzők megalázását.

80

A könyvvásár napjaiban az emberek – szerzők, olvasók – minden negatívum, sérelem és hiány ellenére megpróbálnak örülni egymásnak. Kávéházi asztalok mellett húzzák meg magukat, közelebb ülnek egymáshoz azok, akik még tudják, mi a közelség. Békeidők hangulata lengedez a nagy kultúrkampf korában.

Legszívesebben a fejemre húznám ilyenkor a takarót. Mogorva vagyok, és ellenséges a saját illúzióinkkal szemben. Mégis, idén valahogy bekeveredtem a vásári forgatagba, közel az irodalmi társaságokhoz. Vida Gáborral kellett interjút készítenem a tavaly megjelent kötetéről. Vele még zökkenőmentesen sikerül tartani a kapcsolatot. Kellően ironikus és energikus ahhoz, hogy ne kelljen a saját elégedetlenségeimet, kételyeimet sem tapintatból, sem terápiais célból, sem semmilyen más emberi játszma okán visszafogjam.

A Gemmában találkoztunk – kis irodalmi kávézó Marosvásárhely szívében, amelyet az életét utcai virágárusként leélő egykori grófnőről, Teleki Gemmáról neveztek el. Bent ült KAF is, talán Markó és Mészáros Sándor ugyanannál a kávézóasztalnál. Nem tudom pontosan, mert tudatosan nem nézek se jobbra, se balra. Ne kelljen most semmilyen kényszerűen illedelmes beszélgetésbe belemenni. Éles vitákat fojtottunk el az elmúlt években. Vagy fojtottam el?

Mindenféle bajaim voltak-vannak. Bánt a mód, ahogy elhaltak az irodalmi rovatokat működtető folyóiratok, heti- és napilapok. Az, ahogy kompromisszumokat kötöttek a könyvkiadók, túlélést remélve. Bánt az, hogyan szolgálták ki a pénzosztó testületeket, a piaci hübriszeket, az egyre romló ízlést. Bánt, hogyan romlott a még meglévő irodalmi fórumok színvonala. Szellemi szabadesés tanúi vagyunk, mit mondhatnánk egymásnak? Mit várhatnánk egymástól ebben a helyzetben?

Néhány éve épp ez a könyvünnep zajlott, és a város megtelt plakátokkal. Néhány ismert – és méltán kedvelt – férfi szerző portréja volt a számos felületen, köztéren felbukkanó plakáton. Régóta nem jelent meg az irodalom a közsférában, úgy éreztem, ez, hogy egy könyvünnepet ilyen módon hirdetnek, tudatosítanak – lehetőség. Olyan lehetőség, amellyel rosszul éltek. Miféle méltánytalanság, hogy mindig ugyanazt a négy-öt arcot látjuk? Mindig ugyanazokat a férfiak? Hogy még vizuálisan sem, a gesztus kedvéért sem mutatkozik meg a szolidaritás, az új generációk iránti figyelem vagy a méltánytalanul háttérbe szorítottak iránti belátás? Ezt kérdeztem akkor nyilvánosan berzenkedve, dühösen, türelmetlenül.

Tulajdonképpen nem volt jelentősége a dolognak, egy harmadrangú szóróanyagot akadtam fel. Ez hozta ki belőlem a nagyon mély, nagyon régóta rétegződő elégedetlenséget, a frusztrációt. Nem sült el jól a dolog. A plakáton lévők – köztük KAF – személyes támadásként élte meg a dolgot. Én pedig beleszortam a mindennel elégedetlenkedő, kákán is csomót kereső, összeférhetetlen nő szerepébe. A purparlé kirobbant, majd nagyon gyorsan elült. Én meg nem ragaszkodtam az állításaimhoz, mert rájöttem, mennyire nevetséges lenne, ha magyaráznám, hogy ez nem az összeférhetetlen nő hangja, hanem a „kritikai értelmisége”. Méltányosságot, szolidaritást, kortársiasságot követelni a kultúrán – ez nem veszekedés, hanem visszatérés az alapkérdésekhez.

Azt is beláttam, hogy tulajdonképpen én is mérhetetlenül méltánytalan vagyok. Azokat kritizálok, kifogásolom, marom odavetett mondataimmal, akikben mégiscsak van még igény a szellemi teljesítményre, akik elviselhetővé tették a rendszerváltás utáni évtizedek kultúráját. Legfőképpen azokat, akiket az elmúlt évek kultúraromboló politikája megbélyegzett, ellehetetlenített. Köztük KAF-ot.

Az epizód után mély, éveken át tartó csönd állt be. Ma már tudom, hogy végleges. Korábban fel-felhívtuk egymást KAF-fal, és soha nem mentünk el úgy egymás mellett, hogy ne beszélgettünk volna el.

Ez a novemberi utolsó találkozó, amelyet ilyen kínos részletekkel, önbüntetésként idézek most fel, ennek a csöndnek volt a visszavonhatatlan, megmásíthatatlan, újrajátszhatatlan fejezete. Jó lenne megérteni, mi is történt.

Ahogy Vida kérdezi: miért döbbsentem meg Kovács András Ferenc halálán? Holott tudtuk, mindannyian tudtuk: mennyire megviselte ez a korszak, mennyire másképp élt és alkotott volna, ha élő és eleven kultúra veszi körül. Ha nem fojtják meg körülötte pontos hatalmi számításból a kulturális irodalmi intézményeket. Ha ebben a bűncselekményben nem vesz részt tevőlegesen az erdélyi irodalmi élet egy jelentős része. Ha nem hálnak meg, betegednek bele a fennállóba a kortársai, alkotótársai.

És mi történt velem, hogy én ezt a lehetetlen helyzetet többek között az áldozaton, KAF-on kértem számon? Hogy elvesztettem a készségemet arról, hogy odaüljek kávézóasztalok mellé, meghallgassak-kikérdezzek embereket, hogy mégiscsak valamiféle közösségi életet éljek a közösség meggyengítésének, leépítésének, szétverésének idején?

Ez így most nagyon személyes történetnek tűnik, magánügynek. De ha jól végiggondolom, hasonló „magánügyek” láncolata az életünk. Elidegene-

dések, elhallgatások, eltávolodások láncolata. Meddig kellene visszafejteni, hogy érteni lehessen a miérteket? Mi lett volna, ha? A kérdés, amitől félünk, és amit – a közmegegyezés szerint – nem teszünk fel.

Az elmúlt években, években nekrológok sorozatát írtam. Legutóbb Vajda Mihályét. Előtte Tamás Gáspár Miklósét. Néha attól félek, rutinossá válok a vissza- és megemlékezésben. Belemerevedem a szerepbe, hogy én leszek a távozók után integető ember. Alaptalan a félelmem. Már olyan kevés távozó után kell integetni.

A nyolcvanas évek legkínzóbb élménye, milyen szégyenteljes helyzetbe hozott a hatalom, amikor együtt, egymás megszégyenüléseinek tanúként kellett megélni a megaláztatásokat. Egymás szeme láttára elolvasni a propagandával teli újságot. Nyilvános rendezvényeken együtt hallgatni a hazugságokat. Most ez a szégyen köszönt vissza. A rémes kor ránk fröcskölte piszkát, rajtunk hagyta a bélyegét. Akartuk, vagy sem – a tehetetlenség közössége elviselhetetlen. És végül önmagával, saját barátaival, eszmetársaival találja magát szembe a megszégyenült. Ilyesmi történt most is. Ilyesmi történik.

Mondhatnám, hogy bánom, másképp – okosabban, taktikusabban, céltudatosabban – kellett volna csinálni. Novemberben odamenni a beszélgetők asztalához. Nem fölös vitákba keveredni, de kimondani, amit ki kell. Túllépni az értelmetlen konfliktusokon, és helyt adni azoknak, amelyek mindannyiunkat tovább segítenek.

Olvasom a KAF-ról szóló visszaemlékezéseket. Csupa szeretet és csupa automatizmus. „A legnagyobb költő.” „A tiszta költészet.” „Egy angyal.” Néhány újra és újra ismételt vers. Szeretetéhes emberek kapaszkodása a nagy irodalmi szerepjátékos személyiségébe és néhány makacsul jelen lévő szövegbe. De nincs, mert nem lehet mély értő olvasás és kulturális emlékezet. Mert eltűntek a folyóiratok, a kritikai rovatok, a kritikusok, eltűnt az olvasóközösség, az értelmező közösség. Eltűnt! Eufemizmus. Szántszándékkal felszámolta a jelenlegi kultúrpolitika, amely a kultúrát csak haszonelvűen, propagandacélúan tűrte. És amelyben nem lehetett helye annak a megregulázhatatlan, sokszólamú lírának sem, amelyet KAF képviselt.

Le lehet-e vetközni ezt a tehetetlenséget és ezt a ránk égő szégyent, amely ehhez a szomorú elidegenedéshez, ehhez a tapintatlan, egymástól elforduló véghez vezetett?

Borbély András, az esszéíró hívja fel a figyelmemet egy különös Kányádi-versre. Nem illik bele a Kányádiról kialakított képbe, az egyre halványuló, de mégiscsak tiszteleten alapuló Kányádi-kultuszba. Kínosan előítéletes szöveg, az erdélyi jiddis népköltészet fordítójától váratlan felszínesség és ellenségesség az erdélyi cigányokkal szemben. Sokat változott már az irodalomról való beszéd, a rasszizmusról való tudás. A versek keletkezésekor – tán – nem tűnhetett botrányosnak, ami most egyértelműen az. Beleásom magam a Kányádi-életműbe: nem egyetlen ilyen szöveg van, hanem sok-sok ilyen vers. Újra kéne olvasni, szorosan az egész korpuszt. Vitát kellene kezdeményezni róla. Érdemes ez? – tűnődöm. Az összeférhetetlen nő, a tiszteletlen, a kellemetlen már megint rombol maga körül. Ez lenne valószínűleg az általános benyomás, a sokak felől érkező válasz.

Vajon mi a nagyobb tiszteletlenség? Olvasatlanul ringatni a Kányádi-mítoszt? Vagy letisztázni, mi az, ami érvényes ma is, mi az, ami érvényét veszttette, vállalhatatlanná vált? Mert van ilyen fejezete, bizony.

Nem meghátrálni a viták elől. Nem a könyvvásár plakátján fennakadni, nem egyetlen gesztus miatt kitörni. Hanem a még alkotókat, az alkotói csendet választókat is belekényszeríteni a kritikai dialógusba. Ez lett volna a járható út. Nem hagyni kávéházi csevejbe fulladni a valódi párbeszédet, a problémaérzékenységet. Nem kulturális életnek látszó pótcselekvésekbe menekülni, hanem kultúrával élni és a kultúrát megélni – ezt kellett volna és ezt lehet még tenni a kultúraellenesség korában.

Kovács András Ferenc temetésére készülünk. Valószínű, hogy az utolsó alkalmak egyike, amikor még erdélyi magyarok összegyűlnek majd. Búcsúztatni, tisztelegni. Nincs már több olyan személyiség, aki mögött ilyen konszenzus lenne, ilyen szeretni akarás. Egy utolsó utáni seregszemle, noha rég nincs sereg, és nincs is amiért szemlézni. Céljaink, témáink, közös szavaink rég oda. És akit búcsúztatunk, az is rég elment, és azt is rég-rég elengedtük. Megkésett gyász.

Végel László

Ellopják azt, ami az ölünkbe hullott

83

Az év utolsó napjaiban nagy érdeklődéssel olvastam Dalos György remek könyvét, a *Három Berlint*, és felfedeztem benne a magyar szerzők önéletrajzi jellegű szövegeiben, avagy az újabban népszerűnek számító beszélgetőkönyveiben, életinterjúiban ritkaságnak számító ironikus önszemléletet. Legtöbbször az ilyen jellegű vallomások, emlékezések valamiféle diszkrét romantikus igazságpátosz és a csalhatatlanságtudat jellemzi, vagy pedig szenvedéstörténeti hangvétel itatja át. A magyar írók sokat szenvednek, és a legszerényebb személyes megpróbáltatás is kivételes történelmi jelentéssel bír. Ezúttal nem is szólok a kisebbségi szenvedéstörténeti eposzokról, amelyeknek a fehér-fekete ábrázolásmódja az új szocrealista látásmódot idézi fel.

Ami az öniróniát illeti, valószínűleg vannak kivételek, amelyeket nem ismerek, de egyről mégis említést kell tennem: Esterházy Péter *Hasnyálmirigynaplója*. A halálos betegség ölelésében is megőrzi öniróniáját. Nyilván emiatt olyan megrendítő olvasni ezt a könyvet. Hasonló öniróniát ismertem fel Dalos könyvében is. Ő, aki tényleg végigjárta a rendőrségi kálváriát, és valóban a ritka tiltott szerzők közé sorolható, a hetvenes évekről okos derúvel ír, miközben a Kádár-rendszer puhulását majdnem a bohózatos kontextusban ábrázolja. Az egyik helyen megjegyzi, hogy neki sem volt könnyű, de Kádárnak sem. A diktatúra, puhult, puhult, olyannyira megpuhult, hogy magától szétmállott, olyan tapintatosan számolta fel magát, hogy a szenvedő alanyok csak a ha-

gyománys magyar heroikus erőfeszítések árán vettek róla tudomást. Végül is azonban igazat kell adnom Majtényi Lászlónak, aki a *Mozgó Világ* egyik újabb számában úgy találta, hogy „a ’89–90-es szabadság pedig csak egyszerűen az ölünkbe hullott, úgyhogy a kisujjunkat sem mozdítottuk meg érte”. Az ajándék pedig könnyen elfecsérelhető, ötlík fel bennem az aggódó gondolat, miközben olvasom a diktatúra puhulásáról szóló berlini Dalos-krónikát. A *Három Berlinben* Dalos beszámol a magyar írók berlini vándorlásáról, a DAAD-ösztöndíjakról, amelyekről nekem sejtelmem sem volt abban a Jugoszláviában, amelyben akkoriban már a háborús villámok csapkodtak. Íróbarátaim bizonyára úgy találták, hogy nekünk mégis könnyebb, hiszen a Nyugathoz tartozunk. Elpanaszolták a súlyos helyzetüket ama vajdasági magyar szerkesztők előtt, akik éppen Sziveri Jánost helyezték a tiltottak névsorára. Én például csak 1988-ban hallottam erről a DAAD-ról, nem a magyar íróktól, hanem Danilo Kištól, aki 1988-ban megajándékozott a pályázati formanyomtatványokkal, de a közbejött háborús években mégis Újvidék, és nem Berlin mellett döntöttem. A várost a legkritikusabb pillanatokban sem akartam elhagyni, csak egy rövid időt töltöttem Dalos városában 1988-ban egy színházi fesztiválon, majd a háború kitörése előtt Želimir Žilnik berlini Arany Medve díjas filmrendezővel töltöttünk ott néhány napot. Látni akartuk a ledöntött falat pár nappal a vízumrendszer szigorítása előtt, amely alaposan megnehezítette volna az utazásunkat. Žilnik a kis Fiatjával többször is átvágatott a Brandenburgi kapu átjáróján, ami akkor még lehetséges volt. Rám természetesen erős benyomást tett a lerombolt fal, és rendkívül megdöbbentett a német határ előtti lengyelországi látvány. Nagy pelyhekben hullott a hó, s az út mentén szebbnél szebb lenge öltözékű lengyel lányok integettek a Németországba tartó német autóvezetőknek. A mi kis Fiatunkról nem vettek tudomást, csak a nagy és előkelő német autósokat állígtatták le. Már akkor tudnom kellett volna, amit ezek a posztoszocialista örömlányok tudtak, csakhogy mint az egész régió értelmisége, erről még nem akartam tudni. Igen, a határ menti látvány arra figyelmeztetett, hogy a volt szocialista országokba beköszöntött a kapitalizmus. Dalos okosan és időben, nem kis iróniával és öniróniával vette észre, hogy valaminek vége lett. Nehezen vette tudomásul, hogy tönkrement valami, amihez hívóként vagy bírálóként évtizedeken át kötődött. Ezt a szót akkoriban a magyar és nem csak a magyar közéletben az ellenzéki értelmiség kerülni igyekezett, és helyette „piacgazdaságról” beszélt. Egy ideig én is kerültem ugyebár, de idővel nem kerülhettem meg az öniróniát, immár néhány évtizede, ha azt a szót hallom, hogy piacgazdaság, azonnal a német határ menti jelenetre gondolok, s évek múltán is a nagy szabadságszeretetemet azzal az eretnek gondolattal árnyékolom be, hogy a szocializmus egyszerűen öngyilkos lett, s teteme előtt a szabadságharcosok járnak örömtáncot. Az örömmámorban azonban nem sikerült elhantolni a tetemet.

Ez a hangot érzékelem Dalos könyvének zárófejezetéből is. Megszokta a külföldiséget, magyarsága egy pillanatra sem kétséges, de otthon sem volt igazán otthon. „Hol lenne jobb helyem, mint egy durván kettészakított és nehézkesen összenövő metropolisban?”, írja. Azzal a reménnyel teszi fel a kérdést szellemileg elmagányosodva, hogy egyszer véget ér a jelenlegi rém-

ség, de akkor már semmi sem lesz olyan, mint előtte. Talán lázongás sem lesz többé, folytatnám a gondolatmenetet. Esetleg új illúziók sem születnek? Ugyan mi célból? Úgyis odavesznek. Utópiák sem lesznek? Minek? Ne, ne beszéljünk róluk! Úgyis bajba hoznak! Haza? Igen, az fennmarad, és mindenkinek ki lesz jelölve benne a saját ketrece. És az otthon? Erre a kérdésre nehéz válaszolni, mert aki „idebenn” és „odakinn” is otthon érzi magát, azt mindenütt ismerős idegennek tartják, ezért az idegenség jelmezében – de csak a jelmezében – jár kel a világban. Ide-oda.

Hasonló kérdések toltak fel bennem, miután a minap megtekinttem az Újvidéki Színházban az Urbán András rendezte *Ki játssza Sonja Savićot?* című előadást. Urbán éppen a napokban tért vissza Szarajevóból, ahol egy nemzetközi fesztivál programját Urbán Andrásnak szentelték. Szarajevó kapcsán jut eszembe Dalos György jellemzése Berlinről. A fallal körülkerített város, írta, a zártságot nyitottsággal, a beszűkültséget kozmopolitizmussal szegezte szembe. Hasonló gondolatok ébrednek bennem Szarajevó úrügyén is. Az évekig körülkerített és bombázott városban erős a kozmopolita szellem, és tévednek azok, akik csak egy iszlám szigetet látnak benne. Radomir Konstantinović, a modern szerb próza úttörője, az egyik legrangosabb szerb értelmiségi, *A vidék filozófiája* című nagyesszé, az európai szellemiségű szerb értelmiség bibliájának a szerzője, még álmában sem lehetett a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia tagja. Nem tudom elképzelni, hogy ezek után miként érzik magukat az akadémia tagjai, de a szarajevóiak büszkéek lehetnek, hiszen egyhangúlag tagjaik közé választották Konstantinovićot. Ugyanennek a szellemiségnek köszönhető, hogy Urbán is a nemzetközi fesztivál középpontjába került. Úgy látszik, valami nagy katarzis szükséges a manapság lesajnált kozmopolita kultúra értelmezéséhez.

A szarajevói fesztivál után Újvidéken vendégszerepelt az Urbán által rendezett, Sonja Savić emlékének szentelt előadás. Szerintem ez a színész volt az utolsó jugoszláv ikon, aki a délszláv háborúk idején nem menekült el, nem vállalta az üldözött szerepét, hanem kegyetlenül kortársai szemébe mondta az igazságot. Ebben az is benne volt, hogy ne álszenteskedjünk, megérdemeltük azt a háborút. Radikális nonkonformista volt. Nem a kényelmes bécsi vagy pesti pamlagon „szenvedett”, hanem keményen, mondhatnám azt is, hogy durván leszámolt azzal a konformista világgal, amelyben kénytelen volt élni. Ma már nehezen tudok elképzelni ilyen színésznőt, író és művészt. Nem sorolható a manapság a ünnepezt „bársonyos nonkonformisták” közé, akik a médiumok reflektorfényében szinte naponta elpanaszolják, hogy üldözöttek és magányosak. Nem! Életével a túlzott kábítószer-élvezet végzett. Van abban valami jelképes, hogy az utolsó jugoszláv ikon így fejezte be életét. Csakhogy a jelképet kevesen akarják megérteni. A mai széplelkek Sonja Savić tehetségét ecsetelik, és krokodilkönnyeket hullatnak magányossága miatt. Azt azonban nem vallják be, hogy a nagy populista boldogság közepette csakis magányos lehetett. Drogozott. A čačaki városi képviselő-testület elutasította, hogy szülővárosában utcát nevezzenek el róla. Elismerték, hogy nagy művész volt, azonban hozzátették: életével rossz példát mutatott az ifjúságnak. Nem értik Sonja Savić fontos mondatát: az élet és a művészet közötti határvonalat kí-

vánta elmosni. A siránkozóak régen elfogadták a tézist, hogy legyen a művészet radikális, az élet pedig legyen konformista. A szatirikus popmusicalben Urbán András a művészvilágban újabban felettébb elterjedt bársonyos kispolgári konformizmus gyökereit tárta fel. A közönség körében nem találkoztam a művészi establishment jeles képviselőivel.

Mindeközben Belgrádban tartanak a demonstrációk, amelyekről beszámolt a világsajtó, mert Vučić és pártja ellopta a választást. A nemzetközi megfigyelők ugyanezt állapították meg. A boszniai Szerb Köztársaságból tömegesen érkeztek a szavazópolgárok. Az ellenzék szerint rendben volna, hogy szavaztak a parlamenti képviselőjelöltekre, de az már visszaélésnek számít, hogy szavaztak az önkormányzati listákra is. A választási turizmus gigászi méreteket öltött. A boszniai polgárokat a gyűjtőhelyről külön kisbuszokkal szállították a szavazófülkékbe, mert különben eltévedtek volna abban városban, amelynek a vezetőire szavaztak. Nem, nem egy új Alfred Jarry-féle dráma vázlatáról van szó, hanem a valóságról.

A tüntetők létszáma azonban olyan csekély, hogy a Szerb Haladó Párt vezetőnek meg sem fordult a fejében az új választás kiírása. Szerintük ez volt Szerbia legtisztességesebb választása. Az újévvárás, majd az azt követő ortodox karácsony, valamint az ortodox újév miatt a tüntetéseket átmenetileg szüneteltetik. Mit hoz a folytatás? Az elemzők pesszimisták, de azt már senki sem meri állítani, hogy egy napon nem történik váratlan fordulat.

Szerzőink könyvei

Szörnytörvény

Szuverenitásvédelem, avagy a zsarnokság ákombákom ombudsmanjai

A szabadság hajótöröttjeiként átéltsérelmeket talán legpontosabban Montesquieu fénylő szavaival jellemezhetjük, amelyek pedig Ádám Péter fordításában így szólnak: „Nincs is kegyetlenebb zsarnokság annál, amit a törvények mögé bújva és a törvényesség ürügyén gyakorolnak: ilyenkor ugyanis – hogy úgy mondjam – épp azon a deszkán fojtják meg a szerencsétleneket, amelyre [a hajótörés után] sikerült felkapaszkodniuk.”¹

Ebben az írásban a Szuverenitásvédelmi Hatóság létrehozásának intencióját és intézménytörténeti helyét keresem.² Az intenciót a zsarnokság szülte jogi képtelenség fogalomkörében, az intézménytörténetet pedig a gonoszság és az elnyomókat a szabadságszerető emberektől védő alvilági ombudsmankodás tengelyén tudjuk értelmezni.

Akad jó és gonosz szuverén

Talán nem közismert, de a világ első ombudsman intézményét³ (még az 1809-ben megalapított, ugyancsak svédországi első parlamenti biztos előtt) az *abszolút, ám felvi-*

lágosult uralkodó, XII. Károly svéd király hozta létre egy Oroszország elleni balsikerű támadást követően törökországi száműzetése idején, még 1719-ben. Ennél a hivatalnál a svédek és az akkoriban a svéd királysághoz tartozó finnek védelmet találhattak az állam hatalmi túlkapásaival szemben.

Az ombudsman azóta is tartó, az állampolgári jogvédelemről szóló, a közigazgatást fegyelmező 20. századi világhódító útjának azonban, ahogy ez lenni szokott, lett sötét oldala is. Ugyanis az intézmény a 20. század második felében Afrikától Ázsiáig uralgó diktátorok közül, talán hatáskör-nélküliségük miatt, többnek is megtetszett. 1978-ban például a Fülöp-szigeteken a véreskezű helyi szuverén, Ferdinand Marcos elnöki rendelettel diktatúrája szolgálatában hozta létre a csak neki felelős saját ombudsmanját (Tanodbayan).⁴ Szerencsére az autokrácia sem tévedhetetlen, a lengyel pártállam például póruul járt. A pártállam végnapjai idején, 1987-ben megválasztott Ewa Łętowska⁵ jogászprofesszor térségünk talán legkiválóbbjaként működött.

¹ *A rómaiak nagysága és hanyatlása.*

² Ennek az írásnak a szövegét a törvény parlamenti vitája idején, annak parlamenti elfogadása és kihirdetése előtt zártam le.

³ <https://www.jo.se/en/about-jo/history/>, https://www.taosinstitute.net/files/Content/5693950/Lang_Journal_of_Conflictology_Article_2011.pdf, <https://oikeuskansleri.fi/en/history>

⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Ombudsman_of_the_Philippines, <https://www.ombudsman.gov.ph/>

⁵ <https://verfassungsblog.de/author/ewa-letowska/>

Itthon

A hazai rendszerváltás demokrácia-építő munkájának utolsó jelentős fejezete az ombudsmani intézményrendszer kialakítása volt. 1995 és 2011 között itthon és külföldön is elismert független ombudsmanok dolgoztak általában az emberi jogok, a kisebbségi jogok és az információszabadság) védelmében. Ennek hármasa 2008-ban egészült ki a Jövő Nemzedék Országgyűlési Biztosa intézményével. A parlamenti szintű kisebbségvédelem, valamint az adatvédelemnek és az információszabadságnak egy kézbe adott integrált védelme nemzetközi tekintetben is innováció volt. Mindez 2012-ben a szakosított biztosok függetlenségének megszűntével és az adatvédelmi biztos hivatalának felszámolásával tört meg, vált, reméljük időlegesen, semmivé.

Orbán *okos autokráciájában*⁶ színre léptek az intézménytörténetből ismert küldetésüket tekintve is kamuombudsmanok. Mára a piperkőc semmittevésnek az ombudsmantörténetben eddig ismeretlen modellje jellemzi a Kozma Ákos vezette, egészen (tragi)komikussá lett intézményt,⁷ amelynek függetlenséghiányát jelzi, hogy a Nemzeti Emberi Jogi Intézmények Világszövetségének (GANHRI) döntése B kategóriássá minősítette le a korábban tekintélyes hazai intézmény utódját.⁸

⁶ <https://www.klubradio.hu/archivum/szabada-palya-2023-oktober-06-pentek-2100-36165>

⁷ <https://www.facebook.com/drkozmaakoslookingatthings/>

⁸ <https://ganhri.org/membership/>, <https://helsinki.hu/ombudsman/>

A rendszerszintű korrupciót nem üldöző ombudsmanszerű nemhatóság

Az Integritás *Hatóság* elnökét a hatalom legbensőbb kebelbeli jelölése után nevezte ki az arra oly érdemes köztársasági elnök. Ez a „Hatóság” fedőnevű valami amúgy hatósági jogkörökkel nem rendelkezik. Ellenkezőleg, Orbánnak falazó olyan ombudsmanutánczat, amelynek működési elve éppen ellentétes az ombudsmanokéval. Amíg ugyanis az ombudsmanhivatalok a társadalmi nyilvánosság intézményei, addig az Integritás Hatóság tevékenysége titkos, az unió egyik legkorruptabb rendszerének épített spanyolfal, amellyel Orbánék állítólag „az európai uniós költségvetési források felhasználásának még hatékonyabb ellenőrzését ellátó intézményrendszer” hoztak létre. Nem kicsit kilógó nem kicsi lóláb, hogy a hazai adófizetők sérelmére elkövetett mindennapi korrupcióra a hatásköre még az egyébként is üresen kongó deklarációk szintjén sem terjed ki.⁹

Ez a kissé hosszú bevezető arra szolgál, hogy meglássuk a Szuverenitásvédelmi Hatóság igazi karakterét.

Az újabb példa nélküli, vállaltan zsarnokvédő képződmény

Itt a legújabb autonóm (!?) államigazgatási szerv, a Szuverenitásvédelmi Hatóság. Ez a korábbiakkal szemben már olyan *ellenombudsman*, amellyel Orbánék megint szintet léptek. A már megismert

⁹ Lásd erről: <https://www.es.hu/cikk/2023-02-03/majtenyi-laszlo/a-nemzeti-lopasugyi-foispansag.html>

kamuombudsmanok után létrejött a deklaráltan a szabályozás öröknek hitt filozófiáját ellentétébe váltó fordító ombudsman, amely az alávetettek által fenyegetettnek vélt tekintélyuralmat egészen kendőzetlenül védelmezné a szabadságszerető polgároktól, szervezeteiktől.

A felületes olvasó akár térképeseti tárgyú valaminek gondolhatná az új zsarnokságvédelmi izét, amely „feltérképezi és vizsgálja azon szervezeteket, amelyek külföldről származó támogatás felhasználásával megvalósuló tevékenysége befolyást gyakorolhat a választások kimenetére”. Ugyancsak „feltérképezi” és vizsgálja azon szervezeteket, amelyek külföldről származó támogatás felhasználásával a választói akarat befolyásolására irányuló tevékenységet folytatnak, vagy ilyen tevékenységet támogatnak.”¹⁰

Persze nem térképesetről van szó, hanem titkosszolgálati nyúlványról, propagandaeszközzel, a közéletileg aktív polgárok megfélemlítéséről és a társadalom tájékoztatlanabb csoportjainak megtévesztéséről.

Nem árt, ha a megtévesztő, megfélemlítő szabályozásban van olyan elem, amely a valósággal legalább távolról kapcsolatba hozható. Ilyen a pártok külföldi támogatásának tilalma. A nemzetközi minták jellemzően korlátozzák a pártok számára a külföldi források felhasználását, hiszen a nemzeti választások az országlakosok, a politikai közösség benső ügye. Az Eötvös Károly Intézet már 2007-ben elemzést¹¹ és a pártok

által parafált, de aztán alá nem írt pártközi megállapodással erősített törvénykonceptiót¹² is készített, az akkor is botrányos, a köztársaságot mérgező, bűncselekményekkel, költségvetési csalásokkal övezett párt- és kampányfinanszírozás jogállami vá tételéről, amely kizárta volna a pártok számára a külföldi támogatások igénybevételét.

Csakhogy a demokráciák és a választási autokráciák a kampányok tekintetében nem valamely részben, hanem alapvetően különböznek. Demokráciában mindenütt szigorúan szabályozottan és limitált költségekből az összes állami szerv és az összes közszolgálati médium szigorúan semleges magatartása mellett a kampányidőszakra korlátozottan zajlik a választási kampány. Ezzel ellentétben az Orbán-rendszerben, hasonlóan a jobb- és baloldali, valamint teokratikus diktatúrákhoz, a gyűlöletet terjesztő heccsajtóban, az állami rádiókban és televíziókban, a Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány sok száz közlönyében, a közösségi oldalakon, de még a NER néhány konszolidáltabb hangú sajtótermékében és az utcai óriásplakátokon is központosítottan, sokmilliárdos költséggel az év 365 napján szakadatlan üzemmódban egymásba érő politikai kampányhadjáratok követik egymást. Ettől a körülménytől eltekinteni lehetetlen.

Bagoly mondja verébnek

A szuverenitásvédő törvénytervezet preambuluma (bevezetése) arra pa-

¹⁰ Nemzeti szuverenitás védelméről, törvényjavaslat, 3. § b), c) pontok.

¹¹ <https://ekint.org/lib/documents/1479119381-apartfinanszirozasalpelvei.pdf>

¹²

<https://www.ekint.org/part-es-kampanyfinanszirozasi/2007-08-21/megallapodas-tervezet-a-part-es-kampanyfinanszirozasi-atalakitasarol>

naszkodik, hogy a 2022. évi országgyűlési választási kampányt külföldről próbálták befolyásolni, amit igazolt az ugyancsak a propaganda-főnök Rogán felügyelte „az egységes baloldali ellenzék támogatásait feltáró nemzetbiztonsági vizsgálat is”. Ez nem titkosszolgálati munka, hanem annak bohózata!

A Szuverenitásvédelmi Hatóság feladata, hogy itthon feltárja „a demokratikus vita, valamint az állami és társadalmi döntéshozatali folyamatok befolyásolására irányuló tevékenységeket, ideértve az állam közhatalmi feladatait gyakorló személyek tekintetében e személyek döntéshozatali eljárását befolyásoló tevékenységet”.¹³ A hivatal az állami propaganda eszköze, az általa lefolytatott eseti vizsgálatok eredményét közzéteszi honlapján, ezzel munícióval látja el propagandamédiáit, miközben a „nyilvánosságra hozott jelentésével szemben jogorvoslatnak nincs helye”¹⁴.

Eközben a magyar kormányzat az elmúlt években kiterjedt eszközrendszerrel, nemegyszer nyíltan, rendszeresen beavatkozott a környező országok választási küzdelmeibe, az ezekben az országokban hozzánk hasonlítva még valóban szabad *demokratikus vitába*. Ennek részeként a magyar kormányzati politika eszköztárába beletartozott például a hazai pártoktól korábban nem függő, akkor a Fideszt sem kiszolgáló RMDSZ és hatásában a magyar kisebbség parlamenti képviselője elleni amúgy sikertelen akciók; ennek keretében a jelentéktelen Erdélyi

Magyar Néppárt (EMNP) támogatója pénzzel és paripával. A mai napig a Fidesznek bármiért kedves bármely párt/politikus támogatása Szlovákiától Szerbiáig, sőt akár a magyar kisebbséggel nem is rendelkező Lengyelorszáig, sőt Franciaországig¹⁵ mindennapos, és nyilvánosan vállalt az akár befektetéssel is terhelt kampányolás. Ennek eszközei a sajtóbefolyásolás, pénzelés, a külföldi pártok és politikusok, ideértve még a hangsúlyosan magyarelles, viszont illiberális Fico melletti nyílt kampányolást is¹⁶ (ettől a kavarástól talán nem függetlenül legutóbb sem lett a magyar kisebbségnek parlamenti képviselője Pozsonyban).

Minden közbeszéd államellenes lehet, a szabályozásban egymással nem összeegyeztethető közfunkciók – titkosszolgálat és propaganda – keverednek, a normavilágosság hiánya

A törvény a Szuverenitásvédelmi Hivatal feladatai között olyan tárgyakat határoz meg, amelyek egyébként titkosszolgálatiak, azaz az Alkotmányvédelmi Hivatal feladatkörébe tartoznak (OK, de akkor mi szükség van Alkotmányvédelmi Hivatalra? – kérdezhetnénk), így: „feltárja az információk manipulálására irányuló és dezinformációs tevékenységeket, a demokratikus vita, valamint az állami és társadalmi döntéshozatali folyamatok befolyásolására irányuló tevékenységeket, ideértve az állam

¹³ A nemzeti szuverenitás védelméről, törvényjavaslat, 3. § a) pont.

¹⁴ Uo. 6. § 7. pont.

¹⁵ <https://hu.euronews.com/2022/05/30/financial-times-le-pen-orban-kozvetlen-utasitasara-jutott-mkb-hitelhez>

¹⁶ Lásd erről részletesen Kerényi György kiváló elemzését: <https://www.szabadeuropa.hu/a/hogyan-uldozzem-ugy-a-civileket-hogy-ne-sertsem-meg-a-szovetsegesemet-szuverenitas-es-a-hataron-tulit-amogatasok/32693387.html>

közhatalmi feladatait gyakorló személyek tekintetében e személyek döntéshozatali eljárását befolyásoló tevékenységet.”¹⁷

Ám nem is áll itt meg, hanem úgy folytatja, hogy „feltérképezi és vizsgálja azon szervezeteket, amelyek külföldről származó támogatás felhasználásával megvalósuló tevékenysége befolyást gyakorolhat a választások kimenetelére; vizsgálja azon szervezeteket, amelyek külföldről származó támogatás felhasználásával a választói akarat befolyásolására irányuló tevékenységet folytatnak, vagy ilyen tevékenységet támogatnak”.¹⁸

Szögezzük le, nincs olyan társadalmi vita, közéleti sajtó- vagy médiamegjelenés, amely ne gyakorolhatna befolyást választói magatartásra.

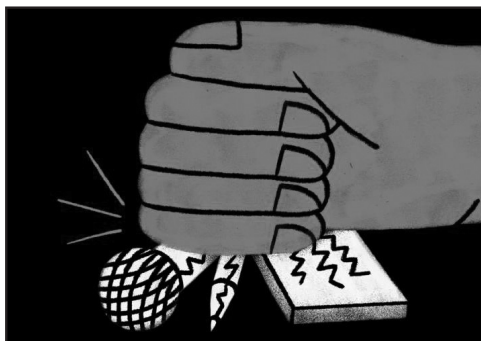
A hatóság tevékenységének nyilvánvaló intenciója – amely cél a titkosszolgálatok normális jogállami működését ki is zárja – a Rogánék kezébe került két fontos állami szféra, a titkosszolgálat és a propaganda összekapcsolása. A törvény alapján, mivel minden közéleti megnyilvánulás a választói akaratot befolyásolhatja, a Szuverenitásvédelmi Hatóság minden közéleti, illetve sajtótevékenységet (legyen

az hagyományos vagy közösségi média) folytatató szervezetet, klubot, civil szerveződést megbélyegezhet. További célja, hogy törvényi felhatalmazás alapján fellépése nyomán más állami hatóságok adott esetben a jogsértőket szabálysértési, esetleg büntetőeljárás alá vonhatják, és jogi személyeket meg is szüntethetnek.¹⁹

Örkény István nyomán ezt úgy foglalhatjuk össze, hogy a Szuverenitás Hatóság működése nyomán, akik eddig nem féltek, végre kezdjenek el félni, akik pedig már eddig is

féltek, ezentúl jobban féljenek.²⁰

A törvény abszurdítására talán kézenfekvő példákat a nemcsak hogy külföldről, hanem külföldi pártok által finanszírozott, egész Európában – így Magyarországon is – szabadon működő német pártalapítványok adják: a Friedrich Ebert, a Konrad Adenauer és a Heinrich Böll²¹ alapítványok, természetesen alapítójuk értékeit közvetítve a szociáldemokrata, a keresztény-konzervatív, illetve a környezetvédő politikai értékek, valamint a Német Szövetségi Köztársaság politikai kultúrája egészének nyílt terjesztésével befo-

Orbán Lapjáról Kitiltottak Társasága
Forrás: O.L.K.T.

¹⁷ Nemzeti szuverenitás védelméről, törvényjavaslat, 3. § a) ab), ac) alpontok.

¹⁸ Uo. 3. § b), c) pontok.

¹⁹ Uo. 29., 32. §.

²⁰ Lásd: Örkény István: Forгатókönyv.

²¹ <https://budapest.fes.de/hu/>, <https://www.kas.de/hu/web/ungarn>, <https://www.boell.de/en>, https://nepszava.hu/3215353_fidesz-szuverenitasvedelmi-torveny-partok-kulfoldi-tamogatas-ellenek; a KAS pártalapítványként 2008-ban még pénzelte is a Fidesz pártalapítványát!

lyást gyakorolhatnak mindenütt, így nálunk is az állampolgári, választói magatartásokra. A Szuverenitás törvény ezek magyarországi működését alsó hangon is kifejezetten helytelelníti és korlátozandónak tartja.

Tájékozatlan egyesek azt is mondhatnák, hogy a törvény, bármennyire rémes, csak a külföldi adományok esetében alkalmazható. Persze, ilyen általánosságban ez is elfogadhatatlan, de, utaltunk már erre, egészen botrányos a jogállamiság alapját jelentő normavilágosság körében a külföldi támogatás meghatározatlansága. A törvényíró afféle rossz diákként azt hajtogatja, hogy „*külföldről származó támogatás felhasználásával megvalósuló tevékenység*”, meg a másik törvénybe beírt homály, miszerint „*külföldi támogatás: más államtól, külföldi természetes vagy jogi személytől, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezettől származó vagyoni hozzájárulás*”.²² Ennek alapján még azt sem tudjuk bizonyossággal eldönteni, hogy például a magyar újság, civil szervezet stb. – ideértve persze a CÖF-öt, a Pesti Srácokat és a Megafont is – csak az erdélyi nem magyar állampolgár magyartól kapott húsz lej adomány következtében kerül a törvény hatálya alá, vagy akkor is, ha az erdélyi adományozó éppen rendelkezik magyar állampolgársággal.

A hatóság mint spicli

A civil szervezetek adataikat más-képp kezelik, mint az állami sóhivatalok. Rogán legújabb alaptörvény-módosítása felszámolná a Harmadik Köztársaság egyik nagy vívmányát, az állammal szemben alapjogként

biztosított magánélet-védelmet.²³ E dicstelen hatóság „a vizsgált szervezet ... kezelésében levő, a vizsgált ügygel összefüggésbe hozható összes adatot megismerheti, arról másolatot készíthet, és az összes ilyen iratba – ideértve az elektronikus adathordozón tárolt iratokat is – betekinthez, illetve azokról másolatot kérhet”,²⁴ továbbá, persze a személyes adatokra vonatkozó követelmények betartásával, „más állami szervekkel és nem állami szervekkel megállapodást köthet a feladatai ellátáshoz szükséges tájékoztatás nyújtása érdekében”. Például az Eötvös Károly Intézet működése, állítjuk, miután minden tevékenységünk nyilvános, semmilyen olyan adatot, titkot nem tartalmaz, amely a Szuverenitás Hatóságra tartozna. Nem vagyunk hivatal. Ma már, nem függetlenül a civil szervezetek forráshiányától, akárcsak a többiek többsége, sem szerverrel, sem pedig intézeti számítógépekkel nem rendelkezünk. Ellenben a honlapunkon megtalálható és a közösségi médiában elérhető intézeti munkáink nyilvános dokumentumait, továbbá minden szövegünket saját laptopjainkon és telefonjainkon tároljuk. Ezeken, természetesen, egymással sem megosztott személyes és személyközi titkaink, valamint az intézeti tevékenységünkötől függetlenül végzett hivatásunkhoz kapcsolódó iratok ugyancsak találhatóak. Nincs alkotmányos jogalapja semmilyen Szuverenitás Hatóságnak arra, hogy ezek között turkáljon.

²³ https://hvg.hu/gazdasag/20231114_rogan_antal_gazdasagi_bizottsag_digitalis_ugyintezes_turizmus_ksh

²⁴ A nemzeti szuverenitás védelméről, törvényjavaslat, 8. § 1/a) pont.

²² Uo. 3., 33. §.

Mit lehet tenni?

Ha a tudatos polgár a morális jogok alapján és a pozitív jog technikai követelményei szerint is alaktalan és gonosz szabályozással kerül szembe, több lehetséges magatartást is mérlegelhet:

Megfontolhatja Radbuch híres formuláját, és eszerint osztályozhatja a szabályt: Mondhatja, hogy általános szabályként elismeri, hogy a pozitív jogot kell alkalmaznia akkor is, ha az igazságtalan vagy célszerűtlen. Ehhez viszont azt is hozzáteheti, hogy az elviselhetetlenül igazságtalan törvénynek meg kell hajolnia az igazságosság előtt, emiatt az a törvény, amely nem is törekszik az igazságosságra, elveszti jogi jellegét.

Eljuthat továbbá arra az álláspont-

ra is, hogy a Radbuch-formula alkalmazása természete szerint bizonytalan. Ugyanis nehéz azt eldönteni, hol éri el a morális megalapozottság hiánya azt a szintet, ahol a törvény jogként elismerése megszűnt. Ebben az esetben nem a szabály jogi érvényességét fogja vitatni. De a végeredmény lehet hasonló, ha bejelenti, hogy nem engedelmeskedik az igazságtalan normának. A civil szervezetek a civiltörvénnyel szemben, kifejezetten sikeresen, éppen ezt az utat járták.

Végül alattvalóként választhatja azt is, hogy jobb a békesség, legjobb meggyőződése ellenében engedelmeskedik a többségnek.

A magam részéről ez utóbbi magatartást nem javaslom!

Szerzőink könyvei

Életet vagy szuverenitást?

A nemzeti szuverenitás halálfeltétel. A nemzethalál feltétele. Is. Az, hogy az önérdekű országpusztítás, szabadságpusztítás fedőfogalmai közül a szuverenitás emelkedett most ki, kiváló lehetőség arra, hogy a hazánál szélesebb keretben értelmezzük, ami velünk történik.

A nemzetállami szuverenitás ugyanis nem Magyarországon, hanem a földgolyón van halálra ítélve. Mivel maga az emberiség van halálra ítélve, ha a nemzetállami kereteket nem töri szét olyan, államok fölötti szuverenitás, amely az emberiség közös sorskérdéseivel szembe tud nézni, és azok kezelésére esélye van.

Nem az a fő kérdés, hogy Magyarországnak lesz-e és mikor demokratikus kormánya. Ez csak alkérdése annak a főkérdésnek, hogy az államok fölötti szuverén, a fő szuverén, a globális szuverén demokratikus lesz-e vagy diktatórikus, illetve egyáltalán létrejön-e addig, ameddig az emberiség létfeltételeit fenyegető veszélyek még kezelhetők.

A szuverenitás meséje nem rólunk, magyarokról, hanem rólunk, emberekről szól. Nem a szabadságunkat, a jogállamunkat, a demokráciánkat fenyegeti (csupán), hanem a létünket. Magyarország kormánya nem a nemzeti szuverenitás szuverén hirdetője, hanem a nemzeti szuverenitást hirdetőik internacionáléjának hazai kirendeltsége.

Ez az az alkalom, amikor újra elő kell vennünk a tudomásom szerint

legmagvasabb művet, amit magyar szerző a szuverenitás kérdéséről írt: „Kísértet járja be Európát, a szuverenitás kísértete. Visszajáró kísértet. Már csak akkor jön, ha hívják. Ha azt hiszik, szükség van rá. Ő fogja majd megmenteni a globális óceán hajótörötteit, a pénzügyi mankók után kapkodó, fuldokló nemzetállamokat...” Így kezdődik ez a bő évtizeddel ezelőtt Pozsonyban megjelent mű (Szilágyi Ákos: *A szuverenitás fantomja avagy a képzelt hely*, Kalligram, Bratislava, 2012, 480 o.)

(Jelen dolgozat szerzője most kivételesen úgy tesz, mintha elfogadná a nemzetállam fogalmát, holott a magyarság – és még számos más nemzet – számára történelmileg kötelező nemzetfogalom szerint nemzetállamok nincsenek. Azon nemzetfogalom szerint vannak, amely egy állam állampolgárainak összességét tekinti nemzetnek származásuktól és egyéb identitásuktól függetlenül. Ilyen például az amerikai nemzetfogalom, amelybe az Egyesült Államokban élő olaszok, hispanók, indiánok, magyarok stb. beletartoznak, az USA határain kívül élő angolszászok pedig nem. Magyarok számára olyan nemzetfogalom, amelyből a Magyarországon kívül élő magyarok nem tartoznak bele, elképzelhetetlen. Az államok pedig soha nem határolhatók el úgy, hogy a számunkra adott nemzetfogalom szerint a nemzet minden tagja beleférjen, és csak azok. A nemzetállam fogalma

tehát a mi nemzetfogalmunk szerint egy többség elnyomó, erőszakos pretencióját és más nemzethez tartozókkal, más államokkal, illetve azok polgáraival szembeni hatalmi igényeit jelenti. De ezt most zárójelbe tettük, mert ennek a vitának a folytatása itt és most kevésbé fontos, mint a Szilágyi Ákos könyve alapján tárgyalható kérdések.)

A könyv kiindulópontja az, hogy a világot leginkább uraló globális gazdasági erők úgy fújják el a nemzeti szuverenitásokat, ahogy akarják, illetve akkor is elfújják, ha tudatosan nem akarják. Mert azok határozzák meg a nemzetállamok hogylétét, egyáltalán a létét. Ha a nemzetállam nem úgy táncol, ahogy ők füttyülnek, akkor azt a nemzetállamot kitáncoltatják a világ gazdaságból, vagyis a világból. Aki a nemzetének rosszat akar, az a nemzeti szuverenitást hirdeti. „...a világ úgy néz át és úgy megy keresztül a nemzeti szuverenitásokon, mint a füstködön.” A nemzeti szuverenitás fantomja arra jó, hogy egy állam problémáinak a belső okait elfedjék, azokat a külső gonosz erőkben, összeesküvőkben, áskálódó szomszédokban, világhatalmakban keressék, s a valóságos külső okokat is félreértelmezzék. „Ezért aztán még mélyebbre sodród-
nak bele a válságba, még feltartóztathatatlanabb lesz szétesésük és hanyatlásuk. Nincs nemzetellenesebb ideológia és politikai gyakorlat ma a szuverenizmusnál.”

Az alapprobléma valóban külső: mégpedig az, hogy a globális gazdasági erők fölött nincs hatékony politikai kontroll, amely ezeknek az erőknek a működését az emberiség hosszabb távú létérdekeinek, köz-

javának, az iszonyatos szociális és egyéb egyenlőtlenségek csökkentését követelő közérdeknek alávetné. A nemzeti szuverenitás hirdetői éppen ilyen politikai erő, egy államok feletti szuperszuverenitás létrejötte ellen harcolnak. Minden lépést a nemzetük elleni merényletnek tekintenek, amely ebbe az irányba vezet. Ezért igyekeznek minél kevésbé tudomást venni azokról az ökológiai és szociális létkérdésekről, amelyek egy ilyen szuperszuverenitás létrehozását parancsolják. Ezért tapadnak hozzá a klímataxadók, a Covid-tagadók és a hozzájuk hasonló félnótások a nemzeti szuverenizmushoz. (Persze öngyilkos antiglobalista ökopolitika is létezik.)

A világ problémái jelentkeznek minden ország belső életében, gazdasági, ökológiai, társadalmi viszonyaiban. A világ problémáit kezeli minden ország, amikor belső ügyeit intézi. Következésképpen minden ország belügyei a világ ügyei, ezért a belügyekbe való be nem avatkozás doktrínája az egybeforrott világban fenntarthatatlan, mert magát a világot teszi fenntarthatatlanná.

Az emberiség története az egyre nagyobb léptékű integrációk története. Vagyis a globalizáció története. E történet egyik szakasza volt a nemzetállamok kialakulása, az azok által végrehajtott homogenizáció, centralizáció, mélyebb állami-társadalmi-kulturális integráció. Ennek a szakasznak a végén, a nemzetállamok történetének végén vagyunk, a személyes szuverenitás és a nemzetállamok fölötti, alatti egységek felszabadulásának küszöbén, a vészes utóvédharcok korszakában. Amelyben az a vészes, hogy megakadályozhatja az átmenetet

abba a korszakba, amely a történet folytatását lehetővé teszi. Ha ezek az utóvédharcok sikeresek lesznek, akkor a történelemnek valóban vége lesz. Nem ott, ahol Hegel, Fukuyama és mások gondolták, hanem ott, ahol az emberiségnek magának lesz vége. Ez az utóvédharc nem egészen úgy áll most, mint állt akkor, amikor ez a könyv a 2008-ban kitört gazdasági válság árnyékában és az Orbán-rezsim kezdetén megíródott.

Szilágyi már 2011-ben ráhányt az Orbán-rezsimre minden minősítést, amely az ellenzéki közvéleményben és a közvélemény-formálók körében fokozatosan rakódott rá. Ezeket pedig abból vezette le, hogy szuverenizmus tekintetében Orbán Európa élére tört: „...az európai szuverenitások futóversenyében Magyarország lett az első. [...] Igaz, hogy Magyarország a régió gazdasági éllovasából két évtized múltán sereghajtója lett, de szuverenitási sereghajtójából 2010-től éllovasa. Az éllovasság pedig azt jelenti, hogy a magát a nemzettel azonosító szuverén szuverenitása tartalmának tekinti, hogy azt tegyen, amit akar, „szuverénül semmibe vegye annak az államközi integrációnak a normatív politikai és jogi rendjét, amelyhez önként csatlakozott; szuverénül forradalomként értelmezzen egy sima választási győzelmet, és ennek nyomán szuverénül felszámolja a jogállamot, a demokratikus rendszert pedig autokratikusra cserélje; szuverénül szűkítse az emberi, állampolgári, sőt még a magántulajdonosi jogokat is...; szuverénül maga alá rendeljen mindent, ami eredetileg arra szolgált, hogy a szuverén államhatalom ellenőrzője és egyensúlya legyen: sajtót, alkotmánybíróságot,

központi bankot, bíróságokat, független szakmai intézményeket, érdekvédelmi szervezeteket.”

Szilágyi 2011-ben úgy vélte, hogy a globális gazdasági erők kontrollálatlanságából eredő gazdasági világválság még javában tart, és „2011 végén ott tart már, hogy politikusok és gazdasági szakemberek az euró fennmaradásáért küzdenek és az egész euro-zóna, vele pedig az Európai Unió szétesését latolgatják.” „A jelenlegi globális válság vagy globális katasztrófába torkollik..., vagy pedig elősegíti a globális jogi rendszerek, a valóságos politikai és gazdasági döntéskörrel felruházott nemzetek fölötti hatalmi intézmények megszületését.” Ennek az esélyét azonban éppen az csökkenti, hogy a 2008-as válság „szuverenista-globalista ellenhatást szült, ami a nemzetállam visszaerősödését, főként az állam gazdasági szerepvállalásának, pénzügyi intervencionalizmusának forszírozását, az állami erőforrások bővítését és koncentrálását, helyenként hatalom koncentrációt és erőteljes visszaállamosítási hullámokat generált”, noha a nemzetállamok szuverén szabályalkotása és kontrollja csak elfedi és növeli a válságot.

Nos, a válság elmúlt, nem torkollott globális katasztrófába, pedig nem születtek a meglévőknél számottevően erősebb nemzetek fölötti hatalmi intézmények. A válságot követő konjunktúra pedig éppenséggel megerősítette a nemzeti szuverenitásoknak az EU-n élőködő bajnokait.

Azóta már két másik világválság is túl vagyunk.

Szilágyi feltételezte, hogy az EU politikai és jogi rendjét semmibe vevő, az államközi integrációt tagadó államokat kilöki a semmibe,

vagy legalábbis a perifériára. Az elmúlt évtizedben kiderült, hogy erre az EU politikai és jogi rendje nem alkalmas, mert a konszenzusos döntéshozatalban a jogi és politikai rendet tiszteletben tartó államok döntésképtelenek az azt semmibe vevőkkel szemben.

Az államok fölötti szuperszuverén szerepét a szovjet blokk összeomlásáig az Egyesült Államok és a Szovjetunió töltötte be, de nem az emberi világ fenntarthatóságának szempontjai szerint. Már csak azért sem, mert a hidegháború időszakában az emberek földi életét alapvetően veszélyeztető tényezők még nem voltak annyira nyilvánvalók és főleg nem voltak annyira előtérben, mint az utóbbi évtizedekben.

Ők ketten voltak a de facto szuperszuverének, miközben a de jure szuperszuverén ENSZ a két de facto szuperszuverén és szövetségesek csatájának színhelye lett, és a nagyhatalmak vétőjoga által ez a küzdelem az ENSZ cselekvőképességét jelentős mértékben megbénította és megbénítja ma is, mert a vétőjog nem tűnt el a szovjet blokkal.

Szilágyi azt feltételezte, hogy Oroszország nem igyekszik visszaszerezni a szuperszuverén pozícióját, hanem arra törekszik, hogy beilleszkedjen a globális világba, és kihasználja azokat a gazdasági lehetőségeket, amelyek ezzel megnyílnak a számára. Putyin pedig ennek

érdekében szilárdítja meg a rendet a káoszba sodródott országban. „Nem mindegy, hogy a posztszovjet Oroszország általános decivilizálódásának trendjét megtörő állami rendteremtés mire irányul: a liberális piacgazdaság és ezáltal a globalizáció jogi, pénzügyi, politikai feltételeinek (befektetések biztonsága, világos

és szavatolt játékszabályok, pénzügyi stabilitás) megteremtésére vagy az állami termelés mód, a szuverén diktatúra felújítására, a globalizálódási folyamat szuverén megtörésére? Egyelőre minden jel arra vall, hogy Oroszország a globalizáció útját választotta...” Putyint Szilágyi az orosz Ata Türknek nevezte, „dolgózószobája falán ma is a Nagy Civilizátor, I. Péter portréjával”.

Hát ez nem jött be. Az Ukrajna ellen há-

ború kitörése után Szilágyi is megállapította a *24.hu*-nak adott interjújában: „Oroszország lenullázta önmagát, lenullázta az egész, Nagy Péter óta tartó, ellentmondásos, orosz módra, de mégiscsak európai mederben haladó modernizációját.”

A szuperszuverén szerepéről lemondó, a globalizációba gazdasági érdekeit tekintve betagozódó nagyhatalomnak tettelezte Kínát is Oroszországgal együtt: „A mai Oroszország kétlelkű: a tegnapi superhatalmi dicsőség emléke nem hagyja nyugodni, ugyanakkor sokkal közelebb áll a kínai modellhez: lehetőleg minél inkább kimaradni a jelentős anyagi

áldozatokkal járó nemzetközi katonai konfliktusokból és a lehető legtöbbet kihozni a gazdaságból, ami Oroszország esetében egyelőre a nyersanyag-eladásokból befolyó profit maximalizálását jelenti.”

Kérdés, hogy Kína mennyire és meddig követi a „kínai modellt”. Hiszen Kína pragmatikus, más politikai rendszerek befolyásolását nem igénylő stratégiájának példajaként bukkan fel Hongkong is: a „Kína fennhatósága alá visszakerült Hongkong esete mutatja, a különleges övezet az anyaországtól teljesen eltérő politikai rendszerét is megőrizheti...” Ezt is megcáfolta az elmúlt évtized.

„A háború privatizálása” című fejezet alaptétele az, hogy az államközi háborúk korszakát a magánháborúk korszaka váltotta fel. „Miközben az államok közötti háborúk száma nagymértékben csökkent, a magánháborúk száma ugrásszerűen megnőtt.” A fennálló rendszer elleni belháborúkba, szeparatista háborúkba, terrorista akciókba hal bele a háborús áldozatok nagy többsége, immáron 80 százalékban civilek.

Az Ukrajna elleni háború – a Cseccsenföld elleni belső „civilizatorikus” háborúval ellentétben – ezzel a folyamattal megy szembe. Ez a két állam között zajló, de a világot megmozgató háború nem változtatta meg azt az európai közérzületet, amely a háborút annak konkrét jellegétől, céljától függetlenül, általában utasítja el, és igen erőteljesen „vonakodik” az élet feláldozásától bármilyen cél érdekében, bármilyen ellenséggel szemben. Amennyire egyértelmű volt 2022 februárjában, hogy Oroszország agressziójával a demokratikus világnak kell szembeszegülnie,

annyira egyértelmű volt az is, hogy ennek a háborúnak az árát emberéletben, országpusztulásban Ukrajnának egyedül kell megfizetnie. Immáron a hadászati eszközökkel megfizethető árat is egyre kevésbé hajlandók fizetni a kormányok, a választópolgárok pedig még kevésbé.

A háború árnyékában pedig – kivált annak akárcsak relatív sikerére esetén – felépülhet ismét egy ellenszuperszuverén immáron Oroszország és Kína együttes erejével, amely Magyarországnak alternatív csatlakozási lehetőséget kínál. Orbánon nem fog múlni.

A háborúk változó jellegét taglaló fejezetben előkerül Izrael libanoni akciója is a Hezbollah ellen: „Senki sem vitatta, még a közel-keleti arab államok többsége sem, hogy a Hezbollah provokációja és agressziója elégséges ok egy olyan katonai ellencsapáshoz, amely a dél-libanoni határsávot megtisztítja a Hezbollahtól, ha már erre sem a libanoni kormány..., sem pedig nemzetközi erők nem voltak képesek és nem voltak hajlandók. De az, hogy »Izrael támadást indít a Hezbollah ellen – mint annak idején Tony Blair külügyminisztere, Jack Trow egy londoni muszlim lapnak adott interjújában mondta – nem jelentheti azt, hogy légicsapásokat mérhet Libanon civil lakosságára.»

Az ilyesféle kritikákra Izrael azt válaszolta, hogy egyáltalán nem akarnak csapást mérni a civil lakosságra, olyannyira nem, hogy fel is szólítják őket, hagyják el azokat a körzeteket, épületeket, kórházakat, amely alatt a Hezbollah vezérkara, arzenálja, fegyveresei rejtőzködnek. „A probléma csak az..., hogy ahol

szüntelenül potyognak a digitalizált pontossággal célba vett objektumokra az okos bombák, ott hullanak a buta civilek.” A szerzőnek akkor az volt a véleménye, hogy amíg a bombák nem lesznek olyan okosak, hogy leérkezvén a robbanás előtt körülnézzenek, arrébb tessék eljé a civileket, vagy visszazálljanak a helyükre, ha civil áldozatok nélkül nem robbanhatnak föl, addig „meg kell tartóztatnia magát az agresszió áldozatának... az okos bombák mégoly pontos hajigálásától..., mert ezzel többet árt, mint használ, több értéket pusztít el, több vértlen embert öl meg, mint amennyit megvéd.”

Kérdés, mennyire áll ez még egy olyan támadás után, amely október 7-én Izraelt érte, másrészt abban az esetben, ahol nem kontaktus nélküli háború folyik, nem olyan okos bombákkal, viszont sokkal több áldozattal.

A Hezbollah ma mindenesetre nagyobb katonai erőt képvisel, mint egy-két évtizeddel ezelőtt, és tízszer akkorát, mint a Hamász.

Ami mármost a másik szuperszuverént, az Egyesült Államokat illeti, a világ nem nélkülözheti a globális kényszerítő hatalmat, mert különben elszabadul az immár nem első-sorban államokhoz kötődő erőszak, és eluralkodik a káosz. Kényszerítő hatalommal az ENSZ gyakorlatilag nem rendelkezik, más globális kényszerítő hatalom nem jött létre, ezért „a globálisan létfontosságúvá vált kényszerítő hatalom szerepét a világ egyetlen tényleges szuperhatalma, az Egyesült Államok tölti be, részben mert *kénytelen* betölteni, részben mert *érdeke* betölteni. *Kényszerűség és érdekeltség ez esetben elválaszthatatlanok egymástól.*” (Kiemelés az

eredetiben.) Ugyanis Amerika „képtelen megvédeni magát a káosztól anélkül, hogy a globalizált világ egészét is megvédené”.

E mondatok Barack Obama idejében íródtak. George W. Bush után és Donald Trump előtt. Bushról ezt olvassuk: „Az Egyesült Államok Obama előtti elnökének túlfűtött tettekéssége, a jó cél által szentesített rossz eszközök gátlástalan használata, fundamentalista politikai retorikája, egyes nagy politikai világiátszmák türelmetlen felpörgetése és szégyenletes manipulálása mindenesetre a birodalmi hübrisz elszabadulásának aggasztó jeleit vetítették előre.”

De hát mi volt Bush Donald Trump-hoz képest, aki maga volt (és lesz?) az elszabadult hajóágyú, a jogállam esküdt ellensége, köztörvényes bűnöző, aki hazája demokratikusan megválasztott, legitim törvényhozására uszítja rá ölni is kész csócselékét? Kerülhet-e nála rosszabb kezekbe a globális kényszerítő hatalom? Nem beszélve arról, hogy mennyi kudarc hiteltelenítette már ezt a globális kényszerítő hatalmat az elmúlt negyedszázadban Líbiától Afganisztánig?

De nem a személyi esetlegesség itt a lényeg, hanem a normális közép elfogyása az Egyesült Államokban a trumpizált republikánusok és a demokraták nagyra nőtt antiliberális, szocialista szárnya között.

És ha mindez másképp lenne, akkor sem „kétséges, hogy a korlátlan hatalom politikailag és erkölcsileg megrontja birtokosát. [...] Ha a tényleges szuperszuverén – Amerika – nem képes... világhatalmának önkorlátozó megosztására, a globális politikai szereplőknek e hatalomban való »meghívására«, akkor az

erőszakos és dölyfös világhatalom birodalmi hübriszével csakugyan a végzetet szabadíthatja magára és a világra is (úgy tűnik, az ifjabb Busht követő Obama elnök és politikai kísérete ezzel tisztában is van).”

Ó, Obama... Régi szép idők...

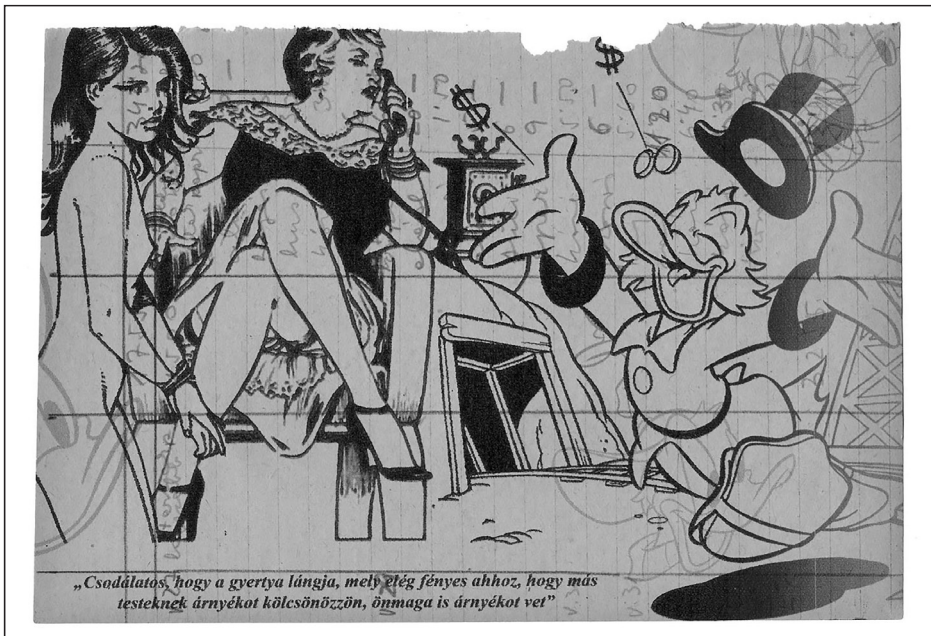
Röviden: vagy a demokratikus, föderatív világköztársaság, vagy a dögvész. És mennyivel csökkent egy évtized alatt az előbbi esélye, amely amúgy sem volt olyan kecsesgató!

Mindennek a fényében (árnyékában) nézzünk rá a mai magyarországi ellenzékre. Van annak egy része, amely a liberalizmussal, kapitalizmussal, globalizmussal együtt utasítja el az egész rendszerváltás utáni korszakot. Van annak egy másik része, amely a 2010 előtti rendszer restaurációjában gondolkodik. Ez a jobbik rész természetesen. Ennek a politikájában benne van legalább az

európai integráció erősítése, az Európai Egyesült Államok igenlése. Ha a neonáci pártot nem soroljuk az ellenzékhez, akkor legalább azt mondhatjuk, hogy az utóbbi részt alkotják a legerősebb ellenzéki pártok, a DK és a Momentum.

De hol vannak még ők is és maga a demokrata értelmiség is attól, hogy ebben a globális keretben értelmezzék a haza gondjait, hogy ezt a közbeszéd fókuszába vigyék?! Hiszen minek kellene oda kerülnie, ha nem az emberiség túléléséhez szükséges alapfeltételeknek?! Ehhez képest van-e periférikusabb gondolat a mai magyar nyilvánosságban, mint a demokratikus, föderatív világköztársaság?! És vajon mennyien válnak ki ennek hívei közül, ha eszükbe jut, hogy Izrael szuverenitása is ennek az államok feletti szuperszuverenitásnak a kényszerítő hatalma alá rendelődné?!

100

Wechter Ákos: Valaki naplója 14. 2014

Nesze semmi, fogd meg jól!

Vajúdtak a hegyek, és egeret szültek – röviden így foglalhatnánk össze az eredményét annak az EU által még ebben a parlamenti ciklusban elfogadásra kerülő törvénynek, amelynek eredendő feladata a sajtó- és vélemény szabadság uniós garanciáinak kodifikálása lett volna.

Nem titok, hogy a médiaszabadságról szóló törvény megalkotását elsősorban a Magyarországon és Lengyelországban kialakult áldatlan viszonyok miatt érezte szükségesnek az Európai Parlament, amely egyébként hosszú éveken keresztül tehetetlenül asszisztált a sajtó- és vélemény szabadság fokozatos felszámolásához e két országban, miközben az is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy egyre több posztkommunista országban indulnak hasonló folyamatok, ha nem sikerül gátat szabni mindennek.

A törvény legfontosabb célkitűzései az újságírói, szerkesztői szabadság uniós garanciáinak megteremtése, a közszolgálati média függetlenségének biztosítása, a reklámpiac állami befolyásolásának kontrollja, a médiapiac szerkezetének figyelemmel kísérése és egy uniós médiahatóság létrehozása, amely folyamatosan kontrollálja a demokratikus nyilvánosság normáinak érvényesülését a nemzeti médiapiacokon.

Az első törvénytervezet 2023 márciusára elkészült, és már ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy valójában képtelenség egy olyan médiaszabályozási rendszert kialakítani az

unióban, amely minden tagország számára elfogadható. Azokban az országokban ugyanis, amelyekben alapvetően szabad a média, nem sérül rendszerszinten a vélemény- és sajtó szabadság, értelmezhetetlen és elfogadhatatlan volt számos bürokratikus szabály, hiszen ezek az országok nemzeti hatáskörben is el tudják intézni a médiapiacra jelentkező anomáliákat, ezért indokolatlannak találták az uniós szintű beavatkozást ezen a területen.

Azokban az országokban – elsősorban Magyarországon és Lengyelországban, de korábban Szlovéniában is –, amelyekben mélyreható és rendszerszintű volt a médiarendszer politikai szempontok szerinti átalakítása, a közszolgálati média garmatosítása, a médiapiac állami manipulálása, a tervezet demokratikus jogszabályrendszer nemcsak a hatalom birtokosainak éles elutasítását váltotta ki, valójában hatékony alkalmazhatósága is képtelenségnek tűnt. Hiszen egy alapvetően nem demokratikus rendszert nem lehet demokratikus eszközökkel szabályozni.

A tervezet ellen tehát minden tagállam tiltakozott. Általános volt a vélekedés, hogy a törvénytervezet túlzott beavatkozást jelent a nemzeti médiaszabályozási, médiapiaci folyamatokba, az eltérő helyzetű országok motivációi azonban alapvetően különböztek egymástól. Azok az országok, amelyekben érvényesülnek a demokratikus nyilvános-

ság normái, azért nem fogadták el, mert úgy vélték, hogy a piaci folyamatokat a nemzeti jogszabályok és a szabad nyilvánosság is megfelelően kontrollálja, a magyarországihoz hasonló helyzetben lévő országokban viszont, ahol már régóta a hatalom megszállása alatt áll a közmédia és a médiapiac, mindenféle közös normarendszert elfogadhatatlannak tartanak. Ahogyan Orbán Viktor néhány hónappal ezelőtt egy Twitter-bejegyzésében megfogalmazta: „Brüsszel egy orwelli világot teremt a szemünk előtt. [...] A médiát törvényen keresztül akarják irányítani. Nem azért harcoltunk a kommunistákkal, hogy 1984-ben végezzük.” Bocskor Andrea fideszes EP-képviselő pedig arról posztolt a Facebookon, hogy „az uniós médiatörvény javaslata ismételten súlyos beavatkozási kísérlet a tagállamok szuverenitásába... és az európai nyilvánosságot a brüsszeli bürokrácián keresztül a Soros-hálózat akarja kézivezérelni.”

Az intenzív ellenállás eredményeképpen aztán megindult a már egyébként is kevésbé hatékonyak tűnő tervezet felvizezése, aminek eredményeképpen mára odajutottunk, hogy egy minden érintett számára teljesen felesleges törvény kerül az EP elé, amely teljesen felesleges intézményeket és kontrollmechanizmusokat hoz létre, és valójában semmiféle normatív vagy visszatartó erővel nem rendelkezik.

Amint az elmúlt hetek eseményei ékesen bizonyítják, Magyarországon és Lengyelországban a hatalom már olyan mélyen átalakította a médiarendszert, hogy ezek demokratizálása csak rendszerszintű változások eredményeként képzelhető el. S bár Lengyelországban a médiaplura-

lizmust nem sikerült felszámolni, a közszolgálati média teljes állami megszállása és pártpropaganda-szócsővé silányítása ott is megtörtént. Most pedig, amikor az ország megszabadult a zsarnoki rendszertől, óriási – esetenként a demokratikus jó ízlést is sértő – belpolitikai küzdelmet kell vívniuk a közszolgálati média felszabadítása érdekében. Mert az antidemokratikus, autoriter rendszer intézményeit nem lehet ízlésesen lebontani.

Magyarországon pedig még a lengyelországinál is sokkal nehezebb lesz a médiamonopóliumok lebontása, a közmédia felszabadítása, a plurális médiapiac újbóli megteremtése, hiszen nálunk ezen a területen lényegében diktatórikus körülmények alakultak ki. Egyetlen független rádiós és televíziós csatorna sem működik, a nyomtatott sajtó néhány független orgánuma vegetál, és folyamatosan a túlélésükért küzdenek a nem kormánypárti internetes portálok is. A médiapiac háromnegyede egyértelműen a kormánypártok kezében van, és további 10 százalékukra is befolyást gyakorol a hatalom. Az állam nemcsak a piacot teljesen eltorzító állami reklámokkal, hanem a magánhirdetők terrorizálásával is manipulálja a piaci folyamatokat, a közpénzekből fenntartott rádió és televízió pedig a kormánypropaganda és az álhírterjesztés legfontosabb orgánumai, amelyekre közpénzek százmilliárdjait költik. A média működését felügyelő intézmények mindegyikében legalább kétharmados többségben vannak a kormánypártok képviselői, vezetőiket a kormánypártok a hűséges pártkatonák köréből verbuválja.

Ilyen körülmények között az uniós jogszabálytervezet azon elképzelései, melyek szerint a felállítandó uniós médiahatóságba a nemzeti hatóságok delegálnak képviselőket, szigorúan ellenőrzik a közmédia biztonságos finanszírozását és elfogulatlanságát, az állami reklámköltségek piaci teljesítménnyel, közönségarányával és más mérhető teljesítménnyel történő arányosítását, teljesen irreleváns elképzeléseknek tűnnek. Kiváltképp mivel a tervezet lényegében semmiféle komolyan vehető szankciót nem tartalmaz a törvénysértésekkel szemben.

Persze egy olyan rendszerben, amelynek lényege éppen a demokratikus nyilvánosság felszámolása és a hatalom médiamonopóliumának megszilárdítása, nincs olyan kívülről megteremtett demokratikus szabályozás, ami rést üthetne. Hiszen minden ilyesmi a rendszer lényegét kezdené ki.

Az Európai Unió 2011 óta tétlenül asszisztál a magyarországi folyamatokhoz, amelyek célja a demokratikus nyilvánosság felszámolása. Én magam is számtalan olyan

beszélgetésen vettem részt, amelyen az unió különböző ideérkező tényfeltáró bizottságait tájékoztattuk a médiahelyzetről. Aztán nem történt semmi. Egy idő után úgy döntöttem, hogy mivel ezeknek a beszélgetéseknek semmi értelmük nincs azon kívül, hogy végighallgatjuk a részvételteljes, együttérző

reflexiókat, a további meghívásokat nem fogadom el.

Ma már nyilvánvaló számomra, hogy bár az EU alapvető értékei között is kiemelkedő helyet foglal el a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága

a tagországokban, amelyek nélkül nem képzelhető el demokratikus jogállam, ezeknél is fontosabbak az Audi, a Mercedes és a BMW érdekei.

Meggyőződésem szerint a mára kialakult helyzetben, ha egyáltalán akar valamit tenni az unió a sajtószabadságért, az egyetlen lehetősége a cselekvésre a független média jelenleginél sokkal komolyabb anyagi támogatása. Természetesen ez nem fogja megoldani a leigázott média problémáit, de a semminél azért valamivel több.

Forrás: Európai Bizottság

Dwa bratanki

Mitrovits Miklós könyve Lengyelország és Magyarország 1945 és 1990 közötti politikai, gazdasági, kulturális és sportkapcsolatairól akkurátusan sorra veszi a témájához tartozó eseményeket, ügyeket, és mintegy mellékesen bőséges ismeretet kínál a két ország összehasonlítására. Az is olvashat érdekességeket, aki járatosabb a történelemben, hiszen a választott szempont alapján olyasmik is felszínre kerülnek, amik egyébként elkerülnék a figyelmét.

Kiderül például, hogy az ötvenes évek aranycsapata utóhatásaként egy ideig milyen jelentős szerepet játszottak a magyar edzők a lengyel labdarúgásban. Természetesen foglalkozik a mű a gazdasági kapcsolatokkal is, olyan részletekig, mint a két ország által a hatvanas években létrehozott, mára már jószerivel elfelejtett, Haldex nevű szocialista részvénytársaság, vagy a magyar ipar által a hetvenes–nyolcvanas években, a jobb hiányában népszerű Polski Fiat autókhoz szállított alkatrészek, egészen odáig, hogy a KGST összeomlásával az ilyen termékek nagy része, miként maguk az autók is, a piaci rendszerben versenyképtelenné váltak.

Érdekes, hogy a kultúrpolitika különböző korszakaiban milyen magyar, illetve lengyel szépirodalmi művek jelentek meg a másik országban, milyen filmeket vettek át egymástól a forgalmazók. Mindez a szerzőnek az eltérő kultúrpolitikákat összevető elemzése tükrében ér-

telmezhető. Mitrovits Andrzej Wajda *Csatorna* és *Hamu és gyémánt* című filmjei kapcsán például azt írja, a korabeli magyar kritika nem fogadta egyértelműen pozitívan őket, mert a desztalinizáció Magyarországon még elmaradt a lengyeltől, itt „még nem értették vagy merték érteni, mi történik a lengyel filmművészetben”. (A szerző nem említi, de jellemző, hogy az 1957-ben készült *Csatornát* már 1958-ban látni lehetett itthon, míg a politikailag kényesebb témájú 1958-as *Hamu és gyémánt* csak öt évvel később került a magyar közönség elé, ekkor is a Filmmúzeumban.)

A könyv tárgyalja, hogy érdemi nézetkülönbség miatti kompromisszum következményeként, egy 1970-es, a két nép ezeréves barátságát prezentáló kiállítás magyar és lengyel katalógusa erősen eltért egymástól. A magyar változat, szemben a lengyellel, az akkor még uralkodó, marxistának nevezett nyelven, kurtán és erősen torzítva szólt a lengyelek számára fontos ügyekről. Itt is és a hetvenes évek egy másik lengyel–magyar történészvitájában is a második világháborút megelőző időszak volt a kényes pont. A magyarországi történettudomány ekkor még szinte „elfelejtette” Lengyelország 1939-es, Németország és a Szovjetunió közötti felosztását, és kerülte a lengyel menekültek akkori magyarországi befogadásának ügyét is, mert az egyszerűen nem illeszkedett a Horthy-korszakról alkotott hivatalos képbe. A lengyelek számára ezek a

témák viszont nemzeti történelmük meghatározó elemei voltak, így nyilvánvalóan indokolt volt a magyar álláspont kritikája.

Nemzeti önértékből eredt a Mitrovits által kultúrharcnak nevezett konfliktusok egy másik fejezete is, csak akkor, a nyolcvanas évek közepén lengyel oldalról szégyenletes, személyes retorziókhöz vezető támadás indult Spiró György *Ikszek* című regénye, illetve először annak színházi változata ellen, mondván, hogy a szerző műve szélsőségesen, gúnyolódóan lengyelelles.

Feltehetően sokkal többen ismerik Cseh Tamás és Bereményi Géza *Krakkói vonat* című dalát, mint ahányan akár csak hozzávetőleges tájékozottsággal is rendelkeznek a benne nosztalgikusan felidézett hatvanas évekről, illetve a két ország akkori eltérő belső viszonyairól. Mitrovits könyvéből kitetszik, hogy a vízumkényszer 1961-től szűnt csak meg, ekkor indult meg érdemben a turistaforgalom, 1963-ban még alig több mint 23 ezren utaztak Magyarországról Lengyelországba, 1967-ben viszont már több mint százezren. A lengyelországi élet ebben az időben sokkal szabadabb, színesebb volt, kevesebb kontrollal működött, mint a magyarországi. Az emberek nemcsak, de nem is utolsósorban 1956 miatt barátságosak voltak a magyarokkal, Lengyelországban Magyarországon nem vetített nyugati filmeket lehetett látni, egyáltalán, a művészetekben jelentős tér jutott a szocializmussal kevésbé harmonikus műveknek, az avantgárdnak, jazzfesztiválok és ifjúsági klubok működtek, intézményszerű autóstoppal lehetett utazni stb. Mitrovits szavaival: Lengyelországban éppen az volt a vonzó, ami

„semmilyen módon nem felelt meg az elvárt »szocialista testvériség« szólamainak”.

A könyv egyebek között részletesen tárgyalja az 1980–81-es lengyel válság magyarországi visszhangját is, a magyar pártvezetés reakcióját, a hivatalos tájékoztatás manipulációit. „A társadalom relatív többsége 1980 májusában még tisztában volt azzal, hogy milyen okai vannak a lengyel válságnak és egyáltalán nem állítható, hogy elítélte volna a lengyel munkásokat tetteikért” – mondja az egykori források alapján a szerző. A propaganda hatására azonban gyorsan és széles körben terjedt az a nézet, hogy a bajok forrása a lengyelek dolgozni nem akarása, lustasága – a közvélekedés meglepően gyors átforgalmazása hatalmi propagandával nem 21. századi találmány.

Mitrovits tárgyalja az 1956-os poznaíni megmozdulások szerepét a magyarországi forradalomban, és ugyancsak bemutatja, hogy a hetvenes évektől a kommunista rendszer lengyel ellenzéki mozgalma milyen kapcsolatban állt a jóval gyengébb, hasonló magyarországi törekvésekkel, külön-külön is a későbbi MDF és SZDSZ előzményeivel. Megírja, hogy a rendszerváltáskor választott magyarországi ellenzéki stratégiára hogyan hatottak az időben ezúttal is valamivel korábban kezdődő lengyelországi változások.

A kapcsolatokról közölt ismereteken túl, a könyvből kibontható, hogy még a legmerevebb, a Szovjetunió által részleteiben is közvetlenül dirigált időszakban, az 1948 és 1953 közötti években is volt mozgástér az egyes országok számára. Meg kellett felelni a rendszer ismérveinek, a szovjet vezetés követelményeinek, de

ezen belül lehettek eltérések. Rákosi Mátyás nem csak terjesztette, bizonyítani is igyekezett, hogy ő Sztálin legjobb tanítványa. A lengyel vezető, Boleslaw Bierut is igazodott a Szovjetunió rendjéhez és diktátumaihoz, hűsége nem volt kétséges, de egyes területeken kevésbé szorosan követte a szovjet mintát. A negyvenes évek végén a némileg Rajk Lászlóhoz hasonlítható Władysław Gomułkát ugyan évekre lefogták, de nem csak nem végezték ki, koncepciók pert sem indítottak ellene. Az antiklerikális szándék ellenére a katolikus egyház szerepe meghatározó maradt, a mezőgazdaság kollektivizálása lényegében elmaradt – a diktatúra bizonyos határon túl tehát igyekezett nem provokálni a lakosságot. Részben ok, részben következmény, hogy a lengyel kommunista vezetés soha nem tudta annyira uralni a társadalmat, mint a magyar, holott gyengekezűséggel ők sem vádolhatók. (A háború után még két éven át tartó fegyveres polgárháborúban verték le politikai ellenfeleiket, széttelepítettek több tízezer, az állam területén élő ukránt, kitelepítettek hárommilliónál több sziléziai németet, az ország úgynevezett nyugatra tolása sok millió ember részben kényszerrel végrehajtott áttelepítéssel járt stb.)

Miközben az nyilván nem hoz lázba senkit, hogy a több mint harminc évig hatalmon lévő Kádár János hányszor találkozott delegáció élén az egymást váltó lengyel vezetőkkel, az kimondottan érdekes, hogy mikor mi tette egyedivé a meetingeket. (Apróság, de Kádár, nyilván véletlen, kimaradt az egyébként igen alapos könyv névmutatójából.) Érdemes itt megemlíteni Gomułka 1968. májusi budapesti látogatását. A lengyel ve-

zető éppen csak túl volt egy válságon, a kemény hatósági fellépéssel leverett diákmegmozdulásokon, folyt a részben ennek politikai „kezelésére”, az előző évi arab–izraeli háború ürügyén indított, anticionistának nevezett, valójában brutálisan antiszemita kampány. Kádár nem nyilvánosan, a találkozó után egy hónappal, az Írószövetség kibővített választmányi ülésén túlzónak, helytelennek nevezte a cionizmus elleni lengyel fellépést, a válságot pedig 1956-ra vezette vissza. Felidézte egy máshonnan nem ismert 1958-as beszélgetését Gomułkával, ahol azt mondta volna: jobb előbb gorombáskodni és utána finomkodni, mint fordítva. Ekkor, 1968-ban így látta, nem kétséges, de nem valószínű, hogy tíz évvel korábban valóban mondott volna ilyesmit lengyel kollégájának. Egyrészt, mint azt egyébként Mitrovits is írja, a hasonló találkozók Kádár más kommunista országvezetőknek jellemzően nem nyilvánított véleményt tevékenységükről, másrészt, függetlenül az előbbiektől, 1958-ban még messze nem volt olyan helyzetben, hogy a nála idősebb és tapasztaltabb Gomułkát leckéztesse. Egyébként is, 1956. november 4. után rövid ideig ő is próbálkozott nem „gorombáskodni”, csakhogy ő, szemben az akkor Lengyelországban népszerű Gomułkával, szovjet tankokkal érkezett, nem volt esélye „finomkodva” konszolidálni. Mindezen túl, politikája nem egy előre kidolgozott mestertervre épült, hanem a tapasztalat formálta.

A kádári politika egésze szempontjából érdekes része a könyvnek Kádár 1981. márciusi, a lengyel pártot néhány hónapig vezető Stanisław Kaniával való beszélgetésének felidézése. Kania a lengyel rendszer so-

kadik válsága közepette, a stabilnak mutató ország vezetőjéhez, mint említette, kimondottan úgymond tanulási szándékkal érkezett. Kádár kifejtette: nem lehet sablonok szerint dolgozni, mások tapasztalatát közvetlenül lemásolni. Egyebek mellett azt is javasolta, ne az egyes emberek, az ellenséges nézetek elszigetelésére törekedjenek. Hozzátette, de ha az osztályellenség támadása kibontakozik, akkor nincs megértés. Annak ismeretében, hogy a kommunista állampártok a munkásosztály vezető szerepére hivatkozva álltak országuk élén, de ekkor, nem először leglátványosabban a munkásság fordult a lengyel párttal szembe, értelmetlennek tetszhet ez az útmutatás. A politikai nyelv ismerője azonban értette: a párt szerepe, a rendszer meghatározó eleme nem változhat. Kádár a maga nyelvén másként is világossá tette a kereteket, a szovjet doktrínát: Lengyelország szocialista ország, a szocialista közösség tagja, ez a határ, amit nem szabad átlépni.

Nevezhetjük akár a történelem cselének is, hogy a „gorombáskodás”/„fínomkodás” vonalon több mint harminc évig ellentétes irányba járó lengyel és magyar kommunista rendszer, amikor a Szovjetunió levette a kezét róluk, egy időben omlottak össze. De a két társadalom eltérően nézett szembe az 1990 utáni valósággal. Ahogy Mitrovits írja: első, 2002-es lengyelországi utazásakor (24 évesen) az keltette fel érdeklődését az ország történelme iránt, hogy szeretne volna megérteni, a többség miért utasítja el zsigerből a szocialista múltat, és bármilyen nehéz is a rendszerváltás utáni élet, miért nyitottabbak mégis a kapitalizmusra, mint Magyarországon.

Mitrovits Miklós: A szocializmus csapdájában. Politika, gazdaság, kultúra és sport a magyar–lengyel kapcsolatokban (1945–1990). Budapest, 2023. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 560 oldal, 4900 forint.

107

Kőríz Imre

Szerb Antal-díjat az Ádámoknak!

„Igazi író, ha úriember, a vége felé leghelyesebben csak szótárakat olvas” – írta naplójában Márai 1946-ban. Azért nem árt, ha az úriember óvatos. Nevezetes például Halász Előd *Német–magyar nagyszótárának Igel* (magyarul: sündisznó) címszava, amelyben a „*das paßt wie der Igel zum Arschwisch*” szólás is olvasható. Ennek szó szerinti jelentése ez: „hasz-

nálható, mint sün seggtörlőnek”, amit a szótár egy hasonló értelmű magyar mondással szemléltet: „úgy nem jó ez, ahogy a lófasz nem furulya, majomsegg nem ibolya, se nem rózsabimbó”. Könnyen lehet, hogy az utóbbi mondatot maga a nagy germanista ötlötte ki, saját és olvasói szórakoztatására, korábbi felbukkanására mindenesetre nincs példa.

A *Világirodalmi lexikon*nak állítólag minden kötetében van egy-egy hamis szócikk, amellyel a főszerkesztő eszén jártak túl. Az *A-Cal* kötetben sokáig a *Mohamad Balfas* volt gyanúba keverve, de egy ideje úgy tűnik, az indonéz író csakugyan létezett. Ezzel szemben a *pragm-Rizz* kötet *pusi* szócikke egész biztosan hamis, mert ha azt még el is lehetne képzelni, hogy az ilyen nevű tárgy (ejtsd: púsz) „dajak ütőhangszer (dob) és a kíséretével előadott hősének” lett volna, amit „a fejlődészeteket követő ünnepi lakomák fénypontján adták elő”, majd „a kannibalizmus letűnésével minden dobkísérettel előadott alkalmi műfaj megjelölésére használatos” lett, annak valószínűsége, hogy a tárgyról *The Dayaks and their Poossee* címmel egy bizonyos W. C. Disneyland értekezett volna, már egészen biztosan a negatív tartományban mozog, azaz nyilván szintiszta kitaláció. Ugyanez mondható el a világ legrangosabb antik tárgyú lexikonja modern kiadásának, a *Neue Paulynak Apopudobalia* (labdarúgás) szócikéről, amely szerint ez egy görög sportág lett volna, amelyet a római légiók vittek át Britanniába. A képet tovább árnyalja, hogy a két szakirodalmi hivatkozás szerzőjét Pedesnek és Pilának (azaz Lábaknak és Labdának) hívják, az előbbi szerző cikke pedig a Mathias Sammer tiszteletére megjelent *Festrchrift*ben olvasható, ami, tekintettel arra, hogy az illető futballista, és nem tudós, ugyancsak nyilvánvaló marhaság.

Nem tudom, a Scholar kiadó új sorozatának első két kötetében, az Ádám Péter által Proustról, Nádasdy Ádám által pedig Dantéről írt *Irodalmi zseblexikon*okban van-e ilyen

hamis szócikk, de a kis kötetek olyan szórakoztatóak, hogy ilyesmire nincsenek rászorulva. Az ötlet és a megvalósítás nemcsak kitűnő, de korszerű is: a klasszikusok világába olyan tömör és olvasmányos formában kapunk bevezetést, mintha a könyvek kimondottan a tizenöt másodperces figyelemhez szokott TikTok- vagy Insta-generáció tagjainak készültek volna. Arra pedig, hogy ez ne jelenthessen felületességet, a szakértő szerzők személye a garancia: szerintem még akkor is le lehet érettségizni a könyvecskékből, sőt, akár egyetemi kollokviumon is át lehet menni a segítségükkel, ha valaki bemagozás helyett pusztán átolvassa őket.

A könyvek rövid bevezetővel kezdődnek (a Proustét két hosszabb mottó előzi meg), majd az ábécérendben következő szócikkek után kronológiával érnek véget, illetve a Dantéban, amely még olvasmányjegyzéket is tartalmaz, két időrendi lista is van: egy a magánéleti és a szakmai adatokkal, egy másik pedig a korabeli történelmi eseményekkel.

Hogy nem holmi akadémikus fejtegetésekkel lesz dolgunk, azt már az Ádám Péter által Genet-től választott első mottó is tanúsítja, amelyben többek közt ez olvasható: „Nézem: Marcel Proust. Na, gondoltam, ez is valami unalmas szar lehet.” Majd: „Már az első mondat is olyan tömény volt, olyan csodaszép, hogy egy pillanatig se kételkedtem: ez a felizzó fény nagy tűzijáték ígérete.” Akiken mégis kifogna *Az eltűnt idő nyomában* hét köteté, viszont „szerepnének villogni a tájékozottságukkal”, annak Ádám Péter előzőkenyen öt tippet is ad, a stílszerűen *sznobizmus* címet viselő szócikkben.

A remek kötetekkel kapcsolat-

ban a legfőbb kritika talán az lehet, hogy egyes esetekben az ábécérend miatt még a sok kereszthivatkozás ellenére is kissé nehéz visszakeresni az egyszer már megtalált érdekes információt – de hát tárgymutatóval már csak nem lehet kiegészíteni egy lexikont. Megvilágító erejű miniesztét olvashatunk arról, hogy mit is jelent az első kötetnek a fordítókat a benne szereplő három előjárószóval örületbe kergető címe: *Du côté de chez Swann*. Jancsó Júlia új fordításában ez a magyarul teljességgel homályos *Swannék oldala*, Gyergyai Albert korábbi címadása szerint pedig egyszerűen *Swann*, ami egyszerűen megkerüli a problémát. Ádám Péter eszmefuttatása remek, de nem az első kötetéről szóló szócikkben van, hanem az eggyel korábbiiban, amely a *Charles Swann* nevű címszereplővel foglalkozik. Itt tudjuk meg, hogy arról van szó, hogy a narrátor családja a vasárnapi testmozgáshoz két útvonalat is választhatott: a „Guermantes-ék felőli”, illetve – és mintha itt rejtette volna el Ádám Péter az általa megfelelőnek érzett, és csakugyan figyelemre méltó címváltozatot: a „Swannék felől”-i séta. Mellesleg az olykor – sőt, rögtön az első és a második szócikkben is – felbukkanó „J.J.” rövidítés nincs feloldva, márpedig nem biztos, hogy minden olvasónak világos, hogy a szerző így jelöli a regényfolyam címeinek Jancsó Júliától származó fordításait.

Ugyanígy az sem biztos, hogy a regényfolyam nevezetes első mondatának – „Longtemps je me suis couché de bonne heure” – briliáns elemzésével kapcsolatban az olvasó később fel tudja idézni, hogy az *incipit* címet viselő szócikkben találkozott vele. A

Gyergyai-féle „Sokáig korán feküdtem le” és a Jancsó Júliától származó „Jó ideig korán feküdtem” megoldás helyett egyébként Ádám Péter – a francia eredeti „visszafordíthatatlan befejezettséget kifejező *passé composé*” igeideje miatt – ezt javasolja: „Valamikor én is koránfekvő voltam”. Ez ismét megfontolandó megoldás, de felveti azt a kérdést, hogy a bevett „koránkelő” mellett a „koránfekvő” ugyanolyan természetes-e magyarul, illetve, nem hiányzik-e a mondatból túlságosan a Jancsó Júlia által megőrzött „idő” („temps”), amely tehát a regényfolyam első szavában („Longtemps”) és a címében is (À la *recherche du temps perdu*) szerepel.

Mindenesetre csodálatos, hogy Ádám olyan keresetlen természetességgel emeli magához a laikus olvasót, hogy az még az efféle megfontolásokra is felhatalmazva érzi magát. Sőt, a könyv olykor vitára, máskor pedig kiegészítésekre is sarkallja. A *stílusutánezatok* című szócikkből megtudjuk, hogy Proust *A megtalált időbe* illesztett ál-Goncourt-naplóban „nem a modorosságokat nagyítja fel, hanem finom iróniával az utánezott író valóság szemléletét próbálja rekonstruálni”. Kompetencia híján ezt eszemben sincs vitatni, de azt nem hinném, hogy ezzel szemben a Karinthy-féle paródiákat el lehetne intézni azzal, hogy „sokszor az olcsó poénokra helyezik a hangsúlyt”. Az *Így írtok ti!* darabjaira alighanem jellemzőbb, hogy Karinthy – csodálatos módon egy időben az orosz formalizmus felismeréseivel, sőt még valamivel korábban is – azokat a fogásokat (oroszul: prijomokat) leplezte le, amelyek az adott szöveg irodalmi voltát biztosították. Nem is

csoda, hogy miután tanúbizonyságát adta, hogy milyen tökéletesen átlát a mátrixon, ő maga sokáig csak kivételesen ritkán és nagyon nehezen tudta versben a kifejezés saját formáit megtalálni.

Ami a kiegészítést illeti: az egyik szócikk arról tájékoztat, hogy Proust egyik fontos figurájának, Albert Blochnak a modellje Horace Finaly volt: az írónak a Condorcet gimnáziumban osztálytársa, majd később mint bankár alkalmi befektetési tanácsadója. Emellett azt is megtudjuk, hogy Finaly szülei Óbudáról vándoroltak ki Franciaországba, ami a klasszikus tanulmányokban jártasabb olvasóknak valóságos aha-élményt jelenthet. Kis utánajárással ugyanis kideríthető, hogy az említett Horace a mindmáig leggazdagabb, nélkülözhetetlen latin–magyar szótár szerkesztőjének – a negyvennyolc-negyvenkilences szabadságharc végén honvédtüzér főhadnagyként fogságba esett – Finaly Henriknek volt a másod-unokatestére.

A könyv persze nem szorul rá az efféle kiegészítésekre, csak felbátorít rájuk, mert tele van olyan „fun fact”-ekkel (érdekes adattal, „mókaténnyel”), mint például az, hogy a grafomán Proust akár húszezer levelet is írhatott életében; hogy az író inasa felhatalmazást kapott arra, hogy éjjel is vihessen a gazdájának a Ritz konyhájáról saját maga által csapolt sört; vagy hogy Céleste Albaret, Proust házvezetőnője kilencvenhárom éves koráig, egészen 1984-ig élt.

De a könyv persze nem csupa bolondozás: ezek csak játékosan, de statisztikai bizonyossággal fel-feltűnő mazsolák a tartalmas információk kalácsában, amelyben természe-

tesen Proust élete és műve, irodalmi és társadalmi nézetei jelentik a szárazanyagot.

A fentiekből is világos, hogy az *Irodalmi zseblexikon*nak ez a hangvétele Nádasdy Ádámtól sem idegen. Mint a kitűnő franciafordítónak, az eredeti Proust és a Proust-fordítások alapos ismerőjének, Ádám Péternek, úgy Nádasdynak is alighanem jutalomjáték lehetett a könyv megírása: ennek önfeledt érzése mindkét kötetet keresztül-kasul átítatja.

Nádasdy szócikkeinek egyes motívumai már az *Isteni színjáték*-fordításának bőséges jegyzeteiből is ismereteseek lehetnek az olvasók előtt. Ilyen a túlvilági lelkek sajátos szellemtestét érzékeltető hologram-hasonlat. Ugyancsak szemléletes az úgynevezett Rózsa, „a Paradicsomon túl, a fizikai világon kívül, a mennyben elhelyezkedő” létesítmény leírása, amelyet a „stadionszerű” jelző tesz kézzelfoghatóvá, míg a „szennyrovatok” (a babitsi bugyrok) szerkezetéről ezt olvashatjuk: „Olyasféle alakzat, mint egy régi hanglemez.”

Emlékezetes Dante egy különös halandzsamondatának Szörényi Lászlótól származó értelmezése. (Egyébként ez utóbbi is azok közé az információk közé tartozik, amelyet a lexikonszerkezet miatt nehéz visszakeresni: a *pokoli nyelvek* című szócikkben olvasható.) A *Pokol* 31. énekében szerepel a következő mondat, amelyet Dante az egyik leláncolt óriás, Nimród szájába ad: „Raphél maí amméke zabi almi!” Mint azt az érdekességek iránt oly fogékony Nádasdy nem mulasztja el megjegyezni, Szörényi szerint itt „Dante egy ómagyar mondatot próbált leírni: a bolognai egyetemen diáktársaitól hallhatott magyart”. A feltételezett

szöveg eszerint így hangozhatott: „Rabhely majd, amék szab itt állni”. Na jó, de mi a csodát jelent ez a bájos zagyvaság? Szörényinek erre is van válasza: „Tömlöc (lesz) ez, amelyik megszabja, hogy itt álljatok.” Ahogy a latin mondja: „eligat lector”, vagyis döntsön az olvasó, vagy ahogy a megengedőbb olasz: „se non è vero, è ben trovato”, azaz ha nem is igaz, jól van kifundálva.

A könyv a *Commedia* másik magyar vonatkozásának külön szócikket szentel (*Magyarország*). A *Paradicsom* tizenkilencedik énekében ez olvasható: „Oh beata Ungheria, se non si lascia / più malmenare!” Nádasdy fordítása a következő: „Boldog lesz Magyarország, ha lerázza / a rossz kormányzást!” Kritikájában a kiváló italianista, Sárközy Péter ezt félrefordításnak nevezte, és talán erre is reagál Nádasdy azzal, hogy felsorolja az összes korábbi fordítást, hozzátéve, hogy Dante itt arra utalhat, hogy a mű cselekményének idején III. András ült a magyar trónon, ami azonban szerinte annak a Martell Károlynak járt volna, akinek fia, Károly Róbert a mű írásának idején már különben csakugyan meg is szerzte.

Nádasdy elegáns kis kötete tehát remekül bevezet azokba a személyes, történelmi, vallási, irodalmi és természettudományos ismeretekbe, amelyek vagy jól jönnek, vagy egyenesen nélkülözhetetlenek az *Isteni színjáték* és Dante más hétszáz éves műveinek élvezetéhez. Ugyanakkor az olvasó világáról is van mit mondania, a *nem keresztények üdvözülése* szócikkben például utal a 2. vatikáni zsinat (1962) megállapítására: „Akik Krisztus egyházát önhibájukon kívül nem ismerik, de őszinte

szívvel keresik az Istent, elnyerhetik az örök üdvösséget.” Annak idején ezt még máshogy tanították, bár úgy tűnik, Dante nem volt egészen elégedett a korabeli állásponttal, miközben arról is sokat spekulált, hogy aki viszont biztosan üdvözülhet, az valami ideális testet öltve támad majd fel, vagy olyat, amelyben éppen meghalnia szerencsételtett.

Kicsit furcsa, hogy az isteni erények – Nádasdy terminológiájában keresztény vagy teológiai jellemerők –, a hit, a remény és a szeretet felsorolásánál ezt olvashatjuk: „A Bibliában Szent Pál is ezeket emeli ki”. Azt hiszem, a dolog fordítva van: ez a három azért kerülhetett fel a szentesített erények listájára, mert Pál éppen őket sorolta fel. Az *istenlátás* szócikkben talán érdemes lett volna utalni Borgesnek *Az Alef* című novellájára – annál is inkább, mert Roberto Benigni a RAI egy csodálatos karácsonyi műsorában feledhetetlen érzékletességgel már rávilágított az összefüggésre –, illetve a címben szereplő tárgyra, amelyben ugyanúgy minden benne van, mint „a Szeretet által kötetbe fűzve / a világ rendezetlen lapja: / létezők, minőségek s viszonyok” – vagyis minden, ami elképzelhető.

Nádasdy stílusánál nincs ma jobb példa arra, amit az *Ars poetica*-ban Horatius így ír le: „omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci”, vagyis: „az nyer majd, ki a hasznost s édest jól elegyíti”. A hasznosságra a műfaj mint létező és az adatgazdagság mint minőség a garancia, az édességre pedig a humor. Egy helyütt Dante ezt írja: „Lehet, hogy homályosan beszélek”. „Hát, valóban” – teszi hozzá Nádasdy. „A Paradicsomban gyermekszekció is van”

– mondja máshol. Majd kiszámolja, hogy a Biblia szerint Ádámnak (mármint az első embernek) mint önhibáján kívül megkereszeletlennek „4302 évig kellett epekednie a Pokol tornácán, hogy Krisztus – magára véve az ő bűnét – megváltsa és felvigye a Paradicsomba”. A padovai Scrovegni-kápolna bizonyára boldog autopszián alapuló méltatása után a bankár mecénásra utalva ezt írja: „Látszik, hogy volt miből pártolni a művészetet.”

A Dante-kötetben jelent meg az a talán Bán Zoltán Andrástól mint a sorozatszerkesztőtől származó kis jegyzet, amelyben a tanárok, diákok és minden irodalomszerető olvasó figyelmébe ajánlott zseblexikon-sorozatról ez olvasható: „szubjektív, szellemtörténeti, mely a világirodalom klasszikus szerzőit és műveit

mutatja be”. A „szubjektív” jelző itt, úgy tűnik, a válogatásra utal, de bízvást alkalmazható az egyes kötetek hangvételére is.

Szerb Antal-díj, tulajdonképpen meglepő módon, nincs. Ha létezne, akkor a legmagasabb stílári igénynyel megírt irodalmi ismeretterjesztés elismeréseként kellene adományozni. Aligha lehet kétséges, hogy 2023-as munkájuk alapján a díj az *Irodalmi zseblexikon* sorozat első két kötete szerzőinek, Ádám Péternek és Nádasy Ádámnak járna.

Ádám Péter: Proust. Irodalmi zseblexikon. Budapest, 2023, Scolar. 82 oldal, 3999 forint.
Nádasy Ádám: Dante. Irodalmi zseblexikon. Budapest, 2023, Scolar. 96 oldal, 3999 forint.

Csepeli György

Hamis Napóleon

A két-három évtizedenként rendszeresen megismétlődő kifosztásokhoz szokott közép- és felsőosztályi magyar felnőttek jól ismerik az eredetileg Bonaparte Napóleon által veretett, róla elnevezett, 21 milliméter átmérőjű, 90 százalékos aranytartalmú érmeket, melyeket ha a helyzet úgy hozta, be lehetett cserélni zsírra, tojásra, húsrá, tűzifára. Időközben megjelentek a hamis Napóleon-aranyak is, ezekben a standardhoz képest kevesebb vagy éppen semmi arany nem volt, de megtévesztően úgy néztek ki, mint az igaziak.

Napóleon páratlanul izgalmas sorsa nemzedékek csillagokba törő ambiciózus fiataljainak gyújtotta föl az érvényesülés lángját, mely mint azt Raszkolnyikov vagy Julien Sorel példáján látjuk, többnyire elégette őket. De ha nem a követőit, csak őt magát nézzük, akkor is lenyűgöz a személyiségéből áradó démoni erő, mely egyszerre tudott teremteni és pusztítani. Államférfiként maradandót alkotott. Személyesen felügyelte a róla elnevezett, sok paragrafusában ma is hatályos polgárjogi törvénykönyv elkészítését, amelyet a

világ számos más országában írott hasonló törvénykönyvek mintájaként használtak. Megalapította a forradalom dicső örökségét hirdető, ma is élő Becsületrendet. Párizs nem lenne az, ami, ha a ma már De Gaulle nevét viselő egykori Place de l'Etoile középpontjában nem lenne ott a diadalív, mely a császár egykor dicsőséges, de utólag nézve teljesen értelmetlen és haszontalan csatáinak emlékét hirdetve állhatna akár vértócsában is. Nem kérdés, hogy zseniális, de katonái vérével nem takarékoskodó hadvezér volt. Győzelmeitől megittasodva cinikus, egyeduralmi hajlamainak ellenállni egyre kevésbé képes önkényúrrá lett, és végül elbukott. Kevés ideje maradt a nőkre, talán csak a feleségét és Walewska grófnőt szerethette igazán.

Napóleon fiatal korában karcsú, vonzó külsejű, sziporkázó szellemű férfi volt, akibe beleszeretett a szerencse, melynek kegyéből a touloni kis hadnagy pár év leforgása alatt Franciaország császára lett. Szerelmese azonban utóbb elhagyta az egyre magasabbra törő császárt, akit legyőzői egy távoli kis szigetre száműztek, ahonnan már csak koporsóban térhetett vissza imádott Franciaországába. Mindezt, ha nem is Scott filmjéből, de a mindentudó ChatGPT-től megtudhatjuk, mely az életrajzot felmondva tudálékosan megállapítja, hogy „Napóleon számos szempontból ellentmondásos alak volt, aki nagyban formálta az európai történelmet a 19. század elején”.

Az agg angol filmrendező, Ridley Scott által rendezett filmben látható Napóleon ízig-vérig hamis figura, a filmnek nincs egyetlen kockája sem,

amelyben a néző a kis hadnagyból lett nagy ember valós képével találkozhatna. A címszerepet alakító Joaquin Phoenix már a történet kezdetén is testes, sehova nem néző, unintelligens robotként viselkedő férfi, aki a nőkkel szemben megnyilvánuló szexuális gátlásait meglehetősen monoton módon oldja, ha végül is adódik alkalom az intimitást teljességgel nélkülöző testi együttlétre.

A filmet megrendelő Apple TV+ munkatársai mintha a mi Nemzeti Filmintézetünktől tanulták volna az igen költséges, ámde tehetségtelenek által megvalósított filmek fejlesztését. Scott azzal hancegett, hogy egy könyvet sem olvasott el Napóleonnól. Filmje tanúsítja, hogy nem hazudott. Forgatókönyvírója, David Scarpa sem tölthetett hosszú időt a könyvtárakban. De ha már nem bíztak a könyvekben, megnézhetek volna a múlt században készült, Napóleonnal foglalkozó filmek közül párat. Ilyen például az 1937-ben készült *Walewska grófnő*, melyben Charles Boyer nyújt feledhetetlen alakítást, de ilyen a Szergej Bondarcsuk által rendezett monumentális *Háború és béke* is.

Az ignoráns rendező és az alkalmatlan forgatókönyvíró összjátékának eredményeként jött létre a mozikban most látható film, amelyre fenyegető árnyékot vet a később látható, jóval hosszabb, még több, még hosszabb csatajelenetekkel, még több bárgyún a semmibe révedő Joaquin Phoenixszel megtöltött streamingváltozat.

Kideríthetetlen, hogy amit Scott a ténylegesen megtörtént történelmi jelenetekből megmutat, azt tényleg parodisztikusnak szánta, vagy csak hagyta, hogy színészei a maguk sa-

játos humorérzékük szerint értelmezzék az általuk alakított történelmi személyeket. Így lett a jóképű Edouard Philipponat alakításában I. Sándor orosz cárból kacér selyemfiú, I. Ferencből Miles Jupp jóvoltából szenilis lúzer. Méltó társuk lett a film végén a Végzet Hercegeként megjelenő lófogú Wellington bőrébe bújt Rupert Everett.

Napóleon páratlanul komplex, rejtélyes lény egyáltalán nincs benne a filmben, ami nem lenne feltétlenül baj, ha lenne a filmben valami más, aminek ha ugyan nincs is köze Napóleonhoz, de mégis mond valamit a nézőnek, aki ha már jegyet váltva beül a moziba, hogy megnézzon egy filmet, joggal számíthatna rá, hogy ne untassák majdnem három órán át. A baj az, hogy a rendezőnek és a forgatókönyvíróknak semmi nem jutott eszébe, amiről filmet forgathattak volna. Tetszőlegesen ráböktek egy jól ismert történelmi szereplő nevére, elhitették a megrendelővel, hogy tudnak róla filmet csinálni, s csináltak egy iszonyatosan sok pénzbe kerülő, véget nem érő mozgóképes felvételt, melyből 157 percnyi anyagot kivágva filmként mutatnak be most világ mozijaiban.

Az igazi kérdés, hogy miért nézik meg mégis oly sokan a filmet. A magyarázat talán abban van, hogy a válságba jutott nyugati világ éhezik a könnyen emészthető, képregények szerkezetét követő történetekre, melyeket az embert mozgató két lényegi erő, a szex és az erőszak mozgat. Scott korábbi filmjeiben bebizonyította, hogy jól ismeri a lebutított antropológiában rejlő tömeghatás lehetőségeit, melyeket most a Napóleon névvel fémjelzett maratoni

alkotásában is alkalmazott. Elismerésre méltóak a csatajelenetek, ezeken legalább látszik, hogy a gyártás nem kímélte a költségeket, ugyanakkor nincs bennük semmi sem, ami túlmutatna az érzékeket bizsergető látványon.

Az angol rendező filmjének franciaországi sikere azt mutatja, hogy Napóleon neve a francia társadalomban még ma is képes kiváltani a nemzeti dicsőség pavlovi reflexét. A dicsőségre szomjazó, nemzeti identitásra apelláló filmek divatját Goebels alapozta meg, aki a Harmadik Birodalom bukásának évében iszonyatos költségekkel készítette kedvenc rendezőjével, Veit Harlannal a napóleoni időkben játszódó *Kolberg* című filmet, mely már nem segíthetett a megrendelő bunkerbe bújt főnökén.

Látjuk, hogy az állami pénzből gazdálkodó központosított magyar filmmecenatúra éppen most próbálkozik a nemzetet lelkesítő filmek készítésével. Ennek példája volt a Berlint megsarcoló Hadik András generálisról készült, nemrég bemutatott film, most került a mozikba a szájbarágoan giccses *Semmelweis*, s már nem kell sokáig várni arra, hogy a magyar nézők lássák a 10,6 milliárdnyi forintból készült Hunyadi-sorozatot, a 2,2 milliárdba kerülő *Tündérkert*et vagy a Rákay Philip által megálmodott, sok száz millió forintba kerülő *Aranybulla* négy részét. Az eddigi tapasztalatok nem túl biztatóak. A magyar történelemben nincsenek Napóleonhoz hasonlítható történelmi személyiségek, akiknek a példája meggyőzné a mai magyarokat arról, hogy kiszabadulhatnak a Himnuszban megénekelte balsors fogságából, melyben nincs

más, mint vérözön, halálhörgés és siralom.

Miközben egyre-másra készülnek az irdatlan pénzekbe kerülő történelmi filmmonstrumok, a nemzeti filmintézet által nem támogatott műveket nagy sikerrel mutatják be a hazai és külföldi mozikban, amire legutóbb Reisz Gábor filmje, a *Magyarázat mindenre* a legjobb példa. Ez a fim ráadásul szlovák pénzből készült, afféle fordított *Hadikként*. Scott és a goebbelsi nyomon haladó többi filmkészítő között van azonban egy nem jelentéktelen különbség. Scott egy kapitalista nagyvállalat

pénzét égette el kontár munkájával, amivel szemben a goebbelsi módszer jegyében születő fércművek létrehozói az állam pénzét pazarolják el. A filmgyártásban ma még járatlan Apple TV+ várhatóan tanul a kudarcból, s Scott többé nem rendez náluk. A mi államunk viszont a mi balszerencsénkire nem tanul.

Napóleon. Amerikai történelmi filmdráma, 2023, 157 perc. Rendező: **Ridley Scott**. Forgatókönyv: **David Scarpa**. Operatőr: **Dariusz Wolski**. Szereplők: **Joaquin Phoenix, Vanessa Kirby**.

Csengery Kristóf

Glinka, Csajkovszkij, Rachmaninov

115

Amikor egy teljes hangverseny műsorát egyetlen nemzet zenéjéből válogatják, hajlamosak vagyunk úgy vélni, hogy „homogén program” szóval meg – pedig milyen sokszor megessik, hogy éppen ezek a koncertek kínálják a legüdítőbb sokféleséget! Glinka, Csajkovszkij, Rachmaninov: az orosz romantika három fejezete a szerzők születési éve között harminc-egynéhány év eltéréssel. Glinka 1804-ben látta meg a napvilágot, Csajkovszkij harminchat évvel később, 1840-ben, Rachmaninov pedig újabb harminchárom év múltán követte az általa csodált és számos tekintetben példaképnek tartott Csajkovszkijt (aki méltó utódjának tekintette Rachmaninovot). Egy-egy bő emberöltő választja el tehát a három komponistát. Ám míg Glinkán rajta ragadt „az orosz zene atyja”

elnevezés, jelezvén, hogy az Európa más országaihoz képest jelentős fáziseltolódással bontakozni kezdő orosz zene érdemben vele indul el hosszú és kanyargós útjára, addig Rachmaninov élete már a II. világháború vége felé, 1943-ban fejeződik be. Mindehhez viszonyítási pont gyanánt azt is hozzátehetjük, hogy a telített harmónia- és érzelmvilágú utóromantikus mindössze egy évvel volt idősebb a zenei modernség legfőbb apostolánál, Schönbergnél. Glinka, Csajkovszkij, Rachmaninov – mindhárman orosz romantikusok, ám mindhárman e nemzeti idióma stílusfejlődésének más és más szakaszát, más és más színárnyalatát képviselik.

Egy és ugyanazon hangversenyen ritkán kerül egymás társaságába a három szerző, ezért is volt különle-

ges a Concerto Budapest decemberi estje, amelyen Glinka *Ruszlán és Ludmilla-nyitánya*, Rachmaninov mindössze tizennyolc évesen befejezett *1. (fisz-moll) zongoraversenye* (1891) és Csajkovszkij *1. szimfóniája*, a *Téli álmodozás* (keletkezés: 1866, bemutató: 1868) szólalt meg Takács-Nagy Gábor vezényletével és Mihail Pletnyov játékaival a versenymű magánszólamában. Három darab az „elsőség” jegyében: ezt egy első zongoraverseny és egy első szimfónia esetében aligha kell bővebben kommentálni (bár azt érdemes hozzátenni, hogy a zongoraverseny ráadásul az 1-es opuszszámot viseli Rachmaninov műjegyzékében, tehát nemcsak egy műfaj területén jelent első lépést, de az életmű egészében is a korai kompozíciók közé tartozik). Ami a nyitányhoz tartozó operát illeti, a *Ruszlán és Ludmilla* (1842), ha nem is ténylegesen a legelső sikeres, valóban teljes értékű orosz opera – hiszen e tekintetben magától Glinkától is megelőzi a pár évvel korábbi *Iván Szuszanyin* (1836) –, mindenképpen az első egyike ezen a területen.

Három remekbe szabott előadás követte egymást, de mindhárom más módon és más okból volt kivételes és kiemelkedő. A *Ruszlán és Ludmilla-nyitány* hallgatásakor 2023 decemberében aligha lehetett nem gondolni a fergetegesen hatásos mű egy másik előadására. Kereken negyven évvel ezelőtt, 1983. december 26-án mutatkozott be – és éppen ugyanitt: a Zeneakadémia nagytermében – a Fischer Iván és Kocsis Zoltán által alapított Budapesti Fesztiválzenekar, márpedig annak a koncertnek is egyik technikai és zenei csúcsteljesítménye volt egy

pompás (az akkori magyarországi szimfonikus zenekari átlagszínvonalat minden tekintetben felülmúló) *Ruszlán és Ludmilla-nyitány*. Az asszociáció azért is indokolt, mert a karmesterként ezúttal pódiumra lépő Takács-Nagy Gábor annak idején – igaz, nem a bemutatkozáskor, hanem nagyjából egy évtizeddel később, és akkor még nem dirigensi minőségben, hanem koncertmesterként – szintén fontos szerepet játszott a Fesztiválzenekar történetében. Itt és most ugyanazt a művészi mércét képviselte, amelyet hajdan, hegedűvel a kezében a Fesztiválzenekar kötelékében. Ennek lényege: úgy adni meg a lendületnek és indulatnak, a sístergő temperamentumnak, a száguldó tempónak, az energikus hangsúlyoknak, ami jár, hogy mindeközben a technikai kidolgozás, a hangszeres játék pontossága, sőt tökéletessége is maradéktalanul megvalósuljon. Takács-Nagy és a Concerto Budapest jóvoltából tűzrőlpattant, ám egyszersmind feszes, tisztán artikulált előadást hallottunk, tónusos vonóshangzással és rajzos fúvós szólókkal.

Rachmaninov zongoraversenyeiben a szólóhangszer és a zenekar viszonya olyan modellt követ, amely szemben áll a romantikus versenymű-irodalom korábbi hagyományával, és az előzmények közül leginkább ahhoz az írásmódhoz hasonlítható, amelyet Brahms *B-dúr zongoraversenyéből* ismerünk. A zenekari szövet és a szólóhangszer szólama nem különül el drámaian, nincs is feltétlenül szembeállítva, inkább átszővi egymást a folyamatos zenei párbeszéd szellemében. A zongora figurációi, arpeggiói és futamai olykor előtérbe kerülnek,

máskor azonban elmerülnek a zenekari hangzás hullámaiban. A zenei megnyilvánulások kétféle fajtája: a szólista egyéni megszólalása és a zenekar hangzó kollektívuma olyan szerves egységet hoz létre, amelyben a két alkotóelem inkább egymásba fonódik, mintsem elkülönül egymástól. Mindennek a hatásra vonatkoztatva az a következménye, hogy bár Rachmaninov zongoraversenyeinek magánszólama közmondatósan gyilkos nehézségű, ezt – a sajátos „beagyazottság” miatt – a hallgató nem feltétlenül veszi észre, mert nem feltétlenül figyel fel rá. Ez a magas rendű kompozíciós gondolkodásmód tehát elfordul a „mutató versenymű”, az attrakcióként értelmezett virtuozitás koncepciójától, nemcsak azt követelve meg a szólistától, hogy kivételes felkészültségű legyen, hanem azt is, hogy alázattal és bizonyos önfeláldozással közelítsen feladatához, elfogadva, hogy virtuozitását nem fogják olyan látványosan ünnepelni, mint ha történetesen Grieg *a-moll zongoraversenyében* lépne fel. Mihail Pletnyov rendkívül rugalmasan és színgazdagon, karakterek sokaságát felmutatva, kivételes technikai tökéletességgel zongorázott, játékanak hangszeres bravúriját azonban olyan elegánsan hangsúlytalan understatementtel értelmezte, mintha az magától értődő volna. A lelkes tapsot a szerző egy prelűdjével köszönte meg.

Csajkovszkij hat szimfóniáját különös és egyszersmind velejéig igazságtalan bánásmódban részesíti az utókor, értékeket hanyagolva el furcsán és megmagyarázhatatlan módon. A második három művet a hangversenygyakorlat különle-

gesen magas polcon tartja (tegyük hozzá: nem indokolatlanul), míg az első hármat következetesen mellőzi. Aki ismeri az *I.*, a *II.* és a *III. szimfóniát*, tapasztalhatta: ezek ugyanolyan lelkesítő és izgalmas alkotások, mint a *IV.*, az *V.* és a *VI.* Mégis: csak a három későbbi „nagy” érvényesül, elvonva a figyelmet a korábbi háromról. Most hallhattuk a *Téli álmodozás* alcímű, ritkán megszólaló *I. szimfóniát*, a fiatal zeneszerző első nagyobb jelentőségű művét, és Takács-Nagy Gábor felfedező szellemű vezénylese az érzékelhetően nagy kedvvel és imponáló felkészültséggel játszó Concerto Budapest élén megmutatta, hogy a kompozíció hemzseg az eredeti ötletektől, a friss, nemegyszer meghökkentő vagy kísérletező szellemről tanúskodó dallamfordulatoktól-harmóniamenetektől. Ahogy szakmai tolvajnyelven mondani szokás, „vitamindús” művet hallottunk, amely mindvégig lekötötte a hallgató figyelmét, ám aligha véletlenül, hiszen az előadás is minden értéket felszínre segített. A kontrasztokban gazdag, energikus és lírai részletekben egyaránt bővelkedő előadás színvonalát jól érzékelteti, hogy az ünneplés, amely az utolsó tételt követte, a zongoraverseny tolmácsolásának fogadtatását is felülmúlta.

Te jáú isten!

Tudjuk, hogy Gogol Puskin ötletéből írta *A revizort*, ugyanakkor ő maga is megélt „hlesztakovi” kalandot, amikor írói anyaggyűjtés céljából a Pugacsov-felkelés színhelyére utazott, s ott a cár segéd tisztjének nézték. Tudjuk azt is, hogy I. Miklós nemcsak részt vett az 1836-os pétervári premieren, de már előtte felolvasták neki Gogol művét, és különösen jól mulatott azon, hogy Bobcsinszkij, a komédia egyik legjelentéktelenebb szereplője üzent neki. A kritikusok nem bántak kesztyűs kézzel a művel. A szerzőnek is csalódást okozott a bemutató, de őt az keserítette el, hogy bár épp a szimpla bohózatokon akart túllépni *A revizorral*, a színháziak megbízhatóan úgy adták elő, mintha semmitmondó francia vaudeville lenne. Ezen a többszöri átírás sem látszott segíteni. *A közönség szétoszlása egy új komédia bemutatója után* című egyfelvonásosában az író egyebek közt arra figyelmeztet, hogy „A revizor az örök emberi vonásokra épül, amelyek megfelelőjét mindig meg kell találni”. Talán 1921-ben, Sztanyiszlavszkij rendezésében a Művész Színházban, vagy még inkább 1925-ben, Mejerhold színrevitelében mutatkozott először többnek a darab: karakteres, éles, szatirikus vígjátéknak. De akkor Gogol már rég a Novogyevicsi temetőben feküdt.

A magyar közönség 1874-ben találkozható először *A revizorral* a Nemzeti Színházban, amely onnantól kezdve időről időre másorra tűzte. Elképzelhető, hogy hamar kialakult egyfajta klasszikus játékmód, amely

folytatólagos maradt 1945 után is. Az 1951-es, Gellért Endre rendezte bemutatót tartja számon jelentősként a színháztörténet, majd az 1973-as Tovsztonogov-félet, amely olyannyira a szovjet–magyar barátság jegyében született, hogy a budapesti Polgármester, Kállai Ferenc egy cserejáték erejéig be is állt a rendező eredeti, leningrádi színrevitelébe, amely több vonatkozásban visszatért a meyerholdi változathoz és szemlélethez, megfejelve némi szürrealisztikus félelmetességgel a darab világát.

Ahogy az idők lassan változtak Magyarországon, az 1980-as évektől *A revizor* hazai bemutatói távolodni kezdtek a hagyományos, archaikus orosz közegtől, s mindinkább helyi színezetet kapott a színpadra vitt provincialitás. Ennek a természetes terjedésű folyamatnak emlékezetes pillanata volt, amikor 1987-ben a Kátana József Színház Zsámbéki Gábor rendezte premierjén a nézők azt vették észre, hogy a közönség soraiban ülő miniszter asszony a szünetben legszívesebben zsebbe tenné a lábát. Mivel pontosan ugyanolyan csillogó divatcsizmát viselt, mint a Polgármesternét alakító Básti Juli.

Az utóbbi évtizedekben aligha született olyan bemutató Gogol művéből, amely ne játszott volna rá a híres sorokra: „Mit röhögtek? Magatokon röhögtek!” Ehhez persze meg kell teremteni a kapcsolatot, az érintkezést a mi világunkkal, a gogoli intenció szerint fellelve az örök emberi vonások jelenkori megfelelőjét. Magá-

tól értetődik tehát a modern, fényes öltönyös porfészeki notabilitás (pl. Szombathely, 2018), vagy a piros-fehér-zöld zizimelegítő Zemplanyika (Szolnok, 2007), vagy a Polgármester medencében koktélozó lánya (Eger, 2002), vagy hogy a 2002-es pécsi Polgármester végső megoldásként lelőtte az érkező igazi APEH-ellenőrt. Vagy a buzgón kattogó iratmegsemmisítő (Vígyszínház, 2014), vagy a telefonon informálódó Polgármesterné (Kecskemét, 2021), vagy a fényűző vadász-házdíszlet 2022-ben Miskolcon, és sorolhatnánk tovább, mert *A revizor* népszerű repertoárdarab a magyar színházakban.

Hogy a Nemzeti Színház 2023-ban bemutatja Gogol művét, arra az ember elsőre felkapja a fejét. Aztán látja, hogy a darabot grúz vendégrendező, Avtandil Varszimasvili viszi színre, aki a tíz évvel ezelőtti tbilisi munkáját telepíti át hozzánk. Ez rögtön előrevetíti, hogy általános színházművészettel lesz dolgunk, nem az itt és most esete forog fenn. (De még így is éri váratlan meglepetés az embert. Az első jelenetben Ljapkin-Tyapkin járásbíró azt mondja: Oroszország háborút akar. Tíz évvel ezelőtt, amikor Oroszország még nem tette magáévá a Krímet, talán elhangozhattak oly észrevétlenül és reflektálatlanul ezek a szavak, mint most a Nemzetiben. De ma bárhol máshol meghallanák a nézők és a játszók. Még Tbilisziben is.)

A színpadkép esztétikusan kietlen, esővel, füstköddel terhelt. A történet a sztyeppén játszódik, különböző színűre világított hátsó lepelfal előtt. A semmibe kivette néhány megcsontolt fa, némi nádas, közepén sáros pocsolya. Hátralát a hagymakupola sziluettje. Kötélen vödrök lógnak be a játéktérbe, és folyamatos mozgás-

ban vannak. Nem tudni, miért járnak fel-le, aztán miért hagyják abba ezt a második részben. A színen megjelenő szereplők koszlottnak látszó, elnyűtt, szegényes öltözékű emberek. Ők a város vezetői, s mivel rajtuk kívül más nem mutatkozik, ezért el sem tudjuk képzelni, hogyan festhetnek a helyiek, ha az előjáróik, akiket folyton korrumpálnak, ilyen csórók. Ezúttal nem találkozunk az egyszerű néppel: kereskedők, rendőrök, polgárok kihúzva. Akad viszont egy új szereplő, az Iván atyának nevezett Rubold Ödön, aki papi viseletben és minőségben ugyanúgy végigszaladgálja a mocsárpályát a színen, mint a többiek. De különben egyedi szerepet tölt be: néhányszor felolvassa Mózes első könyvéből azt a részt, amikor az Úr és Ábrahám arról „alkudoznak”, hány igaz embert kell találni Szodomában ahhoz, hogy az Úr megkegyelmezzon az egész városnak. Minden arra utal az előadásban, hogy Hlesztakov (Herczegh Péter) és vele szinte ekvivalens szolgálja, Oszip (Bordás Roland) nem is szélhámosok, hanem a Mindenható által alkalmazott morális ellenőrök, erkölcsöszi küldetésben. Más módon nézve: Brecht három Istene közül valóik ők ketten, akik Szecsuán után most ebben a járásban keresnek jó embert sajátos módszerekkel.

A koncepcióba az még beleszuszkolható, hogy nyikhajforma Hlesztakovunk csak mímeli a részegséget, amely a Polgármester rögtönzött estélyén oly mulatságos jelenethez vezet. Az azonban nehezen értelmezhető, hogy minden nőnek udvarol, az asszonynak szerelmet ígér, a lányának házasságot is. Ráadásul esetünkben a Polgármester eladó lánya nem is ambicionálja ezt a nászt, hiszen Katona Kinga Marja Antonovnája

kedvesen eljártssza, hogy ő Berettyán Sándor bánatos poézissel átitatott Bobcsinszkijához vonzódik.

Ami az egyértelműséget illeti, az csak részleges eleme az előadásnak. A végső fordulat után nehéz eldönteni, hogy most akkor ki volt ez a Hlesztakov, és mit csinált itt a hasonlóan rejtélyes Oszipjával együtt. Viszont az előadás humora a lehető legegyszerűbb. Kedveli a rendezés a túlzást, például Trill Zsolt Polgármesterének tájnyelvileg intonált kitöréseit (Te jáú isten!), valamint az ismétléseket, a mesei hármasszámot. Szűcs Nelli Polgármesternéje háromszor ájul Oszip karjaiba, a lánya háromszor nyújtja csókra a kezét hiába, és a polgármester alattvalói csapata legalább háromszor fut keresztül a pocsolyán magas térdemeléssel. (Magyar igazság!) Arra nem esküszöm meg, hogy Varga József tanfelügyelője is háromszor indul el a kopasz fához könnyíteni magán, de kétszer biztosan.

A grúz rendező úgy bontotta meg a darabot, hogy a fő vonalat elhajlította, a főszereplőt, Hlesztakovot radikálisan átminősítette, a szatírajelleget lefokozta, a komikus hatást pedig talán nem is a bohózat, hanem inkább a gyerekszínház eszközeivel forszírozta. De van, amihez nem lehet hozzányúlni, ami érinthetetlen: ez pedig Trill Zsolt átütő színpadi személyisége, színészetének kiküszöbölhetetlen szeretnivalósága. Hasonlókat mondhatunk Szűcs Nelliről is, akit bordó színű Manócskának öltöztettek, s megejtő bájjal hiszi magát ostromlott asszonynak. Így van ez: ha két jó színész kap két olyan jó szerepet, mint a Polgármester és a Polgármesterné, akkor ha a fene fenét eszik is, eljátszszak, ahogy ők tudják. A többieknek a strapa marad (a nézőket is beleértve).

Itt muszáj kitérni arra, hogy *A revizor* próbaidőszakában történt az a súlyos baleset a Nemzeti Színház Rómeó és Júlia-előadásán, amely az egész társulatot sokkolta. Fokozottan érintette *A revizor* szereplőgárdájának egyharmadát; azt az öt színészt, aki Vidnyánszky Attila Shakespeare-rendezésének szereplőjeként tanúja volt a drámai eseménynek. Hogy ez miként hatott a munkára, arról Avtandil Varszimasvili a Magyar Nemzetnek adott érdekes interjújában beszélt. Eszerint nem álltak le a próbákkal, mert a munkában kell megtalálniuk a megváltást, hogy felszabaduljanak a történet hatása alól. Nyilatkozatában a grúz rendező hamar túljutott a színészein. „De ne csak az ő lelkiállapotokról essen szó! Én nemcsak alkotó, de színházi vezető is vagyok. Két színházat is vezetek, így abszolút megértem és átérzem azt, hogy a két szerencsétlenül járt színész után jelenleg a barátom, Vidnyánszky Attila van a legnehezebb helyzetben. Sokan állítanak színpadra előadásokat szerte a világon, de nagyon kevés köztük az, aki igazi rendező, aki tényleg alkotó személyiség. Ilyenből egyre kevesebb van, és Vidnyánszky Attila – aki olyan egyedülálló rendezői kvalitásokkal bír, amilyennel ezen a világon nem sokan – mindenképpen ezen kevesek közé tartozik. Ez azonban egyebek mellett azt is jelenti, hogy rendkívül érzékeny és törekeny lelkű ember.” (Nem tudom abba hagyni a grúz vendégrendező szavainak idézését.) „Hiszen minél alkotóbb lelkületű és szellemiségű egy művész, annál sérülékenyebb, annál intenzívebb a belső megélése, átélése. Vidnyánszky Attila is ilyen: sokkal érzékenyebben, sokkal több együttérzéssel éli meg az eseményeket, mintsem azt sokan gon-

dolnák. Éppen ezért – bár elsősorban azokat a színészeket kell segíteni és támogatni, akikkel ez a szerencsétlenség történt – úgy gondolom, hogy ezekben a poszttraumás időkben a színháznak az is kötelessége, hogy a kiváló vezetője mellett is kiálljon, őt is támogassa.”

A támogatás, mint tudjuk, eredményesnek bizonyult.

Visszatérve a fantazmagória műfaji elnevezéssel ellátott *A revizor*-bemutatóra, a befejezése ugyancsak talányos. Miután nagy nyilvánosság előtt kiderült, hogy a város félreértette a helyzetet, s ez a heherészős fiatalember nem hoz felemelkedést még a polgármesternek és családjának sem, az

egész társaság, az összes alak megfogja a mindig magával hordott bőröndjét, és az erdőbe vonul. A facsonkok körbe zárják őket, hiába nyújtogatják a karjukat, nem menekülhetnek el. Azt pedig még jó lett volna megtudni, hogy hová indultak innen, Gogol Ukrajnájába, a rendező Grúziájába vagy a háborút akaró Oroszországba.

A revizor. A Nemzeti Színház előadása. Főszereplők: **Trill Zsolt, Szücs Nelli, Katona Kinga, Herczegh Péter, Bordás Roland.** Avtandil Varszimasvili színpadi változata nyomán a magyar szöveget írta **Kozma András.** Jelmeztervező: **Teo Kukhianidze.** Dízlettervező és rendező: **Avtandil Varszimasvili.**

Vadas József

Budapest

121

Munkahelyemre gyalogosan egy felüljáró alatt visz az út. Mindig kellemetlen büzt áraszt, akárhogy szaporázom lépteimet a parkoló autók között. Gyanús foltok is arról árulkodnak, hogy az esti sötétben vagy nappal a gépkocsik takarásában itt könnyítenek magukon azok, akiket az utcán ér a szükség, és nem találnak ennél alkalmasabb illemhelyet. Nem feltétlenül a szomszédos aluljáróban meghúzódó szerencsétlenekre gondolok; alig van Budapesten nyilvános vécé, amiért a vidékiek és az idegenek sem keveset bosszankodhatnak. Korántsem csupán közegészségügyi problémáról van szó: a klozet immár szerves része a mindennapok kultúrájának. Múzeumi kiállítás mutatta

be a történetét, amiről rovatunkban mi is beszámoltunk (*Mozgó Világ*, 2021/10). Noha e kritikus helyzet és a fizetős mosdók miatt leggyakrabban a hajléktalanok érdekvédelmi szervezete, A Város Mindenkié csoport aktivistái méltatlankodtak az elmúlt évtizedben. Nem ok nélkül.

A *Népszava* alig néhány évvel előtti beszámolója szerint Budapesten ma megközelítően nyolcvan közvécé működik, nagyjából ugyanannyi, mint a második világháború előtt. Holott a város időközben csaknem kétszeresére növekedett mind alapterületében, mind lélekszámában. A folyamatos turistaforgalomról nem is szólva, hiszen napjainkban már az is milliós nagyságrendű. Bankokban,

postákon, az üzletek többségében egyáltalán, a kerületek egyharmadában továbbra sincs, illetve legfeljebb ha mutatóban akad nyilvános mosdó. A hasonló méretű Bécsben több mint kétszáz akad; s mint általában a nyugati nagyvárosokban, az éttermek, kávézók illemhelyei is szabadon használhatók.

Nem mentség, csupán magyarázatként szolgálhat, hogy a megelőző korszakokból e téren szintén súlyos örökséget örököltünk, amelyen – szemben a lakásállománnyal – a szocializmus évtizedeiben sem sikerült gyökeresen változtatnunk. Az első fővárosi vizelde (kizárólag férfiaknak persze) még 1870-ben létesült a Deák téren; ennek kátrányfalú, hat állóhelyes, olajjal szagtalanított változata jelent meg a század legvégén. A metropoliszá avanszált Budapesten aztán hamarosan kiszorították őket azok a kor historizáló stílusában fogant és zöld színű fémpavilonok, amelyeket egy László Ferenc nevű vállalkozó honosított meg szabadalmával. E csaknem kilencven házikóból néhány mind a mai napig fennmaradt; többek között a Rózsák terén és a Lövölde téren, hogy csak a nekem útba esőket említsem. Mindazonáltal a közcégek lassúdó gyarapodása nem tartott lépést a város dinamikus fejlődésével. Már a harmincas évek derekán K. Császár Ferenc a higiéniai okokból ugyancsak slamos viszonyokat azal illusztrálta a Fővárosi Közgyűlés költségvetési vitájában, hogy Budán csupán egyetlen nyilvános mosdó működik: a Gellért-téren. Szerinte Dél-Budán további három kelle-ne legalább: a körtér pavilonjába, a Horthy Miklós (ma Petőfi) híd mellé és a kelenföldi pályaudvarra – fejtegette a Gellért-hegyi vízesés mögötti

romantikus várkastély, a Horváth-villa tervezője. Annyi fogantja lett a felszólalásának, hogy a hamarosan kitörő háború éveiben óvóhelyként is praktikus illemhelyek létesültek a föld alatt, amelyek olyan látványosan gyarapították az állományt, hogy nemzedékemnek már személyes emlékei vannak róluk. A rekordszámú – száztíz, közte harminchárom bunkerszerű – létesítmény ellenére hervasztó kör- vagy inkább kórképet adott a helyzetről a *Magyarország* hetilap szerzője 1973-ban; eszerint a közcégek változatlanul a belső kerületekre összpontosulnak, éjjel és ünnepnap ráadásul többségükben zárva vannak. S a nyolcvanas években ez az áldatlan helyzet csak súlyosbodott, minthogy a hetvenfilléres használati díj mellett az üzemeltetés már tízszer annyiba került, mint a mindössze két és fél milliós bevétel. Miközben a Fővárosi Csatornázási Műveknek (FCSM), illetve magának a városnak sem érdeke, sem lehetősége nem volt új illemhelyek telepítésére, a vécésnéinek jelentkezők száma vésszesen elapadt, az automaták meg a fokozódó gazdasági gondok közepette egyre többbe kerültek. A közcégek száma ezért nemhogy nőtt volna, látványosan csökkent.

A rendszerváltás, magyarul a piacgazdaság sem hozott e téren fordulatot; inkább csak az alkalmi mobilvécek (toi toi) szaporodtak. Nyereséges működtetésüket az új viszonyok sem tudták – sajátos (test)kulturális ágazatként talán nem is lehet – garantálni. Ezért aztán, mint *Népszabadság* 1999-ben tudósított róla, a mintegy százharmincnek csupán a fele üzemelt. Közülük harmincat privatizáltak, általában frekventált közlekedési csomópontokban, amelyen a

kívül-belül mintaszerűen kulturált Moszkva téri illemhely. Nemrég azonban az is becsődölt. A többi kényszerűen maradt a szegénységre kárhöz-tatott közhasznú társaságban, mert a Városháza által akkor biztosított évi hatvanmillió keret még a fenntartásukat sem fedezte, fejlesztésre végképp nem futotta. Pénzsűkében Budapest ezért hirdetett az ezredfordulón barterszerű közbeszerzési pályázatokat: a nyertes cég reklámfelületet kapott volna a megannyi új (harminc, illetve tizenöt) közvéccéért. Csakhogy mind a két akció eredménytelennek bizonyult; nem volt vonzó ez az ajánlat sem a lehetséges hazai vállalkozóknak, sem a kiszemelt német cégnek, mert az üzemeltetési költségek és a használati díjak továbbra is divergáltak. 2009-től ismét az FCSM működteti többségüket, a hatvanhét vagy csak ötveneg véccé (mert ilyen adattal is találkoztam a hitelesnek tekinthető dokumentumok között) fele automata, fele személyzetes; a többi kerületek, illetve vállalkozók tulajdonában van.

Hivatalos összesített információkkal azért nem rendelkezünk, mert az ügynek nincs gazdája; vagy ahogy a *Népszava* beszámolójának címe fogalmazott a közelmúltban: a közvéccé nem közfeladat. Finoman szólva is paradoxon, hogy miközben alig van illemhely Budapesten (a vidéki városokban sincs elegendő), több tízezer forintos bírság fenyegeti azokat, akik házon kívül végzik kis és nagy dolgukat – állapította meg 2017-ben a hajléktalanok sérelmei nyomán kelt ombudsmani jelentés. A Székely László által jegyzett dokumentum nemcsak annak az aggályának adott kifejezést, hogy az utcán élő közönségnek az emberi méltósághoz való jogai

sérülnek a közvéccék hiánya miatt. Vizsgálata feltárta azt az anomáliát is, hogy a kérdés jelenleg szabályozatlan. Nyilvános illemhelyek létesítését az önkormányzatoknak semmilyen törvény nem írja elő, bár létezik egy olyan szabály, amelynek betartása kötelezettségnek tekinthető. Ez az 1997-ben kelt rendelkezés azonban mit sem ér, mivel szankcionálás nem kapcsolódik hozzá akkor sem, ha folyamatosan megsértik.

Annai kétségtelenül történt, hogy a biztos felhívta a Belügyminisztérium figyelmét a joghézag orvoslására, azóta is hiába; a Fővárost pedig arra kérte, hogy járjon elől jó példával az áldatlan helyzet rendezésében. Csakhogy nem egyszerű – pusztán paragrafusokkal aligha kezelhető – ügyről van szó. A nyilvános illemhelyeken ugyanis olyan – a nagypolitika által gerjesztett – társadalmi problémák konzekvenciái csapódnak le, amelyeket helyi szinten legfeljebb kezelni lehet, orvosolni semmiképp. Az egyikre már utaltunk: ez a lakhatási válság, amely elsősorban Budapestet sújtja. A hajléktalanoknak a ma általános kétszázötven forintos közvéccé is megfizethetetlenül drága; ugyanakkor az ingyenes használat sem lehet megoldás. Nem lenne szerencsés, hiszen csak növelné a gondokat, ha valamennyiünk közvéccéi a zsúfolt menedékszállók kiábrándító körülményeinek alternatívájaként akár csak néhány órára ideiglenes magánhajlékká avanszálnának. A berendezéseket ripityára törő, eltulajdonító vandálok szintén meg kell említenünk, mert bár nyilvánvalóan akadnak köztük javíthatatlan, agresszív típusok nálunk is, mint minden társadalomban; gyaníthatóan több az olyan alkalmi garázda, aki

az alkohol mámorában önkontrollját veszítve, pusztítással vezeti le anyagcsere-működésétől független pszichés sérelmeit. Nem hunyhatunk szemet ugyanakkor egy sajnálatos tapasztalatunk felett sem: magukkal nem bíró szerelmespárok mellett prostituáltak is igénybe vehetik – sőt veszik – kuncsaftjaikkal ezeket a számukra jelentéktelen összegért feltáruuló kabinokat. A hivatalos propaganda a jelenségre reagálva éppenséggel ellenszemet gerjesztett: így lett „bordélyház” a kormánypárti sajtó (*Origo*) hecckampányában a Blaha Lujza téri vécéből. Ezt a modern vonalú új illemhelyet két illetékes (nem mellesleg ellenzéki) polgármester (Karácsony Gergely és Pikó András) kezdeményezte; az általuk képviselt tiszta és élhető város program szellemében került Budapest talán legforgalmasabb központjába, ahol naponta akár kétszázezer ember is megfordul.

A hajléktalanoknak kedvezményre jogosító kód vagy kártya, a kabinok vandálokat visszatartó, a diszfunkcionális használatot ugyancsak ellehetetlenítő kialakítása, az automatikus nyitó-záró, illetve fertőtlenítő rendszer fejlett technológiát igényel, ami tovább tágítja a már korábban sem kicsi ollót a majdani lehetséges bevétel és a létesítés/fenntartás költségei között. Aktuális viszonyainkról önmagában árulkodik, hogy a *budapest* internetes tájékoztató is a két komponens aránytalansága következtében szűnt meg másfél éve. A szocializmusból megörökölt FCSM 2010 és 2019 között ötszázmilliót költött pusztán a meglévő vécék felújítására. Nemrégiben ugyancsak hasonló összeget említett Kiss Ambrus főpolgármester-helyettes, amikor az érdemi változáshoz szükséges anyagiakról kérdezték.

Ahhoz, hogy ezeket a számokat értékelni tudjuk, összehasonlításképp kívánkozok az önkormányzatok szűkös mozgásterének érzékeltetésére, hogy a Liget-projekt keretében viszont az elmúlt évtized fordulóján egy másik és jóval nagyobb büdzből minden igényt kielégítő, sárga kerek építményként olyan luxusillemhelyek létesültek, amelyeknek egyetlen példánya – mint több orgánium beszámolt róla – mintegy háromszázmilliót kóstált. Ezek azonban a jóval látványosabb középületek – Zene Háza, Néprajzi Múzeum – árnyékában nem vagy alig keltettek figyelmet, mint-hogy a városligeti parádézás jegyében a Nagyjátsszótérre és környékére, valamint a Hólégballon leszállóhelye mellé települtek.

A jövő és főként a város mindennapi élete szempontjából annál fontosabb két olyan kezdeményezés, amely a tündöklő ligeti pavilonokhoz képest – legyünk tárgyilagosak – legfeljebb szerény kuckónak minősülő házikókat eredményezett. A helyi körzetek szűkre szabott költségvetéséből adódóan a fent említett hatalmas összegnek csupán a töredékéért, persze. Október végén került nyilvánosságra, hogy a nyolcadik kerület szegényszegletében, a Teleki téren átadták az első, jelképes összegért (tíz forintért) igénybe vehető illemhelyet, amely belül a vonatokéhoz hasonló, erős acélkiképzést nyert, zöld tömbjét pedig az éjjelente zárva tartó kert védelmezi. Azt meg november derekától megállító tábla jelzi, hogy „Példamutató kövécék” néven Budapest is elindította a maga hasonló szellemű projektjét. Lényege abban foglalható össze, hogy a főváros készítteti a „vandálbiztos” öntisztító kabinokat, amelyeket a továbbiakban a programhoz csatlakozó

kerületeknek kell majd gondozniuk. Kettő már áll: egyik a zuglói vasútállomásnál, a másik a II. János Pál pápa téren, a metrókijárat szomszédságában. Nem messze századfordulós elődjétől, amit annak idején Ráday Mihály városvédő buzgalma mentett meg az utókornak. Nem konténer, hanem gondosan dizájnolt csinos építmény; szabályos téglatest megjelenésében nincs semmi zavaró, pláne kellemetlen. Zöld keretbe foglalt pasztellsárga oldallapjai révén legfeljebb koloritjával idézi a kézimunka stílusban fogant korábbiakat. Használni egyelőre nem lehet, az elektromos hálózatba kapcsolásra vár, hiába volna rá nagy szükség. Nem is csak erre az egyre és nem csak itt. „A nyilvánosvécé-probléma Budapest legnagyobb városépítészeti és -üzemeltetési problémája [...] Amíg tehát a közvécékérdés nincs megoldva, addig minden más építészeti és városépítészeti kérdés idézőjelben és pótcselekvésként értelmezendő” – összegezte a ránk váró legfontosabb urbanisztikai

feladatot a magát közírónak nevező Pákozdi Imre az Építészfórumban, már tizenkét évvel ezelőtt, amikor még csak papíron léteztek a nagy presztízsberuházások. Építész – érthető egzisztenciális okokból – alighanem soha nem fog hasonló nyilatkozatra vetemedni, az egész szakma ellene fordulna. Hiába jogos, sőt egyre időszerűbb ez a felvetés. A 2016-os mini népszámlálás arról tudósít, hogy Magyarországon immár csupán a lakások alig négy százalékában nincs vízöblítéses vécé (a legszegényebb északkeleti és középföldi régiók számai sem sokkal rosszabbak). Ha itt tartunk, járókelőként az utcán sem érhetjük be azokkal a ránk maradt ósdi budikkal, amelyeket merő eufemizmus illemhelynek nevezni.

A VIII. kerület Teleki téri és a Fővárosi Önkormányzat II. János Pál pápa téri UNIT SAM H közvécéje (Mindkettő terve és kivitele: **Kobold'2003 Növénytermesztő és Parképítő Kft.**)

125

Mélyi József

Gondoskodás vagy vigasz

A Ludwig Múzeum *Vigyázat, törékeny* című tárlata olyan, mint egy jó kiállítás. A terekben külföldi és magyar alkotók gondoskodással asszociálható művei sorakoznak, jól elosztva; megjelennek történeti utalások és aktualitások; akadnak egyéni sorsokra vonatkozó alkotások és szélesebb társadalmi összefüggésekre rámutatók. A gondoskodás témája mindannyiunkat érint,

s a tárlat címének második része, a *Handle with Care* azt is jelzi, hogy a *mindannyiunk* itt tényleg globálisan értendő. Szóval minden rendben van a kiállítással, megtekintése után mégis nehéz megmondani, hogy kit és miért célozhatott meg. Ki az, akit a múzeum fehér falai között látható művek megérintenek, s ha egy-egy alkotás ténylegesen meg is érinti a nézőt, mi következhet ebből majd a

falakon túl? S vajon valóban összeérnek-e a munkák nemcsak a külső valósággal, de egymással is? A gondoskodás példamutató darabjait látjuk itt, esetleg vigaszt nyújtó gondolatok öltének vizuális formát? A kiszolgáltatottság áll-e a középpontban, vagy a kurátorok – Dabi-Farkas Rita és Popovics Viktória – inkább lehetséges művészi (emberi) szerepmodelleket vonultatnak fel?

Lehetne akár úgy is (s mivel Donna Haraway „csápos gondolkodásról” szóló elképzelése is felbukkan a szövegekben, ezért valószínűleg így is van), hogy egyetlen fogalomból kiindulva sok mindenre terjedhet ki a figyelem, és a nézőnek nincs is más dolga, mint nyugtázni, mennyire lényeges és szerteágazó a téma. De a kérdés mégis inkább az, hogy tulajdonképpen létezik-e itt egyáltalán valamilyen jól körülhatárolható téma. A „gondoskodás korunk egyik kulcsfogalma, melynek kritikai potenciálja nem elhanyagolható” – írják a kurátorok, de ebből a mondatból nem látszik, hogy mit is kritizálhatnánk. „Jelen kiállítás inkább valós helyzeteket mutat be, kérdéseket vet fel, mintsem kész válaszokkal szolgál a felsorolt problémákra.” A művészet ezek szerint itt inkább a problémafelvető, érzékenyítő szerepében mutatkozik, a néző pedig a rendezői szándékok értelmében a múzeumból kilépve kritikusan összevetheti majd a valósággal, mit is látott. Nagy kérdés, hogy ebben a formában (múzeumban) a művészet hely- és szerepkeresése nem tolakszik-e túlságosan az előtérbe, s ha igen, vajon ez mennyiben tartja fogva a kiállítás tárgyát a white cube zárt világában.

A kiállított műveken végigtekintve ugyanúgy nem élesedik a fókusz,

mint ahogy a kissé homályos kurátori alapmondatokot követve; sőt, ebben a nagyon tág kontextusban már az első terem falán mottóként elhelyezett alkotás is ellentmondásokat rejt magában. Vágó Pál *Menekültek* című, először 1882-ben a Múcsarnokban kiállított festményéről van szó, amely itt a gondoskodás időtlen szimbólumaként jelenik meg. „Eszmei tartalomban is szerencsés a festmény, s előadásában meleg érzés nyilatkozik” – írta a képről 1884-ben a *Vasárnapi Újság*. Ugyanakkor a 19. század végi újságíró óvatosan azt is megjegyezte, hogy valószínűleg nem egyszerű életképről van szó, s talán inkább a szabadságharc után bujdosó családokra utalhatott a festő. A képen egy jómódú család pihenhet meg átmenetileg egy paraszti otthonban; nehéz eltekinteni attól, hogy a mai magyar kontextusban az alkotásba nem csupán az általános emberi jótettet szimbolizáló gesztust láthatjuk bele, hanem szó szerint úgy is olvashatjuk: itt a szegények gondoskodnak a gazdagokról. Ha a népszerű *Whistler mamája* Facebook-oldalán szerepelne a kép, akkor kézenfekvő komment lenne a „Tiborczék Tiborcéknál”.

De a mottó – már a hatalmas időszakadék miatt is – nem aktualizálásra szolgál, hanem inkább a többi kiállított mű ellenpontozására. Hiszen nagyobb ellentétet nem is lehetne elképzelni, mint ami a másik „vendéglátós” kép, a berlini interdiszciplináris (anya)csoporthoz, a *Maternal Fantasies A legelső vacsora* című fotója és Vágó festménye között feszül. A beállított színes fényképen Leonardo *Utolsó vacsoráját* parafrazeálva egy gyerekzsúr jelenik

meg, két anyuka furcsa állatmaszkat visel; kicsit kopott, kicsit rendetlen, kicsit üres minden, az asztalon egy vázában ananász trónol. A tekintélytisztelő, a világ ellentmondásait látszólag elsímító életképpel szemben itt már a minden tekintélyt megkérdőjelező, a világ ellentmondásait kiélező fotó áll.

Nemcsak lehetséges, de valószínű is, hogy a kritikai potenciál nem is a gondoskodás fogalmában rejlik, hanem magukban az ellentmondásokban, amelyeket a kiállítás művei a témával összefüggésben felsorakoztatnak. A nyitóteremben például ott áll Vágó képe mellett a 20. századi magyar művészet egyik, korábban már sokszor és sokféle összefüggésrendszerben felemlített kulcsdarabja, Szenes Zsuzsa textil őrbódéja (*Hideg ellen általában*, 1976). Itt és most az alkotást a háborúzó férfiakról gondoskodó nő elképzelésével kapcsolhatja össze a néző, s eljuthat egészen a világról gondoskodó nő gondolatáig – de ha másfelől nézzük, egy rég elmúlt világ modernista gondolkodásmódja felett őrködik egy haszontalan objektum. Az elmúlt években Oláh Mara munkái is a Szenes-műhöz hasonló módon kerültek be a legkülönbözőbb kiállítási kontextusokba. Itt bemutatott alkotásai most azokra utalnak, akik a mai Magyarországon is a leghátrányosabb társadalmi háttérrel rendelkeznek, s a legellenségesebb intézményi közegben kell másoktól gondoskodniuk. Oláh Mara műveinek ellenpontja Oláh Norbert műegyüttese. Utóbbi *A cigány művész szorongása* című 2021-es projektjét építette tovább, s most is a roma képzőművész helyzetét és dilemmáit állította középpontba. A fel

nem épült roma kulturális központ helyszínén két évvel ezelőtt lezajlott utcai téglatoró akciója és a mai kortárs művészeti intézményrendszert megjelenítő téglafal állítása között azonban hatalmas a különbség. Az intézményrendszer kapuit döngető, falain áttörni vágyó művész most a múzeumba beérkezett a fal mellett kíván egy videóban társai végtelelen sorának sok sikert.

Az ellentmondásokkal teli példából úgy tűnik, mintha itt a hátrányosabb helyzetben lévők gyamolítanak a – társadalmilag, anyagilag – jobb szituációban létezőket; ezt az összefüggést minden további nélkül átültethetjük akár a művészek mai léhelyzetére is. Ennek az olvasatnak nem mond ellent a kiállítás egyik különálló, erőteljes vonulata, amelyben magyar művészek személyes, családi történetei állnak a fókuszban. Baglyas Erika, Eperjesi Ágnes vagy Fátyol Viola – korábban készült, s a mostani alkalomra aktualizált – művei nemcsak megrázóak és mások számára is átérezhetőek, de egyben a művész mint az emlékeztető gondoskodó társadalmi számkivetett helyzetére is reflektálnak.

Ugyanebből az összefüggésből kiindulva – és azt megfordítva – juthat el a néző az intézmények általánosabb problémáig. Vajon a közösség, a köz, az állam a különböző intézményein keresztül mennyiben alkalmas (még) a gondoskodásra? Lehetséges, hogy a művészek a saját marginális helyzetükből kifejtett gondoskodó tevékenységükkel vagy inkább gondoskodói attitűdjükkel (amellyel mindig is marginálisak maradnak) tulajdonképpen a mai intézményes struktúra működését képezik le? Egy olyan struktúráét, amelyben egyre több a

láthatatlan segítő kéz, és egyre kevesebb a jól látható, szilárd körvonalú, hosszú távon is fennmaradó intézmény. A kiállítás főfalán Tarr Hajnalka segítő szakmákban dolgozó emberek kezeiről készített fényképekből folyamatosan bővülő kollázsra rajzol ki hegláncot. Az ellentmondás itt is jelen van: az intézményrendszer és benne az egyes segítők valójában láthatatlanok; esetükben ma már korántsem hegyek megmozgatására, hanem a küzdelemre aszociálhatunk.

Hogy ez nem csupán magyarországi probléma, azt a kiállítás külföldi művészeinek munkái is igazolják, amelyek között szintén rendkívül változatos témafelvetések és megközelítésmódok találhatók. Alekszandr Csekmenov 1994–95-ös fotósorozata, amelyen idős emberekről saját otthonukban készítenek igazolványképeket – a mű 2018-ban már szerepelt a Ludwig Múzeumban az ukrán kiállításon – megmutatja, hogy a művész olyan látószögeket találhat, ahonnan a társadalmi védőháló, illetve annak hiánya jól láthatóvá válik. A külföldi alkotók munkáival összevetve látszik igazán, hogy Magyarországon a tágabb társadalmi összefüggések művészi feldolgozása mennyire háttérbe szorult. A legerősebb példa erre a cseh Kateřina Šedá *Kilátástalanság* című, 2010-ben keletkezett műve. Akkoriban történt, hogy a Hyundai koreai nagyvállalat újonnan épült üzeme egy kis falut, Nošovicét szó szerint kettévágott. A közösség szétszakadt, a távolságok átvitt értelemben és a valóságban is megnövekedtek; mintha egy lyuk keletkezett volna a település szövetében. Šedá ekkor érkezett a helyszínre, és sajátos eszközeivel

próbálta meg újrakötni a szétszakadt szálakat. A helyiekkel együttműködésben a hiány formájából kiindulva egy többféle módon alkalmazható motívumot kreált: ágyműt, terítőt, táskát, kendőt hozott létre, mindnek lyukkal a közepén. A kollekció a *Nošovicei menyasszonyok kelengyéje* nevet kapta. Nehéz megmondani, gondoskodhat-e egyes emberekről vagy közösségekről egy művész oly módon, hogy ami gondoskodásából létrejön, az művészet maradjon, s akár szélesebb közegekre is hatást gyakoroljon. Kateřina Šedá, elkerülve a társadalmilag irreleváns gesztusokat, ezt képes volt megvalósítani.

A kiállítás fontos eleme mindezen felül a saját intézményes szerep vizsgálata. Ehhez tartozik a könnyen érthető nyelv alkalmazása, a kiegészítő események sora vagy az egyik legérdekesebb projekt, Erdei Krisztina *A Ludwig Múzeum ismeretlen dolgozói* című sorozata. Különösen erősnek tűnik ez a tudatos és kritikus gondolkodás olyan időkben, amikor más múzeumok inkább a korhatárosnak minősített tartalmak ízléstelen elkordonozásában gyakorolják magukat. Mindent összevetve a Ludwig Múzeum vállalkozása ebben a közegben kiemelkedően jó kiállításnak tűnik, amely a gondoskodás nagyon tág hívószavából kiindulva inkább magukhoz a társadalmi, intézményes problémákhoz érkezik el, s több esetben felvillantja a vigasz lehetőségét is.

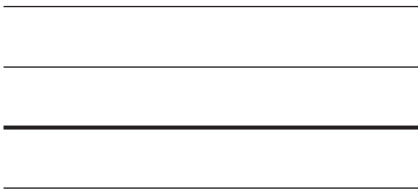
Vigyázat, törékeny – Handle with Care. Ludwig Múzeum, 2023. szeptember 15. – 2024. január 14. Kurátorok: **Dabi-Farkas Rita, Popovics Viktória.**

Wechter Ákos (1966)
A technika misztikuma 2. (2012)
Olaj, vászon
90 x 120 cm

Mozgó világ

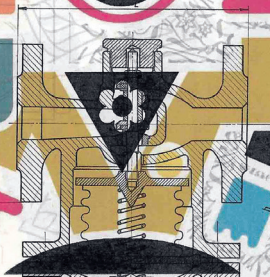
1051 BP. NÁDOR U. 26.

Magyar Szabvány szám: —

"MAMUT" VÍZNYOMÁSCSÖKKENTŐ SZELEP

KARIMÁS KIVITELBEN

Néve- ges át- mérő	Méretek milliméterben		Teljesítmény m ³ /óra nyom.			Nettó term. ár	Rövidzár
	L	h	levegőre gárra	vízre	kg/db		
16	130	10	10	10	95,—	050 151	
32	140	16	20	11	408,—	050 152	
40	150	34	4,5	14	478,—	050 153	
50	165	60	7,0	16	501,—	050 154	
65	185	130	12,0	22	659,—	050 155	
100	200	200	18,0	25	679,—	050 156	
150	235	380	28,0	34,—	916,—	050 157	
200	270	650	45,0	50	1170,—	050 158	
250	300	1000	100	70	1500,—	050 159	

Karimák fúrva: MSZ 2893 szerint.

Megjegyzés:

*Az adatok tájékoztató jellegűek.

Megrendelés esetén a megnevezés szövege

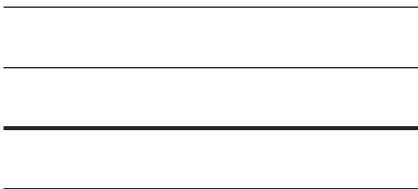
„Mamut” víznyomáscsökkentő szeleppel

50.

Wechter Ákos (1966)
Hogyan legyünk gazdagok 9. (2021)
Inkjet print régi nyomtatványon
18,6 x 25,8 cm

Mozgó világ

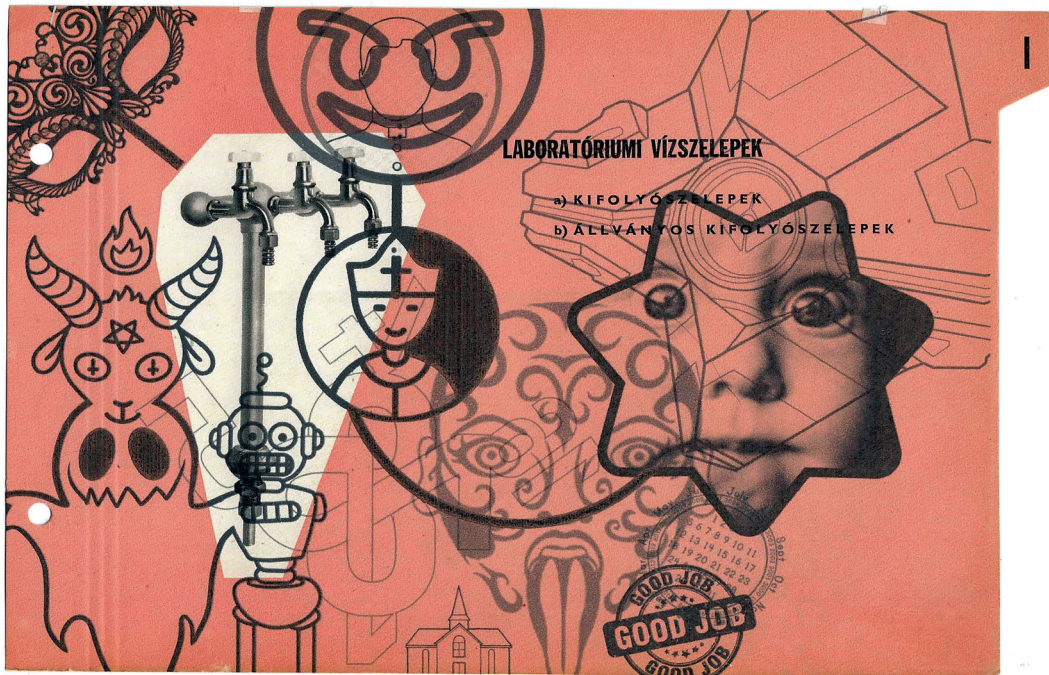
1051 BP. NÁDOR U. 26.

LABORATÓRIUMI VÍZSZELEPEK

a) KIFLYÓSZELEPEK

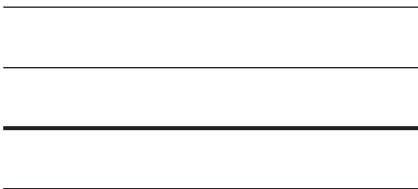
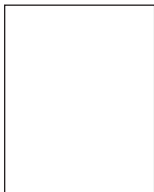
b) ALLVÁNYOS KIFLYÓSZELEPEK

Wechter Ákos (1966)
Szent és profán 4. (2019)
Inkjet print régi nyomtatványon
18,3 x 27,7 cm

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

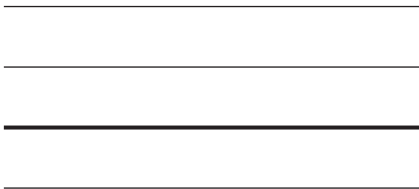
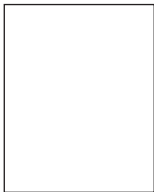

„Életmódomat és gondolkodásomat kispolgárinak nevezhetném.
Minden eszközzel az egyéni boldogulásra töreksem.”

Wechter Ákos (1966)
Valaki naplója 30. (2014)
Inkjet print, ceruza, régi papír
14 x 20 cm

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ* folyóirat kiadását! **Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A–Z

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Értékek ébresztése* (2023).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Három Berlin – Barangolások a Fal körül* (2023).

FARAGÓ DÁNIEL 1985-ben született Budapesten. Költő. Legutóbbi könyve: *Lehull a lepel* (2015).

FERDNANDY GYÖRGY 1935-ben született Budapesten, 2024-ben hunyt el Miami-ban. József Attila-díjas író, költő, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Tambo* (2021).

F. SZABÓ EMESE 1980-ban született Budapesten. Újságíró, a Magyar Narancs munkatársa.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsd meg vétkeinket* (2018).

HÁY JÁNOS 1960-ban született Vámosmikolán. Költő, író, festő. Legutolsó könyve: *Szerelmes, istenes, okos* (2023).

ISTÓK ANNA 1977-ben született Budapesten. Könyvtáros, író, költő. Legutóbbi kötete: *Elejétől a végéig* (2022).

KŐRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Poeta.doc. Versek-ről prózában* (2022).

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Bibó István és a 21. század* (2020).

MÉLYI JÓZSEF 1967-ben született Budapesten. Művészettörténész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem oktatója.

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RAB LÁSZLÓ 1957-ben született Pélyen. A Népszabadság volt újságírója, lapunk olvasószerkesztője. Legutóbbi könyve: *A pokol tornácán* (2021).

RÉTI PÁL 1950-ben született Budapesten. Újságíró. Legutóbbi megjelent cikke: *Van számos – utcanév-változtatások* (2021).

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt fő-

munkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóíró. A Spirituszonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

TATÁR SÁNDOR 1962-ben született Budapesten. József Attila-díjas költő, kritikus, műfordító, könyvtáros. Legutóbbi könyve: *Haalaadaas* (2021).

UJVÁROSI EMESE 1953-ban született Debrecenben. Magyar–angol–filozófia szakos nyugalmazott tanár.

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÁSÁRHELYI MÁRIA 1953-ban született Budapesten. Szociológus, az MTA tudományos főmunkatársa. Legutóbbi könyve: *Valahogy megvagyunk* (2019).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kossuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Wechter Ákos munkái

fonté
NATURA

Természetes ásványvíz

100% ÚJRAHASZNOSÍTOTT
PET PALACKBAN

